

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Rigorózní práce

Řecká filosofie a její vliv na římskou právní vědu

(Greek Philosophy and its Influence on the Roman
Legal Science)

2012

Mgr. Petr Dostálík, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vytvořil samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 8. 2012

Mgr. Petr Dostalík, Ph.D.

Abstrakt

Práce se zabývá vlivem idejí řecké právní filosofie na římskou právní vědu. Zkoumá řecké vlivy na nejvýznamnější právní památku archaického období římského práva, Zákon XII desek, kde již samotná myšlenka kodifikace je řeckým vlivem, který stojí v protikladu římské představě o závaznosti mravech předků – *mores maiorum*. Na příkladu *lex Rhodia de iactu* a *Lex Hieronica* ukazuje, že římské právo neváhalo přijmout za své i konkrétní právní normy, pokud to bylo nezbytné pro regulaci právních vztahů s neřímským, zejména řeckým, společenským a obchodním prostředím. A konečně se práce zabývá vlivem řeckých filosofů – zejména sofistů – na argumentaci římských právníků. Za příklad vlivu klasické řecké filosofie byl vybrán Aristotelův pojem *causa* a adaptace tohoto pojmu v právním prostředí.

Abstract

The work deals with the influence of ideas of Greek philosophy to Roman legal science. The thesis examines Greek influences on the most important legal source of the Archaic period of Roman law, Law of the Twelve Tables, where the very idea of codification is a Greek influence that stands in opposition to the Roman concept of binding customs of the ancestors - *maiorum mores*.

The example *lex Rhodia de iactu* and *Lex Hieronica* shows that Roman legal science did not hesitate to embrace and specific rules if it was necessary for the regulation of legal relations with non-Roman, especially Greek, social and business surroundings. Finally, the work deals with the influence of the Greek philosophers - especially the sophists – for the development of the skill of legal argumentation of the Roman jurists. For example, the influence of classical Greek philosophy of Aristotle's concept was chosen a term “*causa*” and its further reception in the European legal history.

Obsah

1	Představení práce	6
2	Filosofie a právo	8
3	Řecko a Itálie	11
3.1	Úvodní úvaha	11
3.2	Řecký a fénický vliv	11
3.3	Římané na Balkáně	12
3.3.1	Ilyrská válka	12
3.3.2	První válka makedonská	14
3.3.3	Druhá válka makedonská	16
3.3.4	Třetí válka makedonská	18
3.3.5	Dílčí závěr	19
3.4	Římané na Sicílii	20
3.4.1	Dějiny Sicílie před římskou nadvládou	20
3.4.1.1	Dionýsios I. a II.	20
3.4.1.2	Agathoklés	22
3.4.1.3	Římané vstupují na Sicílii	26
3.4.2	Recepce sicilského práva římským – lex Hieronica	27
3.4.3	<i>Dílčí závěr</i>	28
3.5	<i>Řekové v Itálii</i>	29
3.5.1	<i>První kontakty</i>	29
3.5.2	<i>Spory mezi Římem a Tarentem</i>	30
3.5.3	<i>Pyrrhos přichází do Itálie</i>	31
3.5.4	<i>Pyrrhos na Sicílii</i>	33
3.5.5	<i>Bitva u Beneventa</i>	33
3.5.6	<i>Dílčí závěr</i>	34
3.6	<i>Shrnutí</i>	36
4	Zákon XII desek	36
4.1	Význam Zákona XII desek	36
4.2	Cizí vlivy na Zákon XII desek	37
4.3	Okolnosti vzniku Zákona XII desek	38
4.4	Současné hodnocení řeckých vlivů na Zákon XII desek	41

4.5	Jednotlivé příklady recepce řeckého práva do Zákona XII desek	44
4.6	Dílčí závěr	50
5	<i>Lex Rhodia de iactu</i>	50
5.1	Proč právě <i>Lex „Rhodia“</i> ?	50
5.2	Význam námořního obchodu pro svět antického Středomoří	51
5.3	Lodní doprava a její rizika v římském světě	55
5.4	Rhodský zákon a otázka recepce cizího institutu do římského práva	59
5.5	Rozbor institutu <i>Lex Rhodia</i>	69
5.5.1	Další otázky	77
5.5.1.1	Vlastnictví k vyhozeným věcem	77
5.5.1.2	Náhrada škody kapitánu lodi	80
5.5.2	Procesní aspekt	81
5.6	Další vývoj <i>Lex Rhodia</i>	83
6	Řecká filosofie a římská právní věda	84
6.1	Úvodní poznámky	84
6.2	<i>Cavillatio</i> v římské právu	84
6.2.1	Pojem <i>cavillatio</i> a jeho význam	84
6.2.2	Kavilace v řecké a římské stoické filosofii	89
6.2.3	Kavilace a římscí právníci	92
6.2.4	Dílčí závěr	99
6.3	Pojem <i>causy</i> v římském právu	99
6.3.1	Úvodní poznámky	99
6.3.2	„ <i>Causa</i> “ jako filologický pojem	103
6.3.3	„ <i>Causa</i> “ jako právně-filozofický pojem	104
6.3.4	Pojem <i>causa</i> v římském právu	105
6.3.4.1	Různé právní významy pojmu <i>causa</i>	105
6.3.4.2	Kauza jako právní institut v římském právu	106
6.3.4.3	Stipulace jako příklad aplikace nauky o kauze římskou právní vědou ...	107
6.3.4.4	Justiniánské změny	109
6.3.4.5	Dílčí závěr	110
6.3.5	Další osudy římsko-právní nauky o kauze	111
6.3.5.1	Dílčí závěr	112
6.3.6	Nauka o kauze v současném českém právu	112
6.3.6.1	Historický vývoj teoretické koncepce o kauze	112

6.3.6.1.1	Všeobecný občanský zákoník.....	112
6.3.6.1.2	Střední kodex	113
6.3.6.1.3	Nauka o kauze vědě českého občanského práva po roce 1964.....	115
6.3.6.1.4	Platná právní úprava a úvahy de lege ferenda	117
6.3.6.1.4.1	§ 495 OZ; § 540 OZ.....	118
6.3.6.1.4.2	§§ 558, 510 OZ	119
6.3.6.1.4.3	§ 49a OZ.....	119
6.3.7	Dílčí závěr	119
7	Závěrečné shrnutí.....	120
	Prameny	122
	Sborníky.....	123
	Monografie.....	123
	Studie	125
	Summary.....	126
	Příloha: Lex Rhodia de iactu	129

1 Představení práce

Většina romanistických prací se zabývá významem římského práva pro pozdější právní vývoj. Připomíná se vliv římského práva na pozdější, středověké *ius commune*, na německou pandektistiku, a konečně i na tzv. velké přirozenoprávní kodifikace počátku 19. století.

Opomíjenou, ale neméně zajímavou je však také problematika opačná. Je možné se ptát takto – je římské právo projevem čistě římským nebo je možno i v něm nacházet vlivy cizí? Pro studium římského práva není tato otázka bez zajímavosti. Její studium je nezbytné pro řešení závažného sporu – je římské právo dílem ryze národním, který vzešel z římského národního cítění, z římských ideálů nebo je možno i v něm nacházet vlivy cizí?

Tento problém rezonuje v dějinách evropské právní vědy již od doby von Savignyho, a má svůj význam i pro současnost. Je právo, platné na určitém území, výtvořem národa samotného (*Geist*) v historické souvislosti nebo může být dotvářeno

přebíráním práva z okolních států nebo z nadstátních útvarů? A pokud ano, jaké formě recepce je třeba dávat přednost? Přejímání celých právních odvětví, zákoníků, jednotlivých právních institutů nebo pouze principů a základních zásad? Je římské právo, které se samo stalo vzorem pro mnohé právní řády kontinentální Evropy, také výsledkem recepce cizího práva? Jakou formou a v jakém rozsahu tato recepce probíhala? A může nám i ono být vzorem, jak a co recipovat?

Považujeme hledání odpovědi na tyto otázky za klíčové nejen z hlediska dějin římského práva, ale také pro naši dobu, pro kterou je typická snaha o sbližování jednotlivých práv národních států, jež by postupem doby mohlo vést až k vytvoření jednotného evropského soukromého práva.

Předkládaná práce nemůže zcela vyčerpat téma recepce (inspirace) římského práva a řeckou filosofií pro jeho mnohotvárnost a bohatost. Soustředí se pouze na příklady nebo snad prvky řeckého práva a řecké právní filosofie, které jsou většinovým názorem právní romanistiky pokládány za inspirativní pro římskou právní vědu. Zároveň se bude jednat o takové prvky, které mají význam i pro naši, současnou právní vědu.

Recepce řeckého práva tak nebude vystižena v celé své šíři. Mnohá klasická právní témata, u nichž se předpokládá řecký vliv, budou ponechána stranou, a to zejména proto, že u těchto jednotlivých témat není mezi právními romanisty jednoznačně prokázáno bezprostřední působení řecké právní vědy. Jako příklad je možno uvést problematiku pohnutky právního jednání (*actio quod metus causa, actio doli*), vznik systému Institucí, úřední uvedení do držby dědictví, pojem obligace, univerzální sukcese, kriteria třídění věcí (problematika věcí hmotných a nehmotných), *arrha*, řecké obraty a pojmy užívané přímo v textu Digest a Institucí.

Zvolenou metodou práce je kombinace prvku historického, filosofického a právního. Prvek historický je reprezentován právně-historickým úvodem, který je nezbytný pro správné vystižení kontaktů mezi řeckým a římským kulturním okruhem, a to nejen na území samotného (pevninského) Řecka a v jižní Itálii, ale také v prostoru Sicílie, kde došlo k jednomu z prvních případů přímé recepce řecké normy veřejného práva právem římským (*lex Hieronica*).

Práce se nemůže omezit na zkoumání řeckého platného práva (neboť sama myšlenka všeobecného, panhellénského práva je mezi právními historiky sporná), ale pozornost bude věnována právní filosofii - zkoumání vybraných principů a idejí řecké

právní filosofie, které měly vliv na formování římského práva.

A konečně právní prvek znamená sledovat, jakým způsobem se jednotlivé řecké prvky, instituty a ideje promítají nejen do římského práva a právní vědy, ale jejich prostřednictvím i do práva naší současnosti.

2 Filosofie a právo

Za nejvýznamnější kulturu starověku je obecně považována kultura řecká – řecké drama, výtvarné umění a zvláště filosofie.¹ Za nejvýznamnější právní řád starověku je však považováno římské právo.² A zde vzniká antiteze – řecká filosofie a římské právo. Základní otázka tedy zní: zda a jakým způsobem ovlivnila nejvýznamnější starověká filosofie nejvýznamnější a nejlivnější právní řád starověku? Nejprve je nutno definovat pojmy. Co můžeme rozumět – vzhledem k účelu této práce – římským právem a co můžeme rozumět řeckou filosofií?

Filosofii, již možno skutečně chápat jako *lásku k moudrosti*, lze jen obtížně definovat. V souboru definic, které uvádí F. Drtina, zaujme zejména definice Wildenblanda, podle které je filosofie „kritickou vědou o hodnotách všeobecně platných, o nichž jedná nikoli jako o skutečnostech, ale jako o normách“.³ Lotze pak vidí filosofii jako „zkoumání o pojmech, které v odborných vědách, jakož i v životě platí za principy posuzování a jednání“.⁴ Bez zajímavosti není ani Aristotelova definice, podle níž je filosofie zkoumání příčin a principů věcí.⁵ Můžeme tedy vidět, že filosofie je duchovní vědou, která se zabývá zkoumáním principů a „hodnot všeobecně platných“, kterými se řídí lidský život. A tuto *ad hoc* definici je možno vztáhnout i na *řeckou filosofii*, jež je „kolébkou filosofie naší“⁶ a ptát se, jaké hodnoty a principy jsou typické pro řeckou filosofii.⁷ A jestliže tyto hodnoty a principy vztáhneme na oblast právních vztahů, pramenů a norem, můžeme hovořit o *řecké právní filosofii*.

1 O významu řecké filosofie pro filosofii evropskou viz A. Kolář, *Vztahy evropské kultury k antice*, Praha: Nákladem jednoty československých matematiků a fysiků v Praze 1929, str. 157 a násl.

2 Týž, str. 180.

3 Fr. Drtina, *Úvod do filosofie, Svazek I. Díl historický: Základní úvahy. Myšlenkový vývoj evropského lidstva. Část I. Starověk a středověk*, Praha: Jan Laichter 1929, str. 5.

4 Tamtéž.

5 Fr. Drtina, *cit. dílo*, str. 4.

6 Fr. Drtina, *cit. dílo*, str. 7.

7 O skutečnosti, že právní principy tvoří podstatnou část právní filosofie, viz P. Holländer, *Filosofie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk 2006, str. 156 – 158.

Rovněž římské právo není pojmem snadno k definování. Můžeme totiž posuzovat římské právo v rovině historické, právní a jako pedagogickou disciplínu. Význam římského práva (a to i pro dnešní dobu) vyplývá z toho, že bylo, díky zvláštnímu státnímu uspořádání starověkého Říma, bylo vytvářeno (z větší části) nikoli shora, legislativní činností, ale zezdola – činností soukromých právníků, nejvzdělanějších mužů své doby (bez jakékoli autorizace), kteří působili jako neformální poradci římských úředníků a později císařů. Jejich právní stanoviska jako soukromých osob nebyla závazná, aby byla akceptována úředníky a císaři, musela být přesvědčivá svou argumentací a musela reagovat na konkrétní, aktuální společenské problémy své doby.

Díky tomu byla římská právní věda na velmi vysoké úrovni, římské právo, na rozdíl od ostatních starověkých práv, jako první oddělilo normy etické a náboženské od norem právních, vytvořilo logický systém práva, položilo základy právní vědy.

Při své rozhodovací činnosti a při zaujímání právních stanovisek dokázali římscí právníci vždy oddělit podstatné od nepodstatného, momenty právní od mimoprávních a zachovávali vždy přísně logické postupy, takže jejich řešení konkrétních případů je možno přirovnat k řešením matematickým či geometrickým.⁸ Římským právem tedy rozumíme pro účely této práce zejména názory a postoje římských právníků, tak jak jsou dochovány v jejich dílech (jež je nutno studovat z ustanovení *Corpus Iuris Civilis*).

Není tedy cílem této práce poskytnout úplný popis názorů významných řeckých filosofů na stát, právo nebo spravedlnost, jako spíše zkoumat vybrané principy a hodnoty řecké právní kultury a sledovat jakým způsobem byly tyto přejímány do práva římského. Spíše než detailnímu přehledu řecké právní filosofie bude tato práce věnována vlivu řeckého právně-kulturního okruhu na římskou právní vědu.

Téma řeckých právně-filosofických vlivů na římském právu je v právní romanistice doutnajícím ohniskem sváru snad již od doby *mos gallicus*.⁹ Nejnovější shrnutí v této oblasti poskytuje publikace H. Barty.¹⁰ Předkládaná práce přijímá Bartovu základní tezi, že stejně jako římská říše byla vystavena řeckému vlivu, díky teritoriální blízkosti a dlouhé době kulturního ovlivňování, muselo i římské právo – jako výtvar

8 M. Bartošek, *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*, Praha: Academia 1995, str. 15.

9 A. Dziadzo, *Powszechna historia prawa*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 2008, str. 156.

10 H. Barta, *Graeca non leguntur? Zu den Ursprungen des europäischen Rechts im antiken Griechenland*, Wiesbaden 2010.

národního života stejně jako sochařství nebo literatura, být ovlivněno Řeckem. Nebyly to ani tak duševní výtvořky římských právníků, tvrdí H. Barta, které vedly k vytvoření klasického práva, jako spíše historické okolnosti – římské císařství zabíralo velikou rozlohu a trvalo po dlouhou dobu. Teze o podstatném vlivu řeckého práva na právo římské nachází své zastání v pracích J. Partsche¹¹, R. Taubenschlag¹², L. Wengera¹³, kteří tvrdí, že řecká kultura a antické řecké (hellénistické) právo mělo "podstatný a nedoceněný vliv"¹⁴ na řecko-římsko-justiniánské (stejně jako na moderní) evropské právní myšlení. Některé z těchto přínosů řecké právní vědy byly již zhodnoceny, např. přínos provinčních práv pro římské soukromé právo.¹⁵

Na straně druhé se lze setkat s názorem (M. Kaser,¹⁶ F. Schulz¹⁷), že římské právo a římská právní věda je originálním a jedinečným výtvorem římského ducha (*Geist*) a že stopy, které můžeme nalézt v Digestech a jiných právních pramenech, které prozrazují řecký vliv (citace Homéra v Institucích, *distinctiones* Q. M. Scaevoly nebo rozlišení hmotných a nehmotných věcí u Gaia¹⁸) jsou buď řečnickými obraty, poplatnými tehdejší módě nebo poklasickými kompilacemi právnických škol.

Z českých a slovenských právních vědců se touto tematikou zabývali např. V. Budil,¹⁹ J. Cvetler,²⁰ nejnověji pak P. Blaho.²¹

-
- 11 J. Partsch, *Der griechische Gedanke in der Rechtswissenschaft*, in *Ausnachgelassenen und kleiner verstreuten Schriften*, Freiburg 1931; Týž, *Griechisches Burgschaftsrecht, I. Teil: Das Recht des altgriechischen Gemeindestaats*, Leipzig, Berlin 1909; Týž *Besprechung von der D. Pappulias, Über die geschichtliche Entwicklung der Arrha*, in *Ausnachgelassenen und kleiner verstreuten Schriften*, Freiburg 1931.
 - 12 R. Taubenschlag, *The Law of Graeco-Roman Egypt in the Light of Papyri*, New York 1944; Týž, *Das römische Privatrecht zur Zeit Diokletians*, Krakow 1923.
 - 13 L. Wenger, *Römische und attische Rechtsgeschichte*, Wien 1904. Týž, *Die Quellen des Römischen Rechts*, Wien 1953.
 - 14 E. Weiss, *Der Einfluss der hellenistischen Rechte auf das Römische*, in *Atti del Congresso Internazionale di diritto Romano*, Bologna e Roma, Roma Vol. I, Pavia 1934, str. 243 – 253. Týž, *Griechisches Privatrecht*, Leipzig 1923.
 - 15 L. Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreiches*, Leipzig 1891.
 - 16 M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, München 1972²; Týž, *Römische Rechtsgeschichte*, Göttingen 1967.
 - 17 F. Schulz, *History of Roman Legal Science*, Oxford 1946.
 - 18 W. Dajczak, *Rzymska res incorporalis a kształtowanie się pojęć "rzeczy" i "przedmiotu praw rzeczowych" w europejskiej nauce prawa prywatnego*, Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM 2007.
 - 19 V. Budil, *Hypografé jako předchůdce reskriptu císařského práva*, Bratislava 1936.
 - 20 J. Cvetler, *Daneion a zápůjčka v právu ptolemajského Egypta: Příspěvek k antické obligaci, hlavně na základě papyrů*, Praha: Univerzita Karlova 1934.
 - 21 P. Blaho, *Právna grécistika a jej význam pre rímské právo*, in *Acta universitatis tyrnaviensis – Iuridica* (eds. P. Blaho, A. Švecová), Trnava 2010, str. 9 – 24 a dále literaturu tam uvedenou; Týž, *Básník Homéros a pramene rímského práva*, in *Římské právo a neprávnícké prameny*, Sborník z VI. mezinárodní konference právních romanistů ČR a srov. *Acta univ. Brunensis Iuridica* No. 278, Brno

Vzhledem k tomu, že otázka řeckého vlivu na římské právo je předmětem sporů i mezi právními romanisty, omezuje se tato práce na ty prvky, kde se řecký vliv většinou předpokládá (*Zákon XII desek, Lex Rhodia*) nebo je zcela nesporný (*problematika sofistické argumentace, pojem „causa“ u Aristotela*). Pro potvrzení Bartovy teze o nutném ovlivnění římského práva řeckou právní filosofií je práce opatřena nastíněním historických okolností kontaktů řeckého a římského světa, jež tvoří následující kapitolu.

3 Řecko a Itálie

3.1 Úvodní úvaha

Před samotným pojednáním o vzájemných vlivech řeckého myšlení na římskou právní kulturu snad bude vhodné zmínit se alespoň stručně o kontaktech mezi oběma národy a obecněji o vlivu světa Blízkého Východu na centrální Středomoří.

3.2 Řecký a fénický vliv

Řecký a fénický vliv a jejich obchodní aktivity formovaly již od dob prehistorie Itálie tamní kulturu.²² Existují spory o tom, jaký vliv měl dálkový a místní obchod a směna zboží na formování společnosti (mluví se o modernistickém a primitivistickém přístupu)²³, jisté však je, že jestliže by byl život v antice založen výlučně na zemědělství, pak by nemohla ani v Řecku ani v Římě vzniknout městská centra a městská kultura. Obchod vytvořil nové ekonomické podmínky, díky kterým se Itálie stala součástí širšího světa Středomoří. Nálezy učiněné na mořském dně poblíž Sicílie dokládají, že Féníčané byli v této oblasti obchodně aktivní již během pozdní doby bronzové. Pravděpodobně oni dopravovali mykénskou keramiku, která se nachází v jižní Itálii, na Liparských ostrovech, na pobřeží Severní Afriky až po Cádiz ve Španělsku.

S Řeky se Římané setkávají jednak na samotném balkánském poloostrově,

2004, str. 9 – 20.

22 Podle G. Forsythe, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, Berkeley, Los Angeles, London 2005, str. 43 byly obchodní aktivity základním faktorem při proměně kultury Apeninského poloostrova „led to the rise of true civilization.“

23 Viz G. Forsythe, *cit. dílo*, str. 43. Viz též N. Morrey, *Trade in the Classical Antiquity*. Cambridge 2007.

jednak na území jižní Itálie a nesmíme zapomínat ani na kontakty, ke kterým došlo v rámci jednotlivých ostrovů Středozemního moře, zejména na Sicílii.

3.3 Římané na Balkáně

Porušíme nyní historickou souvislost vyprávění a soustředíme se nejprve na pozvolné pronikání Římanů na Balkán.

3.3.1 Ilyrská válka

Římané se poprvé objevují na Balkánském poloostrově v souvislosti s činností tzv. ilyrských pirátů na východním pobřeží Jaderského moře. O příčinách počátků římské přítomnosti na Balkáně jsme dobře informováni díky Polybiovi. Polybios mluví o ilyrském kmeni Ardiaiů, jehož sídla lokalizuje do údolí řeky Narón a při pobřeží ostrova Faros (dnešní Hvar). Tento kmen byl spojencem aitolského vojska pod vedením krále Agróna při obléhání města Medón²⁴. Po skončení úspěšné vojenské výpravy, při níž ovšem došlo ke smrti krále Argóna, se moci ujala jeho žena Teuta (230 – 228 př. Kr.). Podle Polybiova výkladu²⁵ ona sama iniciovala jak své vlastní námořní jednotky, tak i svobodné piráty, aby napadali kupecké lodi plující Jaderským mořem, tak aby se všemi okolními zeměmi, kam doplují, nakládali jako s nepřátelskými. A Ilyrové skutečně, kromě pozemních operací na Peloponésu, přepadali lodě, plující z Itálie, zajímali jejich náklad a prodávali kupce do otroctví.²⁶ Římský senát, vzhledem ke vzrůstajícímu počtu stížností, vyslal dva senátory, bratry Gaia a Lucia Corunciany, aby situaci na místě prověřili.

Královna Teuta, pod vlivem úspěšných vojenských tažení proti Épeiru a Medónu, kde získala velikou kořist, snad pod vlivem ženské nerozvážnosti, přijala vyslance Říma velmi chladně (Polybios mluví o aroganci) a prohlásila, že ona jako královna proti Římanům nikdy veřejně nevystoupila, ale že není ve zvyku ilyrských panovníků zabraňovat svým poddaným, aby získávali kořist na moři. Na to jí mladší z bratrů odpověděl, že Římané mají zvyk veřejně trestat ty, kteří soukromě páchají zlé činy a také mají Římané ve zvyku veřejně přicházet na pomoc těm, kteří jsou takovými

²⁴ Polybios mluví o tom, že poskytli vojenský kontingent o 5.000 mužích (Pol. 2.2.4).

²⁵ Pol. Tamtéž

²⁶ „and robbed and killed many Italian traders, capturing and carrying of no small number of prisoners.“ Pol. 2.8.1-2. Český překlad viz Polybios, *Dějiny* I. díl (přel P. Oliva), Praha 2009, str. 111.

zlými skutky sužování. A ujistil královnu, že Římané mají dostatek moci, aby ji přiměli napravit své poddané.

Královna si ve zlém smyslu vyložila upřímná slova velvyslance a porušila právo národů – nechala jej úkladně zavraždit. Toto zavrženíhodné jednání bylo podle Polybia²⁷ důvodem k rozpoutání válečného konfliktu, který nazýváme prvou ilyrskou válkou.

Názory historiků na skutečné příčiny tohoto konfliktu se různí, podle našeho názoru je možno souhlasit s P. Olivou,²⁸ že Římanům šlo v první řadě skutečně o zajištění bezpečné námořní plavby v Jaderském moři, jednak potřením pirátů, jednak získáním opěrných bodů na jaderském pobřeží. Tomu by odpovídala i velikost armády, kterou Římané vyslali (20.000 mužů a 200 jezdců).²⁹ Je třeba také podotknout, že zavraždění vyslance, a zejména člena římského Senátu, bylo těžkým porušením všeobecně uznávaných pravidel. Proto je třeba Polybiův termín „právo národů“, o jehož porušení mluví v této souvislosti, vyložit jako *ius gentium*, se kterým se v této souvislosti setkáváme o 200 let později.³⁰ A domníváme se tedy, vzhledem k významu, jaký měl Senát pro římskou republiku a pro úctu, jakou se těšili jeho jednotliví členové, že by i samotná smrt jednoho jeho člena spolehlivě stačila jako důvod ke spravedlivé válce.

Není nutné na tomto místě podrobně popisovat průběh bojů, královna Teuta však byla roku 228 př. Kr. poražena, Ilyrové ztratili právo svobodné plavby a byli nuceni odvádět Římu daň. Teuta pozbyla část svého území a Korkýra, Eppidammos, Issa a některé ilyrské kmeny se staly „spojenci Římanů“. Polybios se o nich dále vyjadřuje jako o obcích podrobených Římanům.³¹

Nemůže však být v tomto případě řeči o přímém podmanění řeckých obcí Římem, spíše se jedná o vytvoření tzv. klientského vztahu.³² Cílem tohoto uspořádání bylo však spíše zajistit bezpečnost v oblasti a navázat diplomatické styky než zasahovat

27 Pol. 2.2.8.13. Polybios, *Dějiny* I. díl (přel. P. Oliva), Praha 2009, str. 111 „Když se zpráva o tom dostala do Říma, vyvolal svémocný čin té ženy hněv a ihned se konaly přípravy k tažení, byly shromažďovány legie a sestavována flotila.“

28 Stejně tak N. A. Maškin, *Dějiny starověkého Říma*, Praha 1956, str. 186.

29 P. Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, Praha 1995, str. 161.

30 Gaius 1.1. „To, co pro všechno lidstvo sám přírodní řád stanoví, je všemi národy stejně zachovááno a nazývá se „právo národů“, jakožto právo, jehož všechny národy užívají.“ Gaius, *Učebnice práva ve čtyřech knihách* (přel. J. Kincl), Plzeň: Aleš Čeněk 2007, str. 41.

31 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 162.

32 G. Badiani, *Foreign Clientelae 264-70 B.C.*, Oxford 1958.

do vnitřních záležitostí jednotlivých řeckých obcí.³³

3.3.2 První válka makedonská

Také další vystoupení Říma na řecké pevnině mělo spíše obranný charakter, roku 219 př. Kr. se na „severozápadním pobřeží Balkánského poloostrova“³⁴ znovu objevují Římané, znepokojeni tím, že se v Ionském a Egejském moři znovu objevují lehké ilyrské lodě. Římané takové jednání chápou jako porušení dohod uzavřených po první ilyrské válce.³⁵ Ve skutečnosti považovali Římané ilyrské kmeny za své klienty, a zdráhali se poskytnout jim volnou ruku při vedení válečných operací v oblasti jaderského moře. Římané oblehli a dobyli město Faros (ležící na stejnojmenném ostrově, dnešním Hvaru), základu jejich bývalého spojence, ilyrského vládce Demetria z Faru. Po jejím vyvrácení uprchl Demetrios do Makedonie. Toto krátké válečné tažení bývá označeno jako druhá ilyrská válka, já jej však považuji spíše za součást válečných operací Říma proti Makedonii. Démétrios z Faru se stal spojencem makedonského krále Filipa V., radil mu, jak nejlépe využít porážky u Trasimenského jezera v boji proti Římanům.³⁶ Po střídavých vojenských úspěších bylo v roce 217 př. Kr. zahájeno mírové jednání mezi Aitólským a Achájským spolkem u Naupaktu. Polybios vyzdvihuje řeč aitólského politika Ageláa, který varuje před tím, aby Řekové bojovali proti sobě navzájem, ale vyzývá makedonského krále Filipa ke sjednocení Řeků a k ostražitosti před mocenskými ambicemi Kartága a Říma.³⁷ Tato řeč bývá některými badateli označována za doklad panhelénského myšlení.³⁸ P. Oliva se domnívá, že přestože je Ageláova řeč samozřejmě Polybiovou stylizací, a byla sepsána v době, kdy již bylo rozhodnuto o nadvládě Říma, přesto „základní tendence Ageláova vystoupení odráží obavy Řeků, kteří měli neblahé zkušenosti z osudu svých krajanů v jižní Itálii a na

33 N. Maškin, cit. dílo, str. 186.

34 P. Oliva, cit. dílo, str. 177.

35 Pol. 3.16.3. Polybios, *Dějiny II.* díl (přel P. Oliva), Praha 2009, str. 25: (Demétrios z Faléru) „Pustošil a podmaňoval si ilyrská města, která byla pod nadvládou Římanů. Proti ustanovení mírové smlouvy se vypravil s padesáti loděmi za Lissos a zpusťošil mnoho Kykladských ostrovů.“

36 P. Oliva, cit. dílo, str. 178.

37 Pol. 5.104. Polybios, *Dějiny II.* díl (přel P. Oliva), Praha 2009, str. 251: „Prohlásil, že Řekové by především nikdy neměli vést válku mezi sebou, nýbrž by měli vzdávat veliké díky bohům, kdyby hovořili jedním a společným hlasem a kráčeli ruku v ruce jako lidé překonávající tok Řeky.“

38 Viz H. Barta, *Graeca non leguntur? Zu den Ursprungen des europäischen Rechts im antiken Griechenland*, Wiesbaden 2010. O problému existence jednoty všech Řeků, která je významná i pro zkoumání řeckého práva viz M. Gagarin, *The Unity of Greek Law*, in: *The Cambridge companion to ancient Greek law* (eds. M. Gagarin, D. Cohen), Cambridge 2005, str. 29 – 41.

Sicílii.³⁹

Filip V. Makedonský využil porážky Římanů Kartágem v bitvě u Kann a vystoupil proti nim roku 215 př. Kr. vojensky. Uzavřel s Hannibalem spojeneckou smlouvu. Z textu této smlouvy můžeme dovodit⁴⁰, že hlavním cílem Filipa bylo vytlačit Římany z oblasti ilyrského pobřeží, kterou evidentně považoval za strategicky významnou. Tomu nasvědčují i vojenské akce Makedoňanů z léta 214 př. Kr. – snaha o ovládnutí města Apolónie.⁴¹

Římanům se podařilo zavléct do bojů aitolský spolek⁴², se svými oddíly se války neúčastnili a soustředili se zejména na boj proti Hannibalovi v Itálii. Obě strany, jak Aitolové, tak Achajové chtěly získat na svou stranu Spartu. Při jednání ve Spartě padala ostrá slova na adresu Římanů, kteří byli označováni jako barbaři a přirovnáváni k Peršanům.⁴³ Spartané se však přiklonili na stranu aitolsko-římské koalice a zapojili se do válečných akcí.

Roku 209 a 207 př. Kr. byly činěny pokusy o uzavření míru, které byly zprostředkovány Rhodem, Chiem a Athénami, stejně jako ptolemaiovským Egyptem. I zde zaznívají argumenty, že Aitólové pomáhají Římanům zotročovat ostatní Řeky a že se válkou podílejí na zániku řecké svobody.⁴⁴ K oslabení aitolského spolku pak přispěla i těžká porážka Sparty v bitvě u Mantineje (roku 207 př. Kr). Na základě diplomatické i vojenské situace ztratili Aitólové chuť k pokračování bojů a Římané byli vázáni bojem s Hannibalem v Itálii. Roku 205 př. Kr. byla uzavřena mírová smlouva, podle níž část území v Ilýrii připadla makedonskému králi, ostatní řecké obce i ilyrské kmeny však byly ponechány ve spojeneckém (a tedy podřízeném) svazku s Římem, tak jako tomu bylo po 1. ilyrské válce. Ve smlouvě však jako rovnocenné strany vystupují pouze Makedonie a Řím, ostatní řecké obce jsou uvedeny pouze jako spojenci jedné ze stran. To je dáno jednak tím, že Aitólové uzavřeli svou vlastní mírovou smlouvu o rok dříve,⁴⁵ ale zároveň to také odráží posílení pozice Říma v řecké oblasti.

Roku 200 př. Kr. byla na návrhu senátu projednávána otázka, zda má lid vyhlásit

39 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 180.

40 Pol. 7.9.1-17.

41 Livius 24.40.

42 Zajímavý je způsob, jakým si rozdělily obě strany případnou kořist, kdy aitolskému spolku připadnou obce a jejich zázemí, Římanům otroci a movitý majetek. Pol.11.5.4.

43 Pol. 9.37,5-8.

44 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 185.

45 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 187.

válku makedonskému králi Filipovi. Podle Liviovy zprávy se podařilo *rogátoru* Publiciovi Sulpiciovi Galbovi přesvědčit lid, že Filip hodlá zaútočit na samotnou Itálii.⁴⁶ Skutečnou příčinou války byla snaha Říma zajistit si vliv i v oblasti Egejského moře. A stejně tak nebyla zapomenuta ani Filipova smlouva s Hannibalem.⁴⁷ Tento konflikt označujeme jako druhou makedonskou válku.

3.3.3 Druhá válka makedonská

Je třeba zdůraznit, že se nejednalo o válku Říma proti všem Řekům, naopak Řím měl za spojence významné řecké obce – Athény, Rhodos, Pergamos; pod vlivem římských úspěchů později do války vstoupil i aitólský i achajský spolek. Filip s Římany opakovaně jednal o míru, nechtěl se však vzdát území, která zdědil po předcích, ani vydat strategické pevnosti, které po něm byly požadovány.⁴⁸ Římský senát pak uložil vrchnímu římskému veliteli Flaminiovi, aby v Řecku jednal podle svého uvážení, a ten prohlásil, že jeho cílem je úplné vyhnání Filipa z Řecka.⁴⁹

Filip byl poražen v bitvě u Kynoskefal v květnu roku 197 př. Kr. Byl donucen vyklidit veškerá území v Řecku v Malé Asii, v černomořské oblasti i v Egejském moři. Součástí mírového ujednání však bylo prohlášení senátu o zachování svobody Řeků. Řím získal druhou makedonskou válkou vedoucí postavení v Řecku, Řecko nebylo podmaněno, naopak došlo na popud Flaminia k odchodu římských posádek z řeckých měst a na isthmických hrách roku 196 př. Kr. bylo deklarováno, že Řekové jsou svobodní a řídí se i nadále zákony svých vlastních obcí.⁵⁰

Řím však, a to navzdory varováním, která zazněla v průběhu mírových jednání, nebyl vnímán jako agresor, ale skutečně jako osvoboditel. Alkaios z Messény složil na římského vojevůdce oslavný hymnus,⁵¹ Flaminius byl pozdravován jako zachránce a osvoboditel. Flaminius, který sám byl ovlivněn řeckým prostředím, se na votivním nápise na daru pro delfskou věštírnu označil jako syn Aeneův. Prohlášení o svobodě Řeků mělo odezvu i v řeckých obcích na pobřeží Malé Asie.⁵² Flaminius a jeho vojáci

46 Liv. 31.7.-8.1

47 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 191.

48 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 194.

49 Liv. 32,32,5 – 37,6.

50 Pol. 18.46. Liv. 33,32.

51 K tomu viz F. W. Walbank, *Alceus of Messen, Philip V. and Rome*, *Classical Quarterly*, roč. 37, 1-2, 1943, str. 1-13.

52 Obec Lampsakos vyslala poselstvo, aby jednalo v Římě o poskytnutí pomoci proti seleukovskému

se účastnili války řeckých obcí proti Spartě, která obsadila Argos, porážka Sparty však znamenala jen uzavření příměří, po skončení vojenských akcí Flaminius skutečně opustil Řecko a vrátil se zpět do Říma, kde slavil třídní triumf.

Následujícího roku byl Flaminius pověřen jednáním se seleukovským panovníkem Antiochem III. Římané trvali na svém stanovisku, které bylo přijato po skončení 2. makedonské války, že i Řekové z maloasijských obcí mají právo spravovat své záležitosti sami. Druhým důvodem ke znepokojení pro Řím byla skutečnost, že na Antiochově dvoře našel útočiště Hannibal, který byl v Římě stále vnímán jako hrozba.

A konečně některé řecké obce, nespokojené s uspořádáním poměrů v Řecku, např. bývalí římsí spojenci Aitólové a Sparta, která využila změny politické situace a zahájila válečné operace proti achajskému spolku (obléhání města Gytheie).⁵³ Spojeným řecko-achajsko-pergamským silám se podařilo Spartu porazit. Došlo k obnovení *statu quo ante*.

Aitólové se ani po porážce Sparty nevzdali myšlenky na spojenectví s Antiochem, aby „rozhodl spor mezi Římany a Aitóly“⁵⁴ a přinesl svobodu Řecku.

Na podzim roku 192 př. Kr. se Antiochos III. skutečně vylodil se silnou armádou v Řecku a spojil se s Aitóly. Achajové však zachovali Římanům věrnost a vyhlásili Antiochovi válku. Hannibal dokonce radil Antiochovi, aby se přeplavil přímo do Itálie a vedl válku na území nepřítele.⁵⁵ Roku 191 př. Kr. však Římanům přibýly z Itálie značné posily, porazily Antiocha v bitvě u Thermopyl. Seleukovský panovník se stáhl do Efesu a ponechal své aitolské spojence svému osudu. Ti se nejprve pokusili vyjednávat o mír, pro tvrdé římské podmínky však jednání ztroskotala. Na stranu Římanů pak přešli Makedonci, kteří na základě římského svolení vystoupili proti obcím, které „odpadly od Římanů.“⁵⁶

V září roku 190 př. Kr. zvítězilo spojené římské a rhodské loďstvo nad Antiochem v bitvě u ostrova Samu a počátkem roku 189 př. Kr. byl Antiochos poražen i na pevnině, poblíž města Magnésie.⁵⁷ Díky tomuto vítězství dosáhl Řím svého „strategického cíle“, i řecké obce v Malé Asii se dostaly pod římský vliv. Z napsů je

panovníku Antiochovi III. Římský senát označil občany Lampsaku za své příbuzné, opět kvůli Aeneovi.

53 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 201.

54 Liv. 35.33.8.

55 Liv. 36.7.

56 Liv. 36.33.1.

57 Liv. 37-39, P. Oliva *cit. dílo* str. 207.

zřejmé, že i zde Římané přinášeli Řekům svobodu.⁵⁸ Mírové podmínky diktované Římem po uzavření míru⁵⁹ se podobaly těm, které byly předloženy Filipu V. Makedonskému. Antiochos měl vyklidit celou Malou Asii až po Tauros a vydat Hannibala.⁶⁰ Opět byla vyslána desetičlenná senátorská komise, která měla zajistit naplnění mírových podmínek v Malé Asii.

Římané však opět posílili své postavení v řeckém světě a stále více omezovali samostatnou politiku jednotlivých řeckých obcí. Ráznou vojenskou akcí zamezili Aitólům získat zpět území, která jim odňal Filip V. Makedonský a v následné mírové smlouvě se poprvé objevuje povinnost uznávat nadřazenost Říma.⁶¹ O významu Říma svědčí i okolnost, že maloasijské řecké obce počínají uctívat kult Říma.⁶²

Řím se stal v průběhu 80. let druhého století rozhodcem sporů jednotlivých řeckých obcí – např. sporu mezi Spartou a achajským spolkem nebo spory mezi pergamským vládcem a Filipem V. Makedonským. Po jeho smrti se stal vládcem Makedonie Perseus (mladší bratr Démetrios byl údajně zavražděn pro svůj protiřímský postoj).

Perseus obratnou dynastickou politikou získával spojence a upevňoval si svůj vliv v Řecku – získal jako spojence Bythýnií, seleukovskou říši, Rhodos. Neutrální postoj k Makedonii pak zaujal achajský spolek. Pergamský král Eumenes II., který se obával vzrůstající moci Makedonie a zejména spojenectví s tradičními nepřáteli jeho říše – Seleukovci a Bythýnií, pošval Řím proti Makedonii. Ve svém projevu před senátem, který máme zachován u Livia⁶³, obvinil makedonského krále z toho, že připravuje válku proti Římanům.

Přestože se Perseus pokoušel vyvrátit obvinění vznesená proti němu, Řím se rozhodl vystoupit proti Perseovi silou a vyslal do Řecka své vyslance, aby zajistili Římu podporu v nadcházejícím konfliktu.

3.3.4 Třetí válka makedonská

V této válce již Řím odhodil masku osvoboditele Řeků. Nemilosrdně trestal obce, které

58 Viz např. nápis z Hérakleie na Latmu, cit. P. Olivou, *cit. dílo*, str. 207.

59 Definitivně byly stanoveny v tzv. apamejské mírové smlouvě uzavřené roku 188. př. Kr.

60 Pol. 21.16-17., Liv. 37,45,4-21.

61 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 208.

62 Tac. Ann. 4.56. Podrobnosti viz P. Oliva, *cit. dílo*, str. 210-211.

63 Liv. 42,11-13.

po boku Makedonie proti němu vystoupily,⁶⁴ byli dosazováni prořímští představitelé do vlády a i od spojeneckých obcí byla požadována vysoká kontribuce v obilí (Athény) a penězích (Abdéra).

Přestože mnohé řecké obce byly pobouřeny tvrdým postupem Říma a podporovaly přímo nebo nepřímo Persea (Rhodos, ilyrský vládce Genthios, vyjednáváno bylo i s pergamským králem), nepodařilo se zastavit římskou invazi a makedonský král Perseus byl roku 168 př. Kr. poražen v bitvě u Pydny. Řím také trestal spojení Makedonie i ty, kteří s ní jen vyjednávali (Rhodos), docházelo k boření protiřímsky smýšlejících měst, mnoho řeckých občanů bylo zavlčeno do Říma.

3.3.5 Dílčí závěr

Bitva u Pydny znamenala přelom v římské politice vůči Řecku. Zatímco po první a druhé makedonské válce Řím vystupoval jako ochránce svobody Řeků, při zachování jejich vlastních zákonů, pak vítězství roku 168 př. Kr. znamenalo přímé podrobení římské moci.⁶⁵ Tento okamžik byl považován za klíčový již ve starověku (Polybios), a přestože došlo i později k významným událostem (tzv. čtvrtá makedonská válka a vytvoření římské provincie Makedonie, vyvrácení Korintu apod.), považujeme rok 168 př. Kr. za klíčový nejen z hlediska politického, ale i z hlediska kulturního.

Právě velké množství Řeků, které se dostalo do Říma, ať již jako rukojmí nebo jako otroci a velké množství kulturních předmětů, uloupených z Řecka jako válečná kořist, přimělo Římany se blíže zajímat o kulturu a jazyk svého východního příbuzného a přispělo k ovlivnění římské kultury řeckou.

Zbývá ještě dodat, že i římscí vojevůdci, kteří byli podstatnou součástí dějin podrobení Řecka (Flaminius, Aemilius Paulus), byli znalci a vznešenými obdivovateli (a uchvatiteli) řeckého umění.

64 Po dobytí města Haliartu byli starci a děti povražděni, dospělí prodáni do otroctví a město bylo vyplněno (viz Livius 42.63.30).

65 P. Oliva, *cit. dílo*, str. 224.

3.4 Římané na Sicílii

3.4.1 Dějiny Sicílie před římskou nadvládou

3.4.1.1 Dionýsios I. a II.

Neméně významnou pro „kulturní výměnu“ mezi Řeky a Římany byla řecká přítomnost na Sicílii. Sicílie, velmi hospodářsky a strategicky významný ostrov, byl osídlen Řeky v rámci tzv. kolonizace od osmého století př. Kr.⁶⁶ Kromě Řeků však lákala zejména západní část ostrova Kartágince, nelze však určit, kdo tento ostrov osídlil jako první.⁶⁷ Roku 733 př. Kr. došlo k založení města Syrakus, jejichž mateřským městem byl Korint. Roku 485 př. Kr. gelonský (město na jihu Sicílie) vládce Gelon ovládl Syrakúsy, vymanil je z moci Korintu, přesídlil do Syrakus mnoho obyvatel jiných jím podrobených měst (Megara Hyblea a Kamarinum), vystavěl mohutnou flotilu a žoldnéřskou armádu. Tím učinil Syrakusy nejmocnějším, zcela nezávislým městem na Sicílii, zároveň však přiměl Kartágince k vojenskému zásahu. Roku 481 př. Kr. vyslali Kartaginci na Sicílii mohutnou, avšak neúspěšnou vojenskou výpravu pod vedením Hamilkara.⁶⁸ Neméně významnou pro řecké obyvatelstvo na Sicílii byla porážka etruského loďstva v Kymském zálivu roku 474 př. Kr. Tak se západním Řekům podařilo odvrátit dvě největší hrozby, etruskou a kartáginskou. Porážka Kartaginců však neznamenala zánik kartáginských osad na západní polovině ostrova. Dominující *polis* se na Sicílii stávají Syrakusy.

Sicílie se v průběhu pátého století účastnila peloponéské války, jejímž vyvrcholením pro ni bylo mohutné tažení Athén v letech 415 – 413 př. Kr. proti Syrakusám. S pomocí Sparty byla však athénská pozemní i námořní moc poražena a Sicílie tak odolala i snahám o ovládnutí svého území pevninskými Řeky. Znovu však zaútočili Kartaginci, snad ve snaze využít oslabení Syrakus válkou, snad ze strachu z

66 Dále viz Th. J. Dunbabin, *The Western Greeks: the History of Sicily and South Italy to 480 B.C.*, Oxford 1948, str. 323. A.G. Woodhead, *The Greeks in the West*, Praeger 1962, str. 118, M.I. Finley, *Ancient Sicily to the Arab Conquest*, London 1968, K. Lomas. *Rome and the Western Greeks 350 BC – 200 AD*, Oxford 1993.

67 M. Grant, *Klasické Řecko* (přel. G. Císař), Praha 2006, str. 37.

68 O této bitvě a jejím významu více viz S. Moscati, *Foiničané*, Praha 1975, str. 101.

najevo dávané moci Athén. Na Sicílii se vylodili hned dvakrát, roku 409 a 406 př. Kr. Dionýsios I., kterému se podařilo na sebe strhnout nejvyšší moc v Syrakusách, nedokázal kartáginský postup zastavit a roku 405 př. Kr. s nimi uzavřel příměří. Kartágo tak získalo nadvládu nad třemi pětinami Sicílie. V letech 398/397 a 392 př. Kr. znovu Kartágo zaútočilo na Syrakusy, ani tentokrát však nedosáhlo úspěchu. Naopak Dionýsios vedl úspěšnou expanzi na jih Itálie, kde se mu roku 388 př. Kr. podařilo dobýt a vyplenit Rhegion. Syrakusy se tak staly nejmocnějším městem nejen na Sicílii, ale i v jižní Itálii.

Roku 383 př. Kr. Dionýsios rozpoutal třetí válku s Kartágem, která skončila uzavřením příměří, v rámci kterého došlo k odstoupení sicilského území ve prospěch Kartága na západ od řeky Halykos⁶⁹. Na tomto územním rozdělení Sicílie nic nezměnila ani další válka, vedená od roku 367 př. Kr. Ve stejném roce totiž zemřel po dlouhé vládě tyran Dionýsios a přenechal moc nad Syrakusami i válku s Kartágem svému stejnojmennému synu. Ten sjednal mír za stejných podmínek jako panovaly po třetí kartaginské válce. Z hlediska pozdějších dějin Sicílie, přes všechny Dionýsiovy nedostatky, které mu byly vyčítány již starověkými historiky a filosofy (ne neprávem se M. Grant domnívá, že předobrazem „mocí opilého tyrana z deváté knihy jeho [tedy Platónovy, pozn. P.D.] *Ústavy* je dost možná sám Dionýsios“⁷⁰), nemůže tomu tyranovi nikdo upřít, že povznesl město Syrakusy mezi přední helénské mocnosti, také se pokoušel sjednotit ostatní řecké *poleis* na Sicílii a konečně, že se mu podařilo sérií válek zastavit expanzi Kartágiňanů na Sicílii a omezit jejich vliv na západní polovinu ostrova. Úplně vytlačit se mu je však nepodařilo, tento úkol byl splněn až o sto padesát let později Římany.

Dionýsiov syn Dionýsios II. si však nedokázal vládu nad Syrakusami podržet, ve městě vypuklo povstání, jehož výsledkem byla žádost o pomoc, směřovaná k mateřskému městu Syrakus, ke Korintu. Korintané vyslali devět korábů pod vedení stratéga Timaleonta. Tomu se podařilo sjednotit Syrakusy, provést reformu ústavního systému – do tyranidy byly zaneseny zřetelné demokratické prvky. Timaleon zemřel roku 337 př. Kr.

69 Diodoros XIV. 95 – 96.

70 M. Grant, *cit. dílo*, str. 213.

3.4.1.2 Agathoklés

Po smrti Timaleona byl na Sicílii klid.⁷¹ Ale už roku 330 se moci ujala skupina 600 mužů z bohatých syrakuských rodin. Agathoklés získal občanství od Timaleona a díky sňatku se stal nejbohatším mužem v Syrakusách. Protože nenabyl odměny za vojenské úspěchy ve válečném tažení na pomoc Krotónu, pokusil se obvinít před lidem Sosistrata a Herakleida z nastolování tyranie. Nebyl úspěšný a musel opustit Syrakusy. Působil jako kondotiér, pokusil se neúspěšně získat vládu v Krotónu, podařilo se mu ale získat moc při odrážení útoku Syrakus proti Rhegiu (322 př. Kr.). To vedlo k pádu oligarchické vlády v Syrakusách a Agathoklés se mohl vrátit domů. Vyhnání oligarchové se spojili s Kartágem a Syrakusy požádaly o pomoc mateřskou obec, Korint. Korint vyslal *stratéga*, aby usmířil obě skupiny. Díky tomu se mohli oligarchové vrátit, Agathoklés naproti tomu musel opustit město. Najal soukromou žoldnéřskou armádu a vytáhl proti Syrakusám. Podařilo se mu dohodnout se s velitelem jejich spojenců – Kartágem, aby se nevměšoval do záležitostí syrakuských, a mohl se znovu vrátit do města.

Roku 319 př. Kr. mu byla propůjčena plná moc k ochraně města před rebely a domorodými obyvateli (Siculy), místo toho však přijal do armády mnoho chudých Syrakusanů a Siculů – prohlásil, že jeho život je ohrožen a nechal pobít (4.000) nebo vyhnat (okolo 6.000) stoupence svých protivníků. Prohlásil, že navrací moc lidu a chtěl se vzdát vlády. Místo toho mu byly svěřeny plné moci a stal se *epimelétem* (správcem) města. Ve věku 45 let se stal tyranem – jeho volba nemůže být označena za legitimní ani demokratickou. Rozšiřoval flotilu a vojsko, stavěl stavby v Korintu, pečoval o kult Demeter a Kore (tedy Persefonu). Zakázal nosit diadém, rozpustil osobní stráž. Pokoušel se rozšířit moc Syrakus – ale jeho hlavními protivníky v dalších deseti letech budou vyhnanci ze Syrakús. Messana a Akragant byly jeho hlavními protivníky. Stejně tak i Kartágo, které chtělo, aby Syrakúsy dodržovaly smlouvy uzavřené s Kartágem. Exulanti v Akragantu přesvědčili tamější *démos*, že Syrakúsy pro něj představují hrozbu a je nutné proti němu vojensky zakročit. Roku 314 př. Kr. byla vytvořena aliance s Gelou a Messánou. Byl povolán spartský velitel, mezi ním a obyvateli Akragantu však vypukly vážné rozpory. Byl tedy vypuzen a se Syrakusami byl uzavřen mír. V podstatě

71 Následující pasáž je zpracována podle K. Mayer, *Agathoklés*, in: Cambridge Ancient History. Volume 7. Part 1. The Hellenistic World (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1984, str. 384 – 411. Relevantní literaturu k tématu viz tamtéž, str. 384.

byl zachován *status quo* a řeckým osadám na východ od řeky Halys byla zajištěna nezávislost. Messana, která tento mír odmítla, byla obléhána a po jejím pádu nechal Agathoklés ve městě pobít exulanty ze Syrakús.

Kartágo začalo považovat Agathoklea za nebezpečného pro celou Sicílii a vyhlásilo proti němu válku ve spojení s exulanty. Agathoklés je předešel a oblehl město Akragas. Od obléhání však musel upustit, jelikož mu na pomoc přijelo 60 kartáginských lodí. Roku 311 př. Kr. dopravili, přes značné ztráty způsobené bouří, Kartáginci další posily. Město Gela se pokusilo vymanit ze spojení se Syrakusami, Agathoklés se jej však zmocnil, nechal zavraždit 4.000 jeho občanů a uvalil na něj veliké poplatky. Následně vytáhl proti Kartágu. V bitvě byl, díky příchodu kartaginských posil, poražen a ztratil desetkrát víc mužů než Kartáginci. Agathoklés byl uzavřen v Syrakúsách a obležen od země i od moře.

Agathoklés se rozhodl přenést válku do Afriky. Vybudoval mohutnou armádu, povolal do vojska i otroky, povraždil své nepřátele ve městě a zabavil jejich majetek, zabavil chrámové zlato a zavedl vynucené půjčky státu. S vojskem asi 13 500 mužů se úspěšně vylodil v Africe. Spálil své lodě a porazil mnohem větší, ale nezkušené vojsko před Kartágem. Oblehl Kartágo a plenil africkou zem, mnoho okolních měst se k němu přidalo. Kartáginci vzkázali na Sicílii pro pomoc.

Díky vysokým poplatkům a vojenským odvodům, které uvalil Agathokles na své lybijské spojence, přešli tito k Punům, Agathokleovi se však podařilo je porazit a pokusil se navázat spojení s bývalým Alexandrovým velitelem z Kyrenaiky, Ofellem. Ten přijal nabízené spojení proti Kartágu, vypravil se v čele armády přes poušť, postupně ale narůstaly rozpory mezi ním a Agathoklem a byl jím nakonec zavražděn. Jeho armáda se připojila k armádě sicilské. Agathoklés využil své nové vojenské síly, stejně jako pokusu Puna Bomilcara o ovládnutí Kartága a ovládl mnoho měst v Libyi, včetně důležitého přístavu v dnešní Bizertě. Agathoklés však musel odjet zpět na Sicílii, jeho syn v rámci dalšího tažení rozdělil své vojáky na tři kolony a byl Kartáginci postupně poražen. Byl obležen ve městě kartaginskými tábory, Agathokles připlul ze Sicílie, prorazil punskou blokádu, nepodařilo se mu však Kartagince vylákat z opevněných postavení. Při pokusu o útok byl poražen, jeho záležitost v Africe byla ztracena, on opustil svou armádu a uprchl na Sicílii.

Hamilkar mezitím pokračoval v obléhání Syrakus, ale musel se omezit na

námořní blokádu, protože bylo nutno 5 000 mužů poslat domů na pomoc. Ovládl města ve vnitrozemí Sicílie a budoval velikou armádu. Syrakusané však využili znalosti terénu a v bitvě u Epipolae Hamilkara porazili, rozprášili jeho oddíly, jeho samotného zabili a jeho hlavu poslali Agatheoklovi. Město Akragas vyhlásilo heslo „svobodu všem řeckým městům“, postavilo se do čela spolku, zaměřeného proti Syrakusam a Kartágu, a vyhnalo mnoho syrakuských posádek z řeckých měst na jihu Sicílie. Proto se musel Agathoklés vrátit zpět. Jeho přítomnost však neměla zásadní význam, po sérii vítězství a porážek se podařilo rozdrtit akragantské „osvobozenecké hnutí“ i bez jeho přičinění, porážky v Africe však měly značný význam. Pomocí fyzické likvidace svých stoupců, uvalení značných kontribucí na spojenecká města (Segesta), stejně jako díky smlouvě o neutralitě s Kartáginci (za cenu vyklizení obsazených měst v punské „zájmové zóně“) a Římany (ti se zavázali, že nevkročí do Sicílie a Kartaginci do Itálie) upevnil svou pozici. Roku 304 př. Kr. se Agatheoklovi podařilo porazit exulanty a díky smlouvě s Kartáginci se stal pánem východní Sicílie.

Roku 304 začal také Agathoklés – po vzoru diadochů – užívat královský titul. Římané v této době dovádějí do konce samnitské války a překračují na severu řeku Aufidus. Nepřátelství mezi Římem a Tarentem vedlo k tomu, že Agathoklés byl Tarentem požádán o pomoc. Nemáme příliš mnoho zpráv o jeho činnosti na jihu Itálie, ovšem z letných zmínek v Diodórovi nemůžeme neusoudit, že italské tažení bylo součástí promyšlené kampaně, která měla za úkol sjednotit západní Řeky proti Kartagincům (str. 403). Roku 300 př. Kr. přišel Agathoklés do Itálie, porazil kmeny žijící v Brutijském výběžku – a zapojil se dokonce i do války diadochů, když zasáhl proti Kassandrovi, obléhajícím Korkýru. Té totiž pomáhal spartský velitel Kleonymos, který byl na cestě do Tarentu, kam byl – na žádost Tarentanů – vyslán jejich mateřským městem. Agathoklés měl v úmyslu, stejně jako Dionýsios před ním, vojensky ovládnout tuto významnou bránu do západní části Jaderského moře. Porazil Kassandra, obsadil ostrov a po několika letech jej dal jako věno své dceři Lanasse při příležitosti její svatby s jiným Řekem (295 př. Kr.), který významně zasáhl do dějin Říma, epeirským králem Pyrrhem. Vzpouza v jeho vlastním vojsku a úspěšný noční nájezd Brutijců jej však donutili opustit Itálii a vrátit se na Sicílii. Ale již roku 295 př. Kr. se znovu vrací do Itálie a plní město Krotón. Zároveň také uzavírá smlouvy s okolními kmeny, které jsou zcela jistě namířeny proti postupu Říma ze střední Itálie. V

jižní Itálii se mu podařilo obsadit město Hipponium, které se stalo základnou pro další postup, ve kterém mu ovšem zabránily vzpoury na Sicílii i v jižní Itálii. Agathoklés se rozhodl pokračovat ve válce s Kartágem, proto hledal podporu u diadochů – vzal si dceru Ptolemaia I., jeho skutečným spojencem s mohutnou flotilou a zájmem o západní Středomoří byl Demetrios Poliorkétés – stejná dcera Lanassa opustila Pyrrha a vzala si jej, Demétrios navíc obsadil Epeir a uzavřel s Agathokleem mírovou smlouvu. Tak měl syrakuský král volné ruce k válce s Kartágem, než ji však dokázal rozpoutat, podlehl nemoci. Boj mezi jeho syny o nadvládu se rozpoutal dříve než zavřel oči. Vnuk po synovi z prvního manželství, který byl zabit v Africe – Archagathos zabil svého nevlastního bratra Agathoklea (třetí manželství) a nechal vrhnout jeho tělo do moře. Agathoklés, který nechtěl předat vládu svému vnukovi pro vraždu svého syna, dal před smrtí Syrakusám svobodu. Zemřel roku 289 př. Kr. ve věku 72 let.

Agathoklés je posuzován různě, nelze mu však upřít vojenské a státnické schopnosti, které mu umožnily vytvořit významnou říši, jeho dílo se však zhroutilo krátce po jeho smrti. Agathokleova vláda se tak stává mezníkem mezi řeckou minulostí Sicílie a její římskou budoucností.⁷² Je možné Agathoklea hodnotit jako významný model, protože při vedení války s Kartágem jako první pochopil, že tato obchodní a námořní velmoc může být poražena pouze v Africe. Tam však, na rozdíl od Scipiona Afrického, selhal. Přestože Agathoklés nezasáhl do dějin Říma natolik výrazně jako později Pyrrhos, je možné jej učinit součástí historického úvodu této práce, neboť díky němu zůstala východní část Sicílie v řeckých rukou, což umožnilo snazší vstřebávání řecké kultury po jejím ovládnutí Římany. I na Agathokleově příkladu je vidět, že pojímal Římany spíše jako vzdálenou hrozbu (směřující k řeckému území na jihu Itálie), tedy jako barbary srovnatelné s ostatními kmeny. Za své hlavní nepřátele Agathoklés považoval Kartágince a diadochy. V mocenském vakuu, které vzniklo rozpadem Agathokleovy říše, je možno také hledat příčinu první punské války. Byli to právě propuštění Agathokleovi žoldnéři, kteří ohrozili Tarent, a tak jej přiměli hledat pomoc u Římanů.

72 „This reveals the historical importance of Agathocles, who stood, so to speak, at the turning-point between Sicily's Greek past and its Roman future; he was one of the last significant representatives of the Greek world and also a celebrated model for the Romans“, K. Mayer, *Agathoklés*, in: Cambridge Ancient History. VII. Vol. I. The Hellenistic World (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1984, str. 411.

3.4.1.3 Římané vstupují na Sicílii

Podle tzv. philonské smlouvy⁷³ uzavřené okolo roku 304 př. Kr. se museli Římané zdržet zásahu na Sicílii.⁷⁴ Přesto se zde Římané objevují roku 264 př. Kr. Jako důsledek vítězné tzv. první punské války došlo roku 241 př. Kr. v rámci vypořádání podmínek mírové smlouvy k předání celého ostrova Sicílie Římanům. Poté, již nad rámec uzavřených mírových smluv, obsadili Římané Sardinii a Korsiku. Tuto událost hodnotí Polybios jako příčinu druhé punské války.⁷⁵ Následkem toho hledali Kartaginci záminku k rozpoutání nové války, která by jim umožnila zvrátit pro ně nepříznivé mírové podmínky.

Touto záminkou se stalo obléhání Sagunta Hannibalem. Saguntum totiž mělo na straně jedné spojeneckou smlouvu s Římem, na straně druhé leželo na jih od řeky Ebro, tedy v dohodnuté sféře kartaginského vlivu. Cílem války bylo nikoli zničení Říma, ale jeho oslabení akcemi na domácí půdě, tedy v samotné Itálii, a donutit jej tak k vydání Sardinie a Sicílie, což byly klíčové opěrné body pro expanzi Kartága v západním Středomoří. Není možné se zde zabývat ani průběhem druhé punské války, jako závěrečnou fází ovládnutí Sicílie Římem je možno označit předposlední desetiletí druhého století před Kristem, kdy nový vládce Syrakus Hieronymus vypověděl společenství Římu a přešel na stranu Kartága. V odpovědi na to se římský vojevůdce Marcus Claudius Marcellus přeplavil na Sicílii a oblehl roku 213 př. Kr. Syrakusy. Podařilo se mu potlačit protirímské povstání, jež zachvátilo Sicílii, a po dlouhém a těžkém obléhání po dvou letech dokázal Syrakusy dobýt. Roku 210 př. Kr. padlo do římských rukou i město Agrigentum a Řím se stal vládcem celé Sicílie.⁷⁶

73 Jednalo se o celkem třetí smlouvu mezi Kartágem a Římem, první byla uzavřena roku 509 př. Kr., druhá roku 384 př. Kr. a všechny se týkaly vymezení sfér vlivu mezi oběma mocnostmi. Viz S. Moscatti, *cit. dílo*, str. 100 a 105. Znění obou smluv máme zachováno u Polybia (Polyb. III. 22 a III.24). Není však účelem této práce zabývat se podrobněji vztahy mezi Kartáginci a Římany.

74 Blíže viz N. A. Maškin, *Dějiny starověkého Říma*, Praha 1952, str. 182.

75 Polybios III. 10.4. Polybios, *Dějiny II. díl* (přel P. Oliva), Praha 2009, str. 20: „To je tedy třeba považovat za druhou a hlavní příčinu války“.

76 N. A. Maškin, *cit. dílo*, str. 197: „Po pádu Agrigenta ovládali Římané celou Sicílii“.

3.4.2 Recepce sicilského práva římským – lex Hieronica

Důkazem významu dobytí Sicílie pro vztah řecko-římského práva je převzetí (přímá recepce) řeckého daňové a poplatkového zákona, který je podle syrakuského vládce příznačně nazýván *lex Hieronica*.⁷⁷ Jedná se o předřímskou soustavu právních norem, které upravovaly vztahy mezi „králem, výběřčím a pěstiteli“,⁷⁸ mající svůj původ v egyptské ptolemaiské úpravě.⁷⁹ Cicero velmi chválí obsah tohoto zákona a dodává, že „pěstitel nemůže ošidit výběřčího ani o zrna, aniž by se vystavil přísnému trestu.“⁸⁰ Na druhé straně ponechával zákon pěstiteli obilí devět desetin jeho produkce, což byla míra přiměřená k jeho obživě.⁸¹ Tato norma (nebo soubor norem) platila tedy na východní polovině Sicílie, která byla ovládána Řeky,⁸² byla dále v této oblasti aplikována Římany a dokonce byla její působnost rozšířena i na západní polovinu Sicílie, která byla Římem dobyta na Kartágu, a to zřejmě proto, že syrakuská právní úprava byla dokonalejší než původní kartáginská, a jak správně zdůrazňuje M. Bartošek, rozdíl tkvěl také v tom, „že tato druhá (tedy západní část ostrova – pozn. P. D.) byla okupována zámořskou velmocí (Kartágem), která s ním pochopitelně nakládala jako s dobytým územím a nestarala se příliš o dokonalou úpravu jednotlivých úseků sicilského práva. Naproti tomu východní část Sicílie tvořila „domácí stát“, syrakuské království, kde panovníkovi muselo záležet na spokojenosti jeho poddaných...“⁸³ Tedy Římané nejenže převzali tradiční syrakuskou úpravu stěžejní administrativní otázky Sicílie, ale rozšířili aplikaci této právní úpravy i na území, kde dříve neplatila.

O jakou formu převzetí se ovšem jednalo? Jedná se o přímé převzetí řecké právní úpravy římskou? Nebo došlo pouze k recepci hlavních zásad či principů? Po dobu prvních osmdesáti let římské správy Sicílie nenacházíme žádnou právní úpravu a M. Bartošek se domnívá, že každý sicilský místodržitel vyhlašoval „zásady Hieronova

77 Hlavním pramenem o tomto zákoně jsou zejména samotné Ciceronovy řeči proti Verrovi, jednak několik zmínek v díle Polybiově a Diodórově. Z literatury je to zejména M. Bartošek, *Verrinae. Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*, Praha, s. a., str. 184 – 187 a literatura tam uvedená.

78 M. Bartošek, *Verrinae*, str. 184.

79 M. Bartošek, *cit. dílo*, str. 185. Zde se autor opírá především o závěry M. Rostovceva.

80 Cic. in. verr. II/120. Cit. podle M. Bartošek, *cit. dílo*, str. 186.

81 Tamtéž.

82 Viz předchozí výklad.

83 M. Bartošek, *Verrinae*, str. 186.

zákona ve svém vlastním ediktě“.⁸⁴

Dále odkazuje M. Bartošek v této souvislosti na *lex Rupilia*, což byla *lex data*, vypracovaná desetičlennou komisí na základě usnesení senátu. Úkolem tohoto zákona bylo definitivně upravit poměry na Sicílii. Jednalo se o obvyklý postup při správě provincií v republikánském Římě.⁸⁵ M. Bartošek tedy vyvozuje závěr, že do doby přijetí Rupiliova zákona (rok 131 př. Kr.) byly zásady *lex Hieronica* přebírány do ediktů jednotlivých místodržících a že „Rupiliův zákon převzal, nyní již natrvalo, hlavní zásady *legis Hieronicae*, čímž by recipoval dosavadní sicilské právo do římské normy nebo že výslovně zachoval Hieronův zákon v platnosti jako samostatnou a recipovanou normu.“⁸⁶

Pro druhou z uvedených variant svědčí i Ciceronův postoj ke zmiňovanému zákonu, který o něm zásadně hovoří jako o normě platného práva, stejně jako instituce, které na jeho základě vznikly.⁸⁷ Zrušit by v Ciceronově podání bylo možno *lex Hieronica* pouze na základě rozhodnutí lidu a senátu.⁸⁸

3.4.3 Dílčí závěr

Je zřejmé, že Sicílie hrála v historii republikánského Říma významnou úlohu – jednalo se o nejstarší římskou provincii, ležící mimo Apeninský poloostrov, kvůli Sicílii byli Římané nuceni ovládnout mořeplavbu a vedení války na moři. Římané si také uvědomovali hospodářský význam Sicílie, což dokazuje i úvod druhé Ciceronovy řeči *In Verrem*, kdy Cicero při popisu Sicílie zdůrazňuje její „důstojnost, starobylost a užitečnost“⁸⁹, připomíná, že Sicílie byla „první ze všech cizích národů“⁹⁰, která se přiklonila k přátelství římského národa. Připomíná také, že jako „první ze všech, a to je naší říši k ozdobě, byla nazvána provincií“⁹¹ a nezapomíná ani na skutečnost, že podmanění Sicílie, bylo významné i pro válku s Kartágem, protože přes Sicílii se mohli Římané vylodit v Africe. Cicero uzavírá, že „nebyla by moc Kartága tak snadno klesla, kdyby nebyla po ruce Sicílie jako zásobovací základna i jako útočiště pro naše

84 Tamtéž.

85 Dále o *lex Rupillia* viz M. Bartošek, *Verrinae*, str. 181 – 183.

86 M. Bartošek, *Verrinae*, str. 187.

87 Cic. *in verr.* II/III.15. Cit. podle M. Bartošek, *Verrinae*, str. 187.

88 Cic. *in verr.* II/III.19. „*iniussu populi ac senatus*“. Cit. podle M. Bartošek, *Verrinae*, str. 187.

89 Cit. podle M.T. Cicero, *Řeči proti Verrovi* (přel. V. Bahník), Praha 1972, str. 140.

90 Tamtéž.

91 Tamtéž.

lod'stva⁹².

A konečně Sicílie je podle všeho významným příkladem recepce cizího právního institutu – *Hieronova zákona* – do římského práva a aplikaci právních norem, které tvoří tento institut, římskými provinčními správními orgány.

Je zřejmé, že Římané v okamžiku, kdy se dostali do cizího (sicilského) právního prostředí, které měli spravovat a které mělo sloužit jako základna pro další vedení války a jako zdroj finančních prostředků (prostřednictvím daní), pak neváhali se zcela spolehnout na vyzkoušený a obyvatelstvem akceptovaný model vybírání daní a poplatků, který se prostřednictvím „sicilské ústavy“ - *lex Rupilia* - stal součástí římského práva a administrativního aparátu při správě Sicílie. Je tedy možné se na základě výše uvedeného domnívat, že stejnou ochotu přijímat cizí vlivy Římané projevovali i v dalších případech, kdy se setkali s cizím právním prostředím – např. s obchodními zvyklostmi při námořní dopravě při Středozemním moři. Dříve než přistoupíme k této otázce, je třeba se zabývat vlivem Řeků a řeckého práva na samotnou Itálii.

3.5 *Řekové v Itálii*

3.5.1 *První kontakty*

Roku 326 př. Kr. byla uzavřena spojenecká smlouva mezi Římem a Neapolí, ve které bylo řecké město označeno jako *foedus aequo iure*,⁹³ tedy spojenecké město s rovnoprávným postavením. Byla to první smlouva takto uzavřená s řeckým městem.⁹⁴ S mocným Tarentem, pánem jižní Itálie, měl Řím již vztahy mnohem méně přátelské. Existovala smlouva mezi Římany a Tarentem, která zakazovala Římu vplouvat do tarentského zálivu, která byla uzavřena snad již roku 332/1 př. Kr.⁹⁵

92 M. T. Cicero, *Řeči...*, str. 141.

93 O tomto pojmu více viz P. Dostálík, *Právní aspekty v textu Ciceronovy knihy O povinnostech*, diplomová práce, Olomouc 2003.

94 P. Franke, *Pyrrhos*, in *Cambridge Ancient History*, Vol. 7 part. 2, *Rise of Rome to 220*, (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1989, str. 456.

95 P. Franke, *Pyrrhos*, *cit. dílo*, str. 456.

3.5.2 Spory mezi Římem a Tarentem

Na podzim roku 282 př. Kr. vplula do tarentského přístavu flotila deseti válečných lodí. Krátce před tím Římané osvobodili město Thurie z obležení a dosadili do něj vlastní posádku. To vzbudilo v občanech města Tarentu pocit ohrožení, protože Thurie byly dlouhodobým obchodním a mocenským soupeřem Tarentu. Navíc roku 306 př. Kr. uzavřeli Římané s Kartáginci mírovou smlouvu, jejímž výsledkem bylo uzavření Sicílie pro Řím a naopak se Kartágo zřeklo jakýchkoliv nároků na Itálii. Na základě těchto událostí se občané města Tarentu vrhli na římské lodě (které evidentně porušily výše zmíněnou smlouvu), čtyři z nich potopili a pátou zajali. Pak Tarentané vytáhli proti Thuriím a přinutili římskou posádku, stejně jako aristokratickou vrstvu nakloněnou Římu, aby opustila město.

Následné diplomatické jednání nevedlo k žádnému výsledku.⁹⁶ Římská armáda pod vedením konzula L. Aemilia Barbula pak vpadla na tarentské území a tarentský lidový sněm se rozhodl požádat o pomoc. Volba padla na epeirského krále Pyrrha, se kterým Tarent spolupracoval již v minulosti (poskytl mu lodě při jeho tažení proti Korkýře v roce 290 př. Kr.). Existovaly navíc i těsné obchodní kontakty mezi Epeirem a Tarentem. Pyrrhos měl navíc pověst zdatného válečníka a velitele. Pyrrhos si sliboval od tažení v jižní Itálii možnost další expanze na Sicílii a dost možná i do severní Afriky.⁹⁷

K Pyrrhovi se přidávali i další obyvatelé jižní Itálie, ohrožení římskou expanzí, jako Samnité a Lukánové. Pyrrhos sám pokládal své tažení za výpravu na pomoc západním Řekům, ohrožených invazí barbarů ze severu. Proto se mu také dostalo přímé vojenské podpory od makedonského a egyptského panovníka a finanční podpory od Antigona Gonata.⁹⁸

Pro posílení své role jako zachránce západních Řeků od barbarů nechal razit mince, na kterých je zpodobněn jako Achilles, a jeho boj proti Římanům je srovnáván s bojem Achillovým (se kterým byl Pyrrhos příbuzný, Achillova matka Olympias pocházela z Epeiru) proti Trójanům, od kterých odvozovali svůj původ Římané.⁹⁹

96 App. *Sam.* 7. 1- 6.

97 Plut. *Pyrrh.* 14.8. a násl.

98 L. V. Wellner, *Ptolemaiovcí. Z makedonských hor na egyptský trůn*, Praha 2011, str. 124 – 126.

99 Konkrétní doklady viz P. Franke, *cit. dílo*, str. 464 – 465.

3.5.3 *Pyrrhos přichází do Itálie*

Na jaře roku 280 př. Kr. vyrazil Pyrrhos v čele armády čítající více než 25 000 mužů, včetně 20 válečných slonů. V Římě, vyčerpaném válkou s Etrusky a Samnity, vyvolala zpráva o vylovení Pyrrha v Itálii napětí a do služby v armádě byli poprvé povoláni i nejhudší občané, *proletarii*. Římané přesunuli své armády do jižní Itálie, odmítli Pyrrhův pokus o vyjednávání (jež bylo dáno jednak jeho čekáním na posily, jednak se jednalo o zvyklost při válkách mezi helénistickými státy) a zahájili útok. Pyrrhovi se podařilo díky jeho osobnímu vlivu na vojáky, taktickým schopnostem a nasazením válečných slonů obrátit římskou armádu na útěk a dobýt jejich tábor. Římané ztratili 7000 mužů, Pyrrhos však ocenil statečnost Římanů v boji a nechal padlé čestně pohřbít. Historici označují tuto bitvu jako bitvu u Herakleie.¹⁰⁰

Vítězství vzbudilo velký ohlas mezi řeckými městy v Itálii a Pyrrhos táhl na sever proti samotnému Římu. Nepodařilo se mu však spojit s Etrusky a učinit z nich své spojence a musel se vrátit zpět do Tarentu a přezimovat tam. V zimních měsících probíhala diplomatická jednání, ve kterých Pyrrhos nabízel ukončení nepřátelství výměnou za uznání svobody a nezávislosti všech jihoitalských řeckým měst, navrácení území, jež patřila Lukánům, Samnitům a Brutiům - původním vlastníkům.¹⁰¹ Navíc, jeho vyslanec v Římě, Cineas z Thessalie s sebou přivezl bohaté dary, které, v souladu s orientálními zvyklostmi, nabízel významným občanům Říma. Římané však takové jednání pochopili jako snahu o uplácení (*gravitas*) a dary odmítli. Římský senát však byl přesto nakloněn přijmout Pyrrhovy podmínky, senátor Appius Claudius Caecus pronesl v Senátu řeč, která přesvědčila senátory o nutnosti odmítnout navrhované podmínky. Tato řeč je významným okamžikem v kulturních dějinách Říma, zmiňují se o ní i Cicero¹⁰² a Seneca¹⁰³ a pro účely této práce ji můžeme chápat jako první úspěšné setkání římského řečnictví se starší a slavnější řeckou rétorickou školou, protože pyrhonský vyslanec, již výše zmiňovaný Cineas z Thessalie byl proslulý řečník a svými současníky byl srovnáván s Démosthénem.

Můžeme také uvést, že Pyrrhos učinil na Římany dobrý dojem, zejména když nechal bez výkupného propustit římské zajatce a prohlásil, že se nebude handrkovat o

100 N. A. Maškin, *Dějiny starověkého Říma*, Praha 1954, str. 158.

101 P. Franke, *cit. dílo*, str. 464 – 465.

102 Cic. *Brut* 61; *Sen.* 16.

103 *Sen. Ep.* 114.13.

jejich výkupném a raději s nimi znovu změří síly na bojišti.

Na jaře roku 279 př. Kr. Pyrrhos obnovil se svými jednotkami, posílenými jednak spojeneckými oddíly, jednak žoldněři, najatými ze štědrých příspěvků řeckých měst, válečné operace a střetl se v Apulii, poblíž města Ausculum, s římskou armádou o síle čtyř legií. Bitva, která zuřila po dva dny, byla rozhodnuta díky Pyrrhově osobní odvaze (sám byl při protiútoky raněn). Římané měli velké, téměř dvojnásobné ztráty, dokázali však spořádaně ustoupit do hor.

Díky špatným zprávám z Epeiru, výpravě proti keltským kmenům zemřel Pyrrhův podporovatel a ochránce Epeiru za jeho nepřítomnosti, král Ptolemaios Keraunos¹⁰⁴ a díky Keltům byl ohrožen samotný Epeiros.

Pyrrhovi, který zvažoval návrat domů, přišla vhod nabídka řeckého města Syrakus na vrchní velení ve válce proti Kartágu. Řecká města na Sicílii se vyčerpala ve vzájemných bojích po Agathokleově smrti a podléhala sílícímu kartáginskému vlivu. Kartágo se pokoušelo využít rozbrojů mezi sicilskými občany v kombinaci s nájedzy mamertinských žoldněřů. Jeho cílem bylo Syrakusy co nejvíce oslabit, pokud možno zničit a opanovat celou Sicílii. Pyrrha lákal bohatý a úrodný ostrov, na který si mohl dělat nárok pro příbuzenství s Agathokleem, stejně jako možnost pomoci sicilským Řekům v boji proti Kartágu.

Kartágo samotné si uvědomovalo, jaké nebezpečí pro jeho plány na Sicílii představuje Pyrrhos, jak pro své vojenské umění, tak pro svůj vzhlas mezi řeckými městy, která by se pod jeho vedením mohla sjednotit právě v boji proti Kartágu. Na podzim roku 279 př. Kr. zahájilo Kartágo vyjednávání s Římem, které vedlo k uzavření smlouvy.¹⁰⁵ V této smlouvě si obě strany slíbily vzájemnou vojenskou pomoc, Kartágo nabídlo Římu k dispozici svou jak obchodní, tak válečnou flotilu. Tato smlouva byla velmi výhodná pro Řím, který mohl využít foinické námořní síly k blokadě Tarentu, a znamenala velké nebezpečí pro Pyrrha, jehož římsko-kartáginské spojenectví mohlo uzavřít v Itálii a jehož doposud velmi dobré postavení mezi jihoitalskými a sicilskými

104 Více o vpádu Keltů viz E. Will, *The Formation of Hellenistic Kingdoms* in: in: Cambridge Ancient History. Vol. 7. Part. 1. The Hellenistic World (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1984, str. 115

105 Viz Polybios III. 25. 1 – 5. Polybios, *Dějiny* II. díl (přel P. Oliva), Praha 2009, str. 31: Římané ještě uzavřeli poslední smlouvu v době Pyrrhova vylodění, dříve než Karthágiňané zahájili válku o Sicílii. V ní zachovali všechna ustanovení předchozích dohod a připojili k nim to, co následuje: „Jestliže uzavřou písemnou smlouvu o spojenectví s Pyrrhem, musejí ji obě strany uzavřít tak, aby si mohly navzájem přijít na pomoc do země, která bude napadena. Ať potřebuje kterákoliv z nich pomoc, mají Kartágiňané pomoc Římanům i na moři, ale nikdo nesmí nutit námořní vojsko k vylodění“.

řeckými městy mohla být velmi oslabena případnými kartáginskými úspěchy na Sicílii. Pyrrhos si tedy jako místo svého druhého dějství boje Řeků za svobodu zvolil Sicílii a v létě roku 278 př. Kr. se se svými oddíly přeplavil na Sicílii. V Tarentu zanechal silnou posádku.

3.5.4 ***Pyrrhos na Sicílii***

Již samotný jeho příjezd do Syrakus přiměl Kartágince, aby zrušili blokádu i pozemní obléhání tohoto města a Pyrrhos byl oslavován jako osvoboditel Řeků. Sicilská řecká města vyslala značné oddíly, Pyrrhos tak mohl stát v čele mohutné armády a Kartáginci se stáhli do západní části ostrova. Na jaře 277 př. Kr. zahájil Pyrrhos úspěšné vojenské tažení, obsadil řadu měst a za své úspěchy byl oceněn titulem *basileos* a byl tedy považován za dědice Agathoklea. Kartáginci, jimž zbývalo poslední významné přístavní město Lylibaeum, nabídli Pyrrhovi mír, ve kterém se zavázali k zaplacení značné kontribuce a nabídli mu k dispozici, tak jako Římanům před ním, své válečné loďstvo.

Pyrrhos sám byl nakloněn k přijetí této nabídky, ale zástupci sicilských měst v královské radě prosadili jako cíl Pyrrhova tažení osvobození celé Sicílie. Přístav Lylibaeum však nebylo možné dobýt jinak než z moře a Pyrrhos se rozhodl přeplavit se do Afriky a rozhodnout válku s Kartágem tam. Tento plán však narazil na odpor řeckých měst, další růst nepokojů pak způsobilo Pyrrhovo bezohledné vymáhání daní, zasahování do soudních sporů a přidělování sicilské půdy svým oblíbencům. Začala od něj odpadat jednotlivá města, a to spolu se stále se zhoršující situací na jihu Itálii, kde Římané zvyšovali tlak na Lukány a Brutie, Pyrrhovy italské spojence, přimělo Pyrrha, aby se přeplavil zpět do Itálie.

3.5.5 ***Bitva u Beneventa***

Jeho flotila však byla na zpáteční cestě překvapena Kartáginci a z větší části zničena, další ztráty mu pak byly způsobeny v pozemních šarvátkách. Roku 275 př. Kr. bylo Pyrrhovo oslabené vojsko poraženo početně silnějšími římskými oddíly u Beneventa. Po porážce odjel Pyrrhos zpět do Epeiru, aby se do Itálie již nikdy nevrátil.

Jako výsledek Pyrrhovy smrti na Peloponésu roku 272 př. Kr. se město Tarent podrobilo Římanům a epeirské posádce byl umožněn volný odchod.

3.5.6 Dílčí závěr

Pyrrhovo vystoupení, jakkoli vojensky a politicky neúspěšné, je pro nás zajímavým příkladem střetu vyspělejší řecké a méně vyspělé římské kultury. Z předchozího vyprávění je možno vyzdvihnout několik okamžiků – Pyrrhovo uznání římské legendy o trojském zakladateli Říma a jeho stylizace do role Alexandrova nástupce, který bojoval proti Trójanům. Tato stylizace je podepřena řekněme genealogickými argumenty, Alexandrova matka Olympias pocházela z Epeiru. Třebaže Pyrrhos považoval Římany za barbary, přesto u něj získali uznání svou statečností v boji a svolil dokonce k propuštění zajatých Římanů bez výkupného. Tohoto zvláštního způsobu boje si byli vědomi i samotní Římané. Ennius, první významný římský epik, se věnuje této události, a zlomek jeho veršů cituje Cicero.¹⁰⁶ Cicero však ostře rozděluje války, které Řím vedl z Řeky od válek, které byly vedeny s Keltibery a Kimbry jako s osobními nepřáteli.

Třetím okamžikem, který je nutno zmínit, je již výše zmíněný řečnický souboj mezi Appiem Claudiem a Cineasem z Thessalie.

Polybius také obdivuje odvahu římských vojáků, stejně jako organizaci římské legie a vkládá do úst krále Pyrrha otázku, jak mohou být takto civilizovaní lidé nazýváni barbary. Je ovšem třeba souhlasit s E. Rawsonovou, podle které Polybios mnohem spíše popisuje realitu v období před vypuknutím druhé punské války než konflikt s epeirským králem.¹⁰⁷ Řeky uchvacovalo zejména válečné úsilí Římanů, nevyčerpatelnost jejich vojenského potenciálu, obdivovali také římskou zbožnost, což podle nich pomáhá sjednocovat stát.¹⁰⁸

Fabius Pictor se ve svém díle *Rhómaika*, které vzniká krátce po punských válkách, jež se osobně zúčastnil¹⁰⁹, věnuje událostem druhé punské války. Toto dílo je psáno řecky a je určeno jako protiváha prokartaginským historickým dílům ze Sicílie a Velikého Řecka. V tomto díle Fabius Pictor uznává trojský původ Římanů, tak jako Pyrrhos před ním, čímž Římany zařazuje do řecké legendární historie, aniž by z nich

106 V českém překladu Marcus Tullius Cicero, *O povinnostech* (přel. J. Ludvíkovský), Praha: Svoboda 1972, str. 40 – 41.

107 E. Rawson, *Roman Tradition and Greek World*, in Cambridge Ancient History. Rome and the Mediterranean to 133 B.C. (eds.), str. 422: „Polybios did not call them so (tedy barbary pozn. P.D.) - it is their gallic enemies, brave but often disorganized and so not really formidable“.

108 Polybios VI. 56.

109 Po porážce u Cannes byl poslán do Delf žádat věštinu o radu, J. Dobiáš, *Dějepisectví starověké*, Praha 1948, str. 167.

činil Řeky. Fabius Pictor byl vydatným zdrojem informací pro Polybia.

V době války s Hannibalem se ve stavu nejvyšší nouze Senát uchýlil k novým náboženským praktikám, které byly převzaty ze Sibyliných knih a které mají řecký původ. Livius uvádí veřejnou hostinu, *lectisterium*, k počtě dvanácti bohů, kteří byli vybráni a spojeni v párech podle řeckého vzoru.¹¹⁰ Stejně tak bylo povolováno uctívání řeckých bohů, např. Apollóna, jehož chrám ale musel stát mimo *pomoerium*, posvátnou římskou půdu. Tento kult je označován jako *Graeco ritu*.¹¹¹ V roce 208 př. Kr. se římský vyslanec během svého pobytu v Řecku zúčastnil olympijských her.¹¹² Dalším řeckým kulturním prvkem, který se uplatnil v Římě, bylo divadlo. Latinsky psané hry Livia Andronica byly založeny na řeckých vzorech. Divadlo, jež bylo původně součástí náboženských her (*ludi scaenici*), se do Říma dostalo buď díky kontaktům s řeckými městy v jižní Itálii, nebo díky pobytu římských vojáků na Sicílii během první punské války. Ovlivněné Řeckem rozhodně jsou kostýmy, projev herců na jevišti a koneckonců i jazyk sám, bohatý na aliterace a slovní hříčky. Zajímavá je ovšem otázka přejímání obsahu řeckých her. Přestože máme zachovány často pouze názvy jednotlivých her, zjišťujeme, že Římané se zajímali o trojskou válku, kde opět můžeme hledat spojnici mezi řeckým a římským kulturním světem.

Setkáváme se však s názorem, podle kterého byla řecká dramata pro římské publikum něčím tak novým a nezvyklým, a to pro jejich odlišnou „historickou, náboženskou, politickou a v neposlední řadě také diváckou zkušenost“¹¹³, že se římscí dramatici nemohli spokojit s pouhým překladem řeckých vzorů, ale museli v něm potlačovat řecké prvky a nahrazovat je něčím, co mohlo publikum oslovit. J. Šubrt proto spíše než o prostém přejímání mluví o „jedinečném a fascinujícím procesu kulturní transpozice“¹¹⁴, jež jsme bohužel schopni pochopit pouze částečně. Tak např. Plautovy hry jsou považovány „některými autoritami za prakticky doslovné překlady řeckých kusů, jinými naopak za takřka nezávislé literární výtvořky jen volně se inspirující komediemi řeckých autorů“¹¹⁵. Je však všeobecně uznáváno, že zatímco Plautus se více přibližuje vkusu a reáliím římského publika, P. Terentius Afer je „menandrovštější než

110 Livius XXII. 10.9.

111 E. Rawson, *cit. dílo*, str. 427.

112 Livius XV.12.15; Livius XXVI.23.2.; Livius XXVII.2.6.23.5.35.3 – 4.

113 J. Šubrt, *Římská literatura*, Praha 2005, str. 14.

114 Tamtéž.

115 J. Šubrt, *cit. dílo*, str. 17.

Menander.“¹¹⁶

3.6 **Shrnutí**

Je možno shrnout, že Řekové a Řím se nacházeli od třetího století před Kristem ve velmi těsném kontaktu vojenském, politickém i kulturním. Tento těsný kontakt významným způsobem ovlivnil zejména Řím, jako společnost poněkud méně rozvinutou. Domníváme se, že onu „kulturní transpozici“ je možno chápat v nejširším významu tohoto slova a že jako metoda akomodace nebo akulturace platí i pro oblast právního myšlení a právní vědy. Příkladem této kulturní transpozice může být i recepce řeckých (syrakuských) daňových a poplatkových předpisů a námořního práva, známého pod názvem *Lex Rhodia de iactu*.

4 **Zákon XII desek**

4.1 *Význam Zákona XII desek*

Zákon XII desek přitahuje pozornost vědců z mnoha různých důvodů. Je tomu tak proto, že se jedná o první velkou kodifikaci práva, která po velmi dlouhou dobu zůstala v platnosti a ke které byly psány komentáře jak v roce 220 před Kristem, tak v roce 150 po Kr. Tato kodifikace měla velký vliv na život římských občanů, podle Ciceronova svědectví se chlapci učili jeho text nazpaměť.¹¹⁷ Zákon XII desek je zajímavý také tím, že se jedná o jeden z prvních souvislejších latinských textů, který obsahuje mnohé výrazy v archaické podobě, která přitahovala zájem mnoha antikvářů a filologů. Pro význam těchto dvanácti desek na další vývoj římského práva je třeba začít pátrání po řeckých vlivech na římské právo právě u této právní památky, která byla vydána v polovině pátého století před Kristem. Z hlediska předkládané práce je nejzajímavější

116 Viz Aferovu dochovanou předmluvu ke hře *Sebetrapič*, J. Šubrt, *cit. dílo*, str. 18.

117 Cic. De leg. 2.9 a 2.59.

skutečnost, že samotná idea kodifikace je řecká a byla přinesena buď ze samotného mateřského Řecka, nebo z oblastí jižní Itálie, obydlých Řeky. Můžeme si tedy položit otázku: Je Zákon XII desek dílem původně římským nebo byl již při svém vzniku ovlivněn jinými právními řády? A pokud ano, pak kterými a v jakém rozsahu?

4.2 Cizí vlivy na Zákon XII desek

O cizích vlivech na Zákon XII desek mluvila již většina římských současníků. Uvažuje se o staroegyptském vlivu,¹¹⁸ o vlivu Chamurapiho zákoníku,¹¹⁹ dokonce se díky obchodním a ekonomickým kontaktům Itálie a Blízkého Východu uvažuje o společném orientálním právu východního Středomoří, třebaže přímý kulturní vliv není prokázán. Těžko dokazatelné jsou vlivy mnohem bližších kultur etruských a foinických (zde hlavně v souvislosti s úzkými kontakty obchodními a politickými mezi Féničany a Puny), ale o jejich právu víme stejně málo jako jiných právních řádech starého Orientu.

Mimo pochybnost („ausser Zweifel“¹²⁰) stojí vliv starořeckého městského práva¹²¹. F. Wieacker uvádí, že již samotná myšlenka *isonomie* státu skrze rozumné, racionální zákonodárství snad jako mimořádný prostředek ochrany nebo usmíření jednotlivých zápasících skupin, byly zamýšleny konstituce jednotlivých starořeckých a západořeckých *polis*.¹²² V italských a etruských městech není tato skutečnost dokazatelná. Mnoho podle něj mluví také proto, že předobrazem zákonodárství XII desek byl bezprostřední kontakt s bližšími městy Velkého Řecka.¹²³ Zprávy o cestě do Athén a studium Solónových zákonů považují autoři za nevěrohodný, avšak umění a způsob zákonodárského procesu, stejně jako vznik jedné mimořádné magistratury při

118 Revillout, *Les originnes egyptiennes du droit civil romain*, Paris: Librairie Paul Geuthner, 1912.

119 L. Mitteis, ZS 25 (1904) str. 284 a násl, Yaron in: *Daube noster: essays in legal history for David Daube* (eds. D. Daube, A. Watson), University of Michigan: Scottish Academic Press 1974, str. 343 a násl.

120 F. Wieacker, *Römische Rechtsgeschichte*, Erster Abschnitt, München 1988, str. 300.

121 F. Hoffmann, *Beiträge z. Geschichte d. griech und römisches Recht*, 1870 str. 1 – 42, 43 – 62.; L. Mitteis, *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians I*, Leipzig 1908, str. 10 a následující; Wieacker RIDA 3, 457, 469 a násl., F. Schulz, *Principles of Roman Law*, Oxford: Clarendon Press 1936, 268 str.; A. Watson, *Rome of the XII Tables*, Princeton 1975, str. 177 a násl.; M. Ducos *L'Influence greque sur la loi des Douzes Tables*, Paris 1978 (Travaux et Recht de l'Université de Droit etc), str. 16 a násl.

122 J. Bleichen, *Lex Publica: Gesetz und Recht in der römischen Republik*, Munich 1975, str. 91 a násl.

123 P. Jors, W. Kunkel, L. Wenger, *Römisches Recht*, s.l. Springer 1987, str. 6 – 7, považuje skutečnost, že řecké městské právo jižní Itálie ovlivnilo počátky a obsah Zákona XII desek, za velmi pravděpodobnou („sehr wahrscheinlich“), a to vzhledem ke kontaktům s řeckým kulturním prostředím.

dočasném odstranění ústavy, ukazuje, na předobraz řecké *aisymnéteie*¹²⁴. Tento termín je odvozen z řeckého *aisymnetes*, zákonodárce, „původně pořadatel, dozorce, soudce při zápasech. Potom zvolený zákonitý vládce s neomezenou mocí, který měl vyřešit spory mezi lidem a šlechtou. Tyto spory řešil pomocí zákonů, tedy „zákonodárce“¹²⁵. Za takové zákonodárce pak byli považováni Drakón i Solón.¹²⁶ Je možno se tedy domnívat, že samotná idea řešení sporu mezi patricijí a plebeji pomocí dočasného, avšak neomezeného zákonodárce, za současného vyřazení ústavy, je myšlenou, kterou si Římané vypůjčili od Řeků, a možná proto je zákon XII desek Ciceronem a Gaiem srovnáván se zákony Solónovými. Ani zde však není možné pominout typicky římskou modifikaci, připustíme-li, čistě řecké ideje, tedy zmnožení počtu zákonodárců na deset (*decemvires*). Zde se podle našeho soudu projevuje římská obava z neomezené moci, stejná obava, která vedla obyvatele Říma k zdvojení počtu magistrátů v římské republice¹²⁷ a zavedení mezi nimi *ius intercessionis*.¹²⁸ O kulturních vlivech (literatura, sochařství, filosofie) nemůže být pochyb, jak je tomu však v případě právní vědy? Je Zákon XII desek původním dílem?

4.3 Okolnosti vzniku Zákona XII desek

Pro zodpovězení otázky původnosti Zákona XII desek je třeba zaměřit se na okolnosti jeho vzniku.

V případě Zákona XII desek se bezpochyby jedná o významný mezník nejen z hlediska vývoje práva, ale i z hlediska dějin celé společnosti. Vzhledem k nespolehlivosti údajů psané historie jsou úryvky textu zákona, dochované v pozdějších pracích, jediným skutečně spolehlivým psaným pramenem o této etapě historie Říma. To již poněkud méně platí o okolnostech přijetí Zákona XII desek, jejichž popis je dochován u Livia (3.9.1-5). Za iniciátora návrhu pokládá Livius tribuna lidu Terentia Harsu a za hlavní

124 O tomto pojmu více viz G. Busolt, *Griechische Staatskunde* I³, München 1920, str. 372 a násl. Nověji pak L. M. Surhone, M. M. Tennoe, S. F. Henssonow, *Aisymnetie*, Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller 2002, 108 str.

125 *Slovník antické kultury*, heslo AISYMNÉTÉS, Praha 1974, str. 28.

126 Tamtéž.

127 Tomu by nasvědčovala i Liviova formulace, který výslovně srovnává přenesení moci na decemviry s přenesením moci z krále na konzuly: „Roku třístého druhého po založení Říma znovu se změnila ústava obce, neboť svrchovaná moc byla přenesena na desetičlennou komisi, stejně jako od králů přešla moc na konzuly.“ Livius, *Dějiny* I (přel. P. Kucharský), Praha: Svoboda 1974, str. 264.

128 Viz O. Sommer, *Duch římského práva a římské státní správy*. In J. Šusta (ed.), *Dějiny lidstva*. Praha 1937, str. 37

motiv jeho činu nestoudnost konzulů a jejich sklony k tyranii. K následnému usnesení lidového shromáždění, které ustavilo komisi k sestavení zákona a obdařilo ji konzulskými pravomocemi, je možno dodat (ve shodě s G. Forsythem¹²⁹), že je zvláštní, že Zákon XII desek, přijatý za tak pohnutých okolností, se vůbec nezmiňuje o ústavodárných pravomocích („*constitutional powers*“) konzulů. Zákon XII desek je v převážné části věnován soukromému právu, což spíše odpovídá praktickým potřebám členů římské společnosti.

Pokud by ústavní kompetence byly zařazeny v Zákoně XII desek, pak by se jistě dochovaly přinejmenším zmínky v dílech pozdějších autorů. G. Forsythe pokládá příběh o vzniku Zákona XII desek za výsledek boje mezi patriciji a plebeji, za výmysl historiků principátu (*annalistic manoeuvre*¹³⁰).

Nicméně je nepochybné, že Zákon XII desek byl významným mezníkem ve vývoji společnosti. I zde je možno nalézt analogii s řeckými právními dějinami. Řecké městské státy v průběhu předklasického a klasického období racionálním způsobem uspořádaly své poměry, zavedly pravidelně volené úředníky s jasně danými kompetencemi, uspořádaly své občany podle jejich majetku pro službu ve vojsku, razily své vlastní mince a položily základ pro zdanění, které se stalo významným nástrojem zajištění finančních zdrojů pro městskou správu.

Předpokladem pro rozvoj městského státu bylo zákonodárství a pojetí zákona jako psané, a tedy všem přístupné normy. Stejný vývoj můžeme předpokládat i v Římě. Dokladem toho může být paralela se slavným Gortýnským zákoníkem. Stejně jako římský zákon, i tento se zabývá pouze soukromým právem. Tak jako byly řecké zákoníky vydávány v reakci na změny ve společnosti a sociální napětí, provázející tyto změny, tak nepochybně i římský Zákon XII desek byl vydán, aby pomohl řešit palčivé společenské problémy své doby. Jako příklad můžeme uvést např. drakonická ustanovení o vymáhání dluhů. Jisté společenské napětí prozrazuje i zákaz sňatků mezi patriciji a plebeji. Nicméně, na rozdíl např. od Solónova zákonodárství, nebyla široká společenská reforma, která by odstranila napětí ve společnosti, tyto reformy byly provázeny spíše změnou veřejného práva (zavedením tribuna lidu a cizineckého praetora) nebo procesními reformami v souvislosti s Aebutiovým zákonem, než

129 G. Forsythe, *A Critical History of Early Rome*, University of California Press, London, Berkeley 2005, str. 221.

130 Tamtéž.

samotným textem Zákona XII desek.

Zákon XII desek ukazuje spíše na tradiční zemědělskou společnost, ovšem s patrnými rozdíly ve statutu a bohatství jeho občanů. Můžeme tedy shrnout, že Zákon XII desek byl přijat v době společenského neklidu v Římě, ale stav skutečně hodnověrných pramenů nám neumožní posoudit, nakolik byl Zákon XII desek příčinou nebo řešením tohoto napětí. Beze sporu však zůstává skutečnost, že se Zákon XII desek stal pramenem práva, který svými ustanoveními velmi podstatně a na dlouhou dobu ovlivnil, a to i díky interpretaci právní vědou, další vývoj římského práva. I v tom je možno vidět úspěšného následovníka zákonodárského díla Solónova.¹³¹

Římská annalistická tradice rovněž zachycuje okamžik, kdy poselstvo z Říma, vyslané decemviry, směřuje do Atén, aby se inspirovalo Solónovým zákoníkem.¹³² Jedná se o nepochybnou fikci, v jejímž středu lze nalézt snahu o spojení Zákona XII desek se slavným řeckým zákoníkem. Ale již starověcí komentátoři Zákona XII desek nalézali stopy přímého ovlivnění řeckým zákonodárstvím, spíše než aby mluvili o dvou zcela samostatně stojících právních dílech. Jako příklady řeckého vlivu podle G. Forsythe bývají uváděny, vlastnické právo k uděleným kusům půdy (Dig. 10.1.3), povolení soukromých spolků (Dig. 47.2.44), stejně jako omezení plaček na pohřbu (Cic. *De leg.* 2.59).

Autor namítá, že samozřejmě mohou být nalezeny i paralely mezi Zákonem XII desek a Starým zákonem. Oba např. umožňovaly zabití zloděje, který byl přistižen v noci (Exodus 22.2-3, Macrobius, *Saturnalia* 1.14.19 a Cic. *Pro Tullio* F.21.50). To ovšem neznámá, že by Římané v Jeruzalémě studovali Mojžíšovy zákony.¹³³ A pokud by ve skutečnosti chtěli Římané použít řecké modely, nemuseli by cestovat do pevninského Řecka, ale mohli by hledat inspiraci u západních Řeků usazených na jihu Apeninského poloostrova. Tuto pro-západní orientaci ukazuje i Pliniova zpráva o

131 Přestože Athéňané klasického období podrobovali Solónovy zákony jisté kritice, byly na druhou stranu nepochybně součástí aténského práva a to do té míry, že veškeré aténské právo bylo označováno jako „Solónovy zákony“ - viz R. Thomas, *Writing, Law and Written Law* in: Cambridge Companion to Athenian Law (eds. M. Gagarin, D. Cohen), Cambridge: Cambridge University Press 2005, str. 41.

132 Dion. Hal. 10.50.2, Cic. *De re pub.* 2.60, A. Gell. 11.1.2.

133 Významným právním pramenem poklasického období, srovnávajícím římské a židovské právo je *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum*. O něm blíže viz R. M. Frakes, *Compiling the Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum*, Oxford: University Press 2011. Srovnání římského a židovského práva viz B. Cohen, *Jewish and Roman Law. A Comparative Study*, Vol. I a II., New York: The Jewish Theological Seminary of America 1966.

získání Sibylliných knih z Kúm (Cumae) a přenesení kultu Demeter z Velikého Řecka nebo ze Sicílie. Další takovou zprávu je vyprávění Plinia o tom, jak nechali Římané přinést do jednání lidového shromáždění obrazy Alkibiada a Pythagora.¹³⁴ Jiné prameny označují jako původce Zákona XII desek jistého Hermodora, občana Efesu, který byl v této době v Itálii ve vyhnanství. Kromě zpráv zachovaných u Strabóna (14.2.1.25) a Plinia (NH 34.21) mluví o „efeském vyhnanci“ (*quendam Efesium exulantem*) i Pomponius ve svém *Enchiridionu* (Dig. 1.2.2.4).¹³⁵ Je však pravděpodobné, že se jedná o fikci pozdějších autorů.¹³⁶

Mnohem zajímavější je, že Aullus Gellius (20.1.12), při pokusu o rekonstrukci původního textu, dochází k závěru, že termín *poena*, použitý pro označení peněžité pokuty, je původem z řečtiny, a že byl převzat z dórské řečtiny, což by mohlo ukazovat na vliv západních Řeků.¹³⁷

4.4 Současné hodnocení řeckých vlivů na Zákon XII desek

V právní romanistice se střetávají dvě tendence. První považuje římské právo a římskou právní vědu za zcela autonomní výtvar římského národa a popírá všechny okolní vlivy, a to v první řadě řecké. Druhá tendence považuje prokazatelný vliv řecké kultury na římskou, platný i pro právní oblast a hledá specifické oblasti, ve kterých se tento vliv projevuje. A Zákon XII desek stojí pro svůj význam v centru sporů těchto dvou názorů. Tak např. M. Bartošek považuje Zákon XII desek za „rozsáhlý, i když pouze útržkovitý záznam tehdy platného práva, jež bylo ryze římské, vycházející přímo z římské skutečnosti.“¹³⁸ Obdoby, které je možno nalézt mezi řeckým a římským právem, považuje M. Bartošek za pouhou „paralelu, danou vývojem řecké a římské společnosti.“¹³⁹ J. Vančura se zmiňuje o legendě odchodu poselstva do Atén (*decem*

134 Plinius, NH 34.26. G. Forsythe ovšem upozorňuje, že tato zpráva bývá interpretována nikoli jako obdiv k moudrosti Pythagorově a válečnému umění Alkibiadově, ale že byly tyto obrazy prostě získány jako válečná kořist z některé z jihoitalských obcí. Viz G. Forsythe, *A Critical History of Early Rome*, University of California Press, London, Berkeley 2005, str. 210 a literaturu tam uvedenou. Na druhou stranu nelze než připustit, že kulturní vliv může nabývat i této podoby.

135 Slovenský překlad viz P. Blaho, J. Vaňková, *Corpus Iuris Civilis, Digesta, Tomus I.*, Bratislava 2008, str. 59.

136 Viz G. Forsythe, *cit. dílo*, str. 210.

137 Více viz F. Wieacker v *Originés de la République Romaine*, Paris 1967, str. 330 – 353.

138 M. Bartošek, *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*, Praha 1995, str. 237.

139 Tamtéž.

constitutis viros, per quos peterentur leges a Graecis civitatibus Pomp. Dig. 1.2.2.4) a sice uznává vliv řeckého práva, ale považuje jej za „patrný měrou velice skrovnou“.¹⁴⁰

Naproti tomu Th. Kipp tvrdí, že k přípravě zákonodárského díla bylo vyžádáno řeckého práva, a vykládá zprávu Pomponiovu tak, že jeden z decemvirů byl Řek a považuje ovlivnění Zákona XII desek řeckým právem za nepochybné.¹⁴¹ L. Heyrovský má také zato, že řecké právo mělo „jakýsi vliv na obsah XII tabulí“¹⁴², a třebaže podle něj nelze dát „plné víry“ zprávě, že „decemvirové brali radu s Hermoderem, vystěhovalcem Efeským“, i on se domnívá, že „jest přece jisto, že v Zákoně XII tabulí bylo nejedno ustanovení, převzaté z práva řeckého“.¹⁴³ Dále pak uvádí jako relevantní místa z právních a neprávních pramenů.¹⁴⁴ M. Kaser označuje okolnosti přijetí Zákona XII desek v jednotlivostech za víceméně nejasné („vielfach unklaren“) a z větší části je pojímá jako legendu. Především je podle něj dodnes sporná hodnověrnost návštěvy Athén. Údajnou věcnou výpůjčku ze Solónova zákona je možno vysvětlit tak, že do Říma dospěla cestou přes jihoitalské řecké kolonie. M. Kaser nicméně zdůrazňuje,¹⁴⁵ že je vysoce pravděpodobné, že samotný akt vydání zákona byl do Říma vnesen z řeckého právního okruhu. A jako příklad opět uvádí krétské město Gortýnu a zákonodárství z přelomu 6. a 5. století před Kristem. Ovšem co se týče obsahu je nutno podle M. Kasera mít za to, že řecké zákony jsou pouhou volnou předlohou pro Zákon XII desek, a to ještě pouze v jednotlivostech. Podstatné jádro („wesentlicher Kern“) římského zákona zůstává neporušeně římské („unverfälscht Römisch“).¹⁴⁶ L. Mitteis tvrdí, že recepce řeckého práva má své místo ve významném objemu. Recepce práva vychází podle něj právě ze Zákoníku XII desek, který je v nevýznamném rozsahu odvozen z Řecka. Nicméně i L. Mitteis připouští, že legenda o návštěvě Athén nebo o Hermodorovi z Efezu, který inspiroval decemviry nemusí být pravdivá.¹⁴⁷ Nejnověji se k tématu vyjádřil P. Blaho¹⁴⁸. Zmiňuje, že ohledně „povodu, jazyku a cudzích vplyvovch“ nepanovalo mezi římskými právníky vždy jednotné mínění, a to pro vysokou úroveň

140 J. Vančura, *Úvod do soukromého práva římského*, I. díl, Praha 1923, str. 8.

141 Th. Kipp, *Geschichte der Quellen des Römischen Recht*, Leipzig 1909, str. 38.

142 L. Heyrovský, *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha 1904, str. 32 – 33.

143 Tamtéž.

144 Digest 10.1.13.; Dig. 47.22.22.4.; Cic. De leg. II. 23.59. Více o nich viz dále.

145 M. Kaser, *Römische Rechtsgeschichte*, Göttingen 1967, str. 67 – 68.

146 Tamtéž.

147 L. Mitteis, *Privatrecht*, str. 10.

148 P. Blaho, *Právna grécistika a jej význam pre rímské právo*, in Acta universitatis tyrnaviensis – Iuridica (eds. P. Blaho, A. Švecová), Trnava 2010, str. 9 – 24.

abstraktnosti a jasných formulací zákonného textu.¹⁴⁹ Obsahovou shodu řeckých a římských pravidel vysvětluje P. Blaho jako důsledek společného indo-germánského vývoje a paralelním vývojem v podobných kulturních a hospodářských poměrech.¹⁵⁰ Připouští však, že prostřednictvím řeckých osad v jižní Itálii působila v Římě na umění a náboženství řecká kultura a že se Římané tímto způsobem seznámili s právními řády mateřských měst Spartou a Aténami a že si z nich některá ustanovení vypůjčili. Jako příklad uvádí P. Blaho již výše zmiňované slovo „poena“.¹⁵¹ Zaměřuje se dále na otázku fakticity vyslání poselstva do Atén, uvádí rozporuplné názory právní vědy a přiklání se ke stanovisku, že je třeba pochybovat o přítomnosti decemvirů v Aténách.¹⁵² Proto je třeba již výše zmiňovanou Pomponiovu zprávu „*per quos peterentur leges a graecis civitatibus*“¹⁵³ nikoliv jako „aby išli pre zákony do gréckých obcí“, jak to sám překládá ve slovenské edici Digest,¹⁵⁴ ale jako „hledat, žádat si, usilovat o něco,“ což je konečně v souladu s novějším překladem německým.¹⁵⁵ Domníváme se, že je třeba tento překlad považovat za výstižnější, a jako nejpřesvědčivější z argumentů, které předestírá, že Cicero a Diodoros Sicilský, kteří byli době údajné návštěvy decemvirů časově blíže než Titus Livius a Pomponius, se o ní vůbec nezmiňují a Polybios, který je cenným pramenem pro střetávání řecké a římské kultury, jako první kontakt uvádí mezi Řeky a Římany uvádí dobu mnohem pozdější, v souvislosti s první illyrskou válkou.¹⁵⁶ A k prvním kontaktům mezi Řeky a Římany docházelo až ve třetím století př. Kr., jak bylo ukázáno v předchozí kapitole této práce. Ono Pomponiovo *peterentur leges a graecis civitatibus* je možno, v souladu s názorem P. Blaha, posoudit jako „dodatok v dejinách Zákona XII tabúl bol výmyslom doby po Polybiovi (zomrel asi roku 12 před Kristom).“¹⁵⁷ Jedním dechem je však třeba dodat, že právě tento dodatek ukazuje, jaký vliv měla řecká právní věda jednak na celkovou koncepci Zákona XII desek, jednak na jednotlivé, v něm obsažené, „výpůjčky“ z práva řeckého.

149 P. Blaho, *Právna grécistika*, str. 14.

150 Tamtéž.

151 P. Blaho, *Právna grécistika*, str. 15.

152 Tamtéž.

153 Dig. 1.2.2.4. Pomponius I.S. Enichir. Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges a graecis civitatibus et civitas fundaretur legibus:

154 Slovenský překlad viz P. Blaho, J. Vaňková, *Corpus Iuris Civilis, Digesta, Tomus I.*, Bratislava 2008, str. 59.

155 P. Blaho, *Právna grécistika*, str. 19.

156 P. Blaho, *Právna grécistika*, str. 15. Polyb. II. 12.

157 P. Blaho, *Právna grécistika*, str. 16.

4.5 Jednotlivé příklady recepce řeckého práva do Zákona XII desek

Než přistoupíme k rozboru pramenů z Digest, které jsou označovány jako přímo převzaté z práva řeckého, a pokusíme se nalézt i další příklady ze Zákona XII desek, je třeba se zabývat tím, co M. Kaser označuje v citovaném díle¹⁵⁸ jako základní řeckou výpůjčku, totiž ideu samotné kodifikace. Jako vstupní text nám poslouží úvaha M. T. Cicerona z druhé knihy jeho spisu *De legibus*. Tam, v rámci diskuze ohledně návrhu náboženských předpisů pro římský stát, kterou vede M. T. Cicero s bratrem Quintem, vkládá Cicero sám do úst svého bratra námitku, že nově navrhovaný systém se neliší od toho, co zavedl král Numa Pompilius, a od římských (právních) obyčejů.¹⁵⁹ Na to mu M. T. Cicero odpovídá takto:

Cic. De leg. II. 9. 23 Marcus: *Ergo adeo expectate leges, quae genus illud optimum rei publicae contineant, et si quae forte a me hodie rogabuntur, quae non sint in nostra re publica nec fuerint, tamen <fu>erunt fere in more maiorum, qui tum ut lex valebat.*

Pak musíš očekávat takové zákony, které ustanoví nejlepší typ státu. A jestliže já náhodou dnes navrhuji nějaká ustanovení, která nejsou dnes v našem státě a nikdy předtím nebyla ustanovena, můžeme nicméně (tato ustanovení – pozn. P. D.) nalézt mezi zvyky předků, které měly závazný charakter (doslova platily jako zákon – pozn. P. D.).

Jak je možno vidět, Cicero zdůrazňuje, že základním pramenem římského právo není zákon, ale zvyky předků¹⁶⁰, se kterými jsou zákony platné v jeho době v souladu. To je konečně zcela ve shodě s tím, jakou úlohu hrál zákon (a v širším smyslu legislativa) v římském státě. A také je třeba upozornit na to, že význam právního obyčeje byl znovu a znovu opakován římskými právníky a stal se součástí i justiniánské

158 M. Kaser, *Römische Rechtsgeschichte*, Göttingen 1967, str. 67 – 68.

159 Cic. De leg. II. 9. 23. „mihi quidem videtur, non multum discrepat ista constitutio religionum a legibus Numae nostrisque moribus.“

160 O zvycích předků (právních obyčejích) jako o prameni práva viz P. Dostálík, *Právní obyčej jako pramen práva v právu římském*, in: Dny práva (Days of Law), Brno 2009, str. 2507-2518; P. Dostálík, *Problematika subsidiarity obyčejového práva v právu římském*, in: Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám (ed. K. Bubelová), Olomouc: Univerzita Palackého 2010, str. 73 – 85.

kompilace. Římské právo tedy, na rozdíl od řeckého práva, neuznávalo autoritu zákona (a zákonodárce – zakladatele). Odkud se tedy berou ideje kodifikace, výhody psaného práva, které nakonec vedou až k vydání Zákona XII desek?

Cicero a Gaius zdůvodňují tyto tendence (snad podle předlohy řeckých pozorovatelů a starořímských antikvářů-právníků) odkazem přímo na Solónovy zákony.¹⁶¹ V tomto případě se jedná o bližší shodu těchto Solónových předpisů, o kterých mluví Plutarchos¹⁶². Autentickému převzetí zákonů samotného Solóna, ačkoliv se na ně odvolává jak Cicero, tak Gaius, není možno podle většinového názoru soudobé romanistiky přisvědčit, takže bezprostřední užití samotných řeckých zákonů *decemviry* o půl století později je nepravděpodobné, nejpravděpodobnější je převzetí velkořeckých předloh. Ciceronovo odvolání se na Solóna není tedy zásadní, nýbrž se ukazuje na příbuzenství velkořeckých předloh a Solónovo jméno dostaly v jeho podání tyto zákony pouze náhodou.

Přesto je možno uvést mnoho míst ze Zákona XII desek, na kterých se romanistika většinou shoduje, že ukazují na vliv Velikého Řecka, a tím i na vliv řeckého práva na základní právní dílo a nejdůležitější právní památku archaického římského práva:

A. slovo poena na tabuli 8.4:

SI INIURIAM [ALTERI] FAXIT, VIGINTI QUINQUE POENA SUNTO: ZPŮSOBÍ-LI PŘÍKOŘÍ JINÉMU, AŤ JE POKUTOU DVACET PĚT¹⁶³

Dále pak se toto slovo objevuje na tabuli 8.3. Zmínku o tom máme dochovanou v *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum*, v oddíle, který se nazývá iniuria atrox. Podle intitulace fragmentu se jedná o výňatek z Paulova díla o jedné knize, která se nazývala *De iniuriis* (Urážky).

Coll.

161 Viz sv. Augustin, *Civ. Dei* 2, 16: „Kdyby však Římané byli mohli obdržet mravní řád od svých bohů, nebyli by několik let po založení Říma převzali od Athéňanů zákony Solónovy, kterých však nenechali beze změny, naopak je hleděli zlepšit a zdokonalit. Český překlad převzat z. Aurelius Augustinus, *O boží obci* (přel. J. Nováková), Praha: Vyšehrad 1950, str. 96.; J. Marquart, *Privatleben des Römerns* 1868, str. 340 a násl. Cic. de leg. 2.23.59. 58;61. Huschke ZRG 11, 137 a násl.

162 Plut. *Solon*, 21.

163 Text a překlad převzat z M. Skřejpek, *Prameny římského práva. Fontes iuris Romani*, Praha 2004, str. 40 – 41.

2.5.5

Paulus Iniuriae

*Legitima ex lege duodecim tabularum: „ qui iniuriam alteri facit, quinque et viginti sestertiorum poenam subito." Quae lex generalis fuit: fuerunt et speciales, velut illa: „si os fregit libero, ccc si servo, cl poenam subito sestertiorum."*¹⁶⁴

Zákonná (urážka) pochází ze Zákona XII desek: „kdo jinému učiní příkoří, ať dá jako pokutu 25“. Toto pravidlo bylo obecné. Bylo však také zvláštní pravidlo, jako například toto: „jestliže kdo zlomí kost svobodnému, ať zaplatí 300, jestliže otroku, ať zaplatí 150 sestertiů.“

B. Pohřební slavnosti Tab. 10.

Cic. De leg. II. 23.59.

„Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus. 'Hoc plus' inquit 'ne facito. Rogum ascea ne polito.' Nostis quae sequuntur. Discebamus enim pueri XII ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Extenuato igitur sumptu tribus reciniis et tunica purpurea et decem tibicinibus, tollit etiam <nimiam> lamentationem: 'Mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento.' Hoc veteres interpretes Sex. Aelius L. Acilius non satis se intellegere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris, L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat. Quod eo magis iudico verum esse quia lex Solonis id ipsum vetat. Haec laudabilia et locupletibus fere cum plebe communia. Quod quidem maxime e natura est, tolli fortunae discrimen in morte.“

Již v Zákoně XII desek jsou další ustanovení, která omezují náklady na pohřby a plačky, která byla z velké části převzata ze Solónových zákonů. Zákon říká: „nedělej více než toto: nevyhlazuj pohřební hranici sekýrou“. A dobře víš, co následovalo. Učili jsme se totiž jako chlapi Zákon XII desek co nezbytnou básničku, což už ale dnes nikdo

¹⁶⁴ Text převzat z *Collatio legum Mosaicarum et Romanorum* (ed. M. Hyamson), Oxford: Oxford University Press 1913, str. 66 – 67.

nedělá. Omezil tedy náklady na pohřeb na tři šátky a malou purpurovou tuniku a na deset pištců a omezil také nářek: „Ženy ať si nedrásají tváře, ani ať nemají *lessum* na pohřbu. Starší znalci Zákona, Sex. Aelius a L. Licinius řekli, že tomu ne dostatečně rozumí, ale měli zato, že *lessum* je druh pohřebního roucha. Lucius Aelius, že *lessum* je druh smutečního kvílení, protože to je skutečný význam toho slova. A já mám zato, že druhý názor je pravdivější, neboť Solónův zákon zakazuje to samé. Tato ustanovení jsou chvályhodná a mohou být uplatněna u všeho lidu. Neboť je věru převelice v souladu s přírodou, aby ve smrti zanikly rozdíly v majetku.

Jak si máme vyložit tuto Ciceronovu zprávu? Hovoří se zde o omezení pohřbů. V čem toto omezení spočívá? Opět se tu jedná o převzetí Solónova zákona a skutečně můžeme nalézt jistou podobnost s řeckými předlohami - omezení pohřebních průvodů a výzdoba hrobů; omezení smuteční hudby, rituální bití se v prsa, drásání si tváře a (najatými) cizími plačkami. A dále pak otesávání pohřební hranice a kropení pohřebních komor vonnými látkami. Omezení počtu žen doprovázejících do hrobu na právě tři je vliv tak naléhavý, že bezprostřední řecký vliv nemůže být popírán. Tuto paralelu je ovšem nutno vést nikoli s Aténami, ale s řeckým osídlením jižní Itálie a vzhledem k tomu, že právě tam podobným způsobem dochází k oceňování pohřbů (v jižní Itálii), je možno shrnout, že i v tomto Ciceronově úryvku lze spatřovat řecký vliv, nikoli však přímo Solónův, ale řeckých jihoitalských měst.

Velmi zajímavé je hodnocení Ciceronovo, který chválí toto ustanovení, když – po vzoru stoiků – o něm prohlašuje, že je ve shodě s přírodou, že ve smrti mají být všichni lidé rovni. Tato zásada, nutno dodat, platila i v římském právu, neboť hroby otroků a hroby svobodných římských občanů měly stejné právní postavení věci *extra commercium*.¹⁶⁵

C. vlastnické právo k uděleným kusům půdy Tab. 7.2.

Dig. 10.1.13

Gaius 4 ad l. xii tab.

Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam athenis solonem dicitur tulisse: nam illic ita est: ean tis ahimasian par' allotriw xwriw orugy, ^ orutty^ ton horon my parabainein: ean teixion, poda apoleipein: ean de oikyma, duo podas. ean de tafon y bovron orutty, hoson to bavos y, tosouton apoleipein: ean de frear, orguian. elaian de kai sukyn ennea podas apo tou allotriou futeuein ta de alla dendra pente podas [id est: Si quis maceriem iuxta praedium alienum aedidicet, finem ne excedito: si murum, pedes intervallum esto: si aedes, pedum duorum. Si sepulchrum [immo fossam] vel scrobem fodiat, quanta altitudo est, tantum intervallum esto: si puteum, ulnae. Oleam autem et ficum novem pedes ab alieno serito, reliquas arbores quinque pedes.].

Je známo, že při užití žaloby *finiorum regundorum* je třeba zachovávat to, co (na XII deskách) bylo napsáno po vzoru aténského Solóna, který chtěl, aby toto bylo zachovááno: Jestliže kdo plot mezi (svým) a cizím pozemkem postavil, ať nesahá dále než na konec jeho pozemku, jestliže zeď, a je mezi ní (a sousedním pozemkem) jedna volná stopa: jestliže budovu, ať jsou to stopy dvě. Jestliže vykopal hrob (a také jámu), jak hluboká je tato jáma, tak široké musí být ponecháno volné místo: jestliže se jedná o studnu, pak jeden loket. Jestliže zasadí olivovník nebo fíkovník, musí být umístěn devět stop od cizího pozemku, v případě jiných stromů stop pět.

D. povolení soukromých spolků Tab. 8.27

Dig. 47.22.4

Gaius 4 ad l. xii tab.

Sodales sunt, qui eiusdem collegii sunt: quam Graeci hetaireian vocant. His autem potestatem facit lex pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed haec lex videtur ex lege Solonis tralata esse. Nam illuc ita est: ean de dymos y fratores y hierwn orgiwn y nautai y sussitoi y homotafoi y viaswtai y epi leian oixomenoi y eis emporian, hoti an toutwn diavwntai pros allylous, kurion einai, ean my apagoreusy dymosia grammata [id est: quod si pagus vel curiales vel sacrarum epularum (?) vel mensae vel sepulcri communione iuncti vel sodales vel qui ad praedam

faciendam negotiationemve proficiscuntur quidquid horum inter se constituerint, id ratum esse, nisi publicae leges obstant.]

Společníky jsou ti, kteří jsou členy téhož spolku. A ti jsou Řeky nazývány *hetaireian*. Těmto (členům spolku) dává zákon (XII desek) moc činit, co se jim zlíbí, jestliže tím neporušují veřejné zákony. Ale zdá se, že tato zásada byla přejata ze Solónova zákona¹⁶⁶, který ustanovuje toto: jestliže venkované nebo členové městské rady nebo členové náboženského spolku nebo ti, kteří spolu jsou u jednoho stolu nebo ti, kteří tvoří pohřební bratrstvo nebo členové, nebo ti, kteří mají vstoupit do nějakého právního vztahu, cokoli si mezi sebou ustanoví, to ať je také zavazuje, jestliže tomu nebrání veřejné zákony.

E. Nejdelší trvání těhotenství Tab. 4.4.

Aulus Gellius, NA 16,12.

Praeterea ego de partu humano, praeterquam quae scripta in libris legi, hoc quoque usu venisse Romae comperi: feminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent;

Slyšel jsem, že jedna žena, dobrá a čestných mravů, a bez pochyby věrná, porodila v jedenáctém měsíci po smrti manžela. A bylo s ní nakládáno v otázce času tak, jako by žena počala (až) po smrti svého manžela, neboť decemvirové napsali, že člověk se rodí v deseti měsících, ne až v jedenácti.¹⁶⁷

166 Překlad částečně převzat z M. Skřejpek, *Prameny římského práva. Fontes iuris Romani*, Praha 2004, str. 45.

167 M. Skřejpek, *cit. dílo*, str. 34.

4.6 Dílčí závěr

V římských pramenech nacházíme opakovaně zmínky o tom, že Zákon XII desek vznikl pod přímým řeckým vlivem. Ať už se jedná o zprávy Tita Livia o výpravě decemvirů do Atén nebo o řecky písícího Dionýsia z Halikarnassu, o Ciceronově zmínce o zákonech Solónových nebo Pomponiovo vyprávění o Hermodórovi z Efesu, všechny tyto příběhy, napůl legendy, ukazují, že sami Římané si byli vědomi blízkosti Řeků a jejich kulturního vlivu. I moderní romanistika nepopírá vliv řeckého práva přímo na Zákon XII desek, domnívá se však, že vzhledem k absenci kontaktů s pevninským Řeckem je i označení přebíraných zákonů, které nacházíme zachováno v Digestech, za zákony Solónovy, jako pouhou legendu. Přebíráno nebylo právo aténské, ale právo řeckých měst jižní Itálie, ke kterým to měli vyslanci Říma přece jenom blíž.

Podle našeho názoru je ovšem největším přínosem řeckého právního myšlení do Zákona XII desek samotná idea kodifikace, která byla – jak ukazují Ciceronovy výklady o mravech předků jako základním stavebním kameni římského právního řádu – Římanům cizí.

A třebaže nehrály zákony přijímané na lidových shromážděních tak významnou úlohu, jakou jim předepisovala řecká právní filosofie (a jakou zákonu předepisuje naše doba), přece se nenajde nikdo, kdo by tvrdil, že Zákon XII desek nemá pro dějiny římského práva, a tím snad i pro naši dobu, stejný význam, jako mělo zákonodárství Solónovo pro dějiny starověkých Atén.

5 *Lex Rhodia de iactu*

5.1 *Proč právě Lex „Rhodia“?*

Impulsem pro rozvoj právního řádu je změna společenských poměrů. Dobytím jihoitalských přístavů, porážkou Kartága a ovládnutím Sicílie se Řím stal významným mocenským a obchodním činitelem v oblasti Středozemního moře – navázal diplomatické, kulturní i ekonomické kontakty s ostatními národy, žijícími okolo Středozemního moře. A byly to zejména obchodní kontakty, které nutily římské státní orgány hledat právní ochranu i pro ty, na které se nevztahovalo *ius commercii*. Týkalo se to zejména ochrany soudní. Tak v polovině třetího století byl ustanoven v Římě nový

úředník, *praetor peregrinus*, jehož úkolem bylo řešit spory mezi římskými občany a subjekty práva, ovšem bez způsobilosti nabývat práva (zejména vlastnické právo) vlastním právním jednáním. To je skutečný význam slova *peregrinus* – cizinec. Ve sporu mezi Římanem a peregrinem nemohlo být použito procesních forem civilního práva (*legisactiones*), ale *praetor peregrinus* „opíral se tu o pravidla, která materiálně pocházela z právních řádů a zvyklostí všech národů, beroucích podíl na obchodě středomořském, a svou pružností a bezformálností vyhovovala tomuto obchodu daleko spíše, než národní právo římské,...“¹⁶⁸ Tak byla, zejména pomocí námitek a žalob *in factum* vytvořena nová masa práva, nazývaná *ius gentium*, poněkud nepřesně překládaná jako právo národů.¹⁶⁹ *Ius gentium* mělo značný význam pro další vývoj římského práva, třebaže i do něj byly přejímány některé instituty práva civilního.¹⁷⁰ V některých případech si praetor nevystačil přejímáním jednotlivých pravidel, ale došlo k přejímání celých právních institutů. Takovým příkladem recepce, i když ne všeobecně uznávané, jsou předpisy řeckého námořního práva, souhrnně nazývané *Lex Rhodia de iactu*.

Cílem této kapitoly je ukázat význam námořního obchodu pro antický svět, vypořádat se s otázkou, zda a v jakém rozsahu se zde jedná o recepci řeckého (rhodského) práva, a konečně podat rozbor tohoto institutu a ukázat, jaký měla tato námořní právní norma na další vývoj soukromého práva. Vedlejším produktem této kapitoly bude překlad 2. titulu, 14. knihy Digest, který se stal přílohou předkládané práce.

5.2 Význam námořního obchodu pro svět antického Středomoří

Marcus Tullius Cicero ve třetí knize svého spisu *O povinnostech* uvádí při výchozí úvaze, o tom zda je třeba dát přednost jednání prospěšnému před čestným, následující příklad:

„Kdyby poctivý muž přivezl z Alexandrie na Rhodos velký náklad obilí právě v takové době, kdy Rhodští by trpěli nedostatkem, hladem a největší drahotou a ten

168 M. Boháček, *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I. díl Úvod. Práva věcná*, Praha 1945, str. 17.

169 Gaius.

170 M. Boháček, *Nástin...*, uvádí jako příklad *stipulatio*, str. 17.

člověk by věděl, že z Alexandrie vyplulo několik kupců, neboť cestou spatřil lodi naložené obilím plout na Rhodos, měl by to říci Rhodským, či mlčet a prodat své zboží co nejdraž?“¹⁷¹

Kromě samotného etického problému, který je stále aktuální, jsou neméně zajímavé i reálie, které Cicero používá. Podtrhují jednak význam námořního obchodu pro antické Středomoří (tento vliv máme dosvědčen i pro Athény, i pro samotný Řím – zejména v souvislosti s Egyptem). Zejména však uváděná pasáž ukazuje, že Cicero si byl vědom významu, jaký zaujímá ostrov jako centrum námořního obchodu.¹⁷²

Význam Rhodu pro starověký námořní obchod spočíval v nechtí starověkých plavců pouštět se na otevřené moře. Pro bezpečné námořní spojení řeckých osad z Alexandrie se používala východní trasa – nejprve na východ do fénických přístavů a potom na sever podél pobřeží Malé Asie a pak s pomocí řetězce ostrovů v Egejském moři bylo možno plout buď do Řecka samotného, nebo do ústí Černého moře. Stejně tak Foiničané, snad největší mořeplavci starověku¹⁷³, užívali při své expanzi Středomoří plavby podél pobřeží a zakládali opěrné body vzdálené od sebe ne více než jeden den plavby, takže noc mohli trávit na pevnině. “Přesto se nezalekli ani vzdálenějších cílů, kdy jako opěrných bodů užívali ostrovů.“¹⁷⁴

Pro plavbu z Alexandrie do Říma byla užívána tato mořská cesta, která dále pokračovala na západ podél krétského pobřeží.¹⁷⁵ Na Rhodu se tedy setkávaly obě nejvýznamnější trasy, ostrov samotný se nacházel pouhé „čtyři nebo pět dnů plavby od Alexandrie,“¹⁷⁶ Rhodos tedy ležel na křižovatce spojující Egypt, Sýrii, Kypr, Malou Asii, černomořské země a vlastní Řecko. Město si bylo své výhodné obchodní polohy dobře vědomo a snažilo se ji využít.

Rhodos disponoval třemi umělými přístavy, které byly chráněny před vlnobitím, doky vhodnými pro opravu lodí, do kterých bylo cizincům zakázáno vstoupit pod

171 M. T. Cicero, *O povinnostech*, Praha 1970, str. 144.

172 Tento význam ještě podtrhuje výňatek z jiného Ciceronova díla, spisu Manilius: „Rhodium, quoque usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria permansit.“ Cit. podle E. Chevreau, *La Lex Rhodia de iactu*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis LXXIII. 2005, str. 69, pozn. pod čarou č. 9. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis LXXIII (2005), pp. 67-80.

173 Jestliže můžeme věřit Hérodotově zprávě o tom, jak Foiničané obepluli na příkaz faraona Nekoafričskou pevninu. Viz Herodotos 4,42. Podle S. Moscati, *Foiničané*, Praha 1975, str. 73.

174 S. Moscati, *Foiničané*, Praha 1975, str. 73.

175 A. Swiderková, *Tvář helénistického světa*, Praha 1983, str. 182.

176 Tamtéž.

trestem smrti. Není tedy divu, že Rhodos hrál významnou roli ve světě řecké oikumeny, kterou vytvořil svou říší Alexandr Veliký. Rhodos se proslavil zejména úspěšnou obranou před Demétriem Poliorkétem¹⁷⁷ z roku 305 př. Kr.¹⁷⁸ a zejména obří sochou, kterou Rhodané vystavěli na počest svého vítězství, kolosem Rhodským, který byl považován za jeden ze sedmi divů světa. Rhodos byl jedinou řeckou obcí, která si díky své moci dokázala zachovat nezávislost a se kterou musely velké státy Alexandrových nástupců jednat jako s rovnocenným partnerem. Řecký historik Diodoros považuje Rhodos za jedinou skutečně silnou *polis*, vychvaluje její loďstvo a státní zřízení a dokonce uvádí, že „o jeho přízeň se ucházeli vládci a králové, z nichž každý se snažil uzavřít s ním spojenectví“.¹⁷⁹

Rhodos se stal navzdory existenci velkých helenistických říší obchodním centrem Středoziemního moře, zejména centrem obchodu s obilím a „nejdůležitějším bankovním centrem helénistického světa“.¹⁸⁰ Politicky Rhodos těžil z oslabení pozice Ptolemaiovců ve válce proti říši Antiocha III. a jeho syna Antigona Gonata, kdy stál na straně Seleukovců. Po jejich vítězství upevnil své postavení a získal vliv na klíčové oblasti Středomoří, zejména na Krétě, v Bosporu a v oblasti západního pobřeží Malé Asie (Milétos, Chios). Rhodos podporoval nejprve Sinopé proti Pontu, později Athény proti Makedonii a konečně byl spojencem Říma v boji proti Antiochovi III.¹⁸¹

Výrobky Rhodu, zejména amfory s rhodskými kolky, jsou nacházeny po celém Středomoří, od Kartága a Sicílie na západě, přes černomořské oblasti na severu, Egypt na jihu a pobřeží Malé Asie na východě.

Rhodos bohatl zejména na výběru cla a nejrůznějších bankovních poplatků, měl tedy především zájem o bezpečnou plavbu východní částí Středoziemního moře. Hlavním nepřitelem byli tedy piráti a Rhodos byl hlavní silou, která se pirátům postavila na moři. Jeho nevelké, ale dobře zorganizované válečné loďstvo¹⁸² se stalo

177 Ptolemaios I. Demetrios, syn Antigona I. Jednookého. Poliorketes je přezdívka, která znamená dobyvatel opevněných měst.

178 Důvodem k válce byla skutečnost, že Rhodané měli dobré vztahy s Egyptem a nechtěli připojit své lodě k Démetriově zamýšlené výpravě proti Kypru. Rhodos se od smrti Alexandra Velikého těšil značné autonomii a nechtěl se účastnit válek mezi jeho nástupci. Viz P. Oliva, *Svět helénismu*, Praha 2001, str. 27.

179 D.XX.81,2 – 3. Cit. podle A. Swiderková, *Tvář helénistického světa*, Praha 1983, str. 183.

180 Tamtéž, str. 193.

181 P. Oliva, *Svět helénismu*, Praha 2001, str. 54, Livius 37, 55 – 56.

182 Uvádí se 40 až 50 lodí. Lodi byly malé hlavně svými rozměry, převažovaly totiž lodě se třemi

vojenskou silou, která významně přispívala ke stabilitě poměrů ve Středozezemním moři a nemálo se zasloužila o rozvoj mořských obchodních tras.

Již od doby smrti Alexandra Makedonského se Rhodos stal rozhodující námořní mocností, ani ne tak pomocí vojenského loďstva, kterým disponoval, ale spíše díky autoritě, kterou obyvatelé tohoto ostrova požívali v souvislosti s mořem. Mince ražené na Rhodu měly pověst kvalitního platidla a byly dobře přijímány, rhodští občané byli povoláváni jako rozhodci v námořních otázkách a podle Polybiovy¹⁸³ zprávy dokonce přiměli diplomatickou aktivitou město Byzantion, aby ustoupilo ze svého požadavku vybírat po nákladních lodích poplatky za proplutí Bosporem.

Řím se stává součástí tohoto prostoru v důsledku vítězství v první punské válce, díky které získali římsí kupci možnost volné plavby po Středozezemním moři, kde se setkávali s řeckou a rhodskou kulturou. Značné riziko pro námořní obchod představovaly kromě válečných konfliktů také nájezdy pirátů, a není proto divu, že se Římané dostali do kontaktu s Rhodany také při bojích proti pirátům. Boj proti pirátům, jak bylo zdůrazněno výše, byl základním, možno říci i životním zájmem obyvatel Rhodu. Již Polybios ale vzpomíná, že ve 4. stol. př. Kr. byla mezi Římany a Rhodem uzavřena smlouva o přátelství.¹⁸⁴ Úloha Rhodu jako spojence a mírového zprostředkovatele v tzv. makedonských válkách již byla popsána v první části této práce. S. Plodzien zdůrazňuje, že Rhodos obdržel v tomto konfliktu postavení „námořního spojence.“¹⁸⁵ I po ochladnutí vzájemných vztahů, způsobeného vyhlášením neutrality Rhodu, což Římany vedlo k zabránění území v Lýkii a Karii, jež byla v držení Rhodu a prohlášení ostrova Délu svobodným městem,¹⁸⁶ dále pokračovala spolupráce mezi Římem a Rhodem ve válce proti pirátům. Tato spolupráce, do níž se zapojily i ostatní

nebo čtyřmi veslaři ke každému veslu. Helénističtí vládcové však na rozdíl od klasické doby stavěli lodě mnohem větší – 15 až 20 mužů. Viz A. Swiderková, *Tvář helénistického světa*, Praha 1983, str. 194.

183 Polyb. IV.47.1. „Jelikož vybíráním cla na vývoz působili Byzantinci všem velké ztráty a potíže, byli tím všichni kupci rozhořčeni a stěžovali si u Rhodanů, považovaných za hlavní představitele námořní plavby.“ Český překlad cit. podle Polybios, *Dějiny II.* (přel. P. Oliva), Praha 2009, str. 145.

184 Polybios sám užívá řeckého termínu symmachía, S. Plodzien, jej do polštiny překládá jako „traktat pryjazni“. Polybios, *Historia XXX*, 5 6, cit. podle S. Plodzien, *Lex Rhodia de iactu. Studium historycznoprawne z zakresu rzymskiego prawa handlowomorskiego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2010, str. 21.

185 S. Plodzien, cit. dílo, str. 22.

186 Tamtéž.

námořní mocnosti východní části Středomoří,¹⁸⁷ vedla k prohloubení kulturních styků mezi řeckým a římským světem. V rovině kulturních styků Říma se samotným Rhodem na základě Ciceronova studia můžeme usuzovat, že si tento ostrov vybírala mládež pro studium řečnictví. Podle Cicerona studoval na Rhodu i Salvius Sulpicius Rufus, jeho přítel a významný republikánský právník, který je uváděn v souvislosti s *Lex Rhodia de iactu*.¹⁸⁸

Díky pověsti, které se Rhodos těšil ve věcech souvisejících s mořem a mořským obchodem zvlášť, můžeme předpokládat, že v celé středomořské oblasti se vyvinula nepsaná pravidla upravující námořní obchod, která byla všeobecně uznávána všemi, kdo se mořským obchodem zabývali.

Tato pravidla musel uznávat každý, kdo se chtěl podílet na dálkovém mořském obchodu. Z této povinnosti uznávat mořský zákon, jak dále ukážeme, nebyl vyňat ani veliký Řím, který dobytím Tarentu získal přístup ke Středozemnímu moři, ovládnutím Sicílie se stal jeho součástí a podrobením Kartága se stal jeho vládcem. Zákony obchodu jsou, jak uznávali i římscí císařové,¹⁸⁹ mocnější než zákony římské a Římu samotnému nezbylo uznat důležitost regulace námořního obchodu a přispět tak k minimalizaci rizik.

O tom, proč byl středomořský dálkový obchod tak důležitý, až nezbytný pro antický svět pojednáme v další kapitole. Zaměříme se také na rizika, která s sebou plavba přinášela.

5.3 Lodní doprava a její rizika v římském světě

Je tedy otázka, zda vůbec byl námořní obchod tak důležitý pro starověkou společnost, jak uvádějí tradiční zastánci této teorie.¹⁹⁰ Doprava zboží byla velmi drahá, podle Diokleciánova ediktu, kterým se upravovaly ceny, stála doprava obilí na 100 mil zhruba 50% ceny tohoto obilí. Doprava po moři pak pouze 2%.¹⁹¹ Na druhou stranu je třeba uvést, že obilí je levný a poměrně objemný typ zboží, předmětem obchodu – zejména

187 Kyréna, Kilikie, Kyprus, Egypt. Viz S. Plodzien, cit. dílo, str. 22 – 23.

188 ??

189 Viz prohlášení císaře Antonia Pia, jež máme zachováno v Digestech (Dig. 14.2.9): Já jsem skutečně vládcem světa, ale vládnu pouze na souši. Na moři je vládcem rhodský zákon a tato událost musí být vyšetřena a rozhodnuta podle něj.

190 N. Morrey, *Trade in the Classical Antiquity*. Cambridge 2007, str. 25.

191 Tamtéž, str. 26.

dálkového – byly cenné věci, pokud možno s co nejmenším objemem.

Námořní obchod byl nejistý a nebezpečný, na straně druhé Středozevní moře národy, které obývaly jeho břehy, spíše spojovalo, než rozdělovalo.¹⁹²

Národy, které, jako Řekové a Italové, měly výhodu dlouhé linie pobřeží a výhodných přístavů (třeba i uměle budovaných, jako právě Rhodos), měly snazší přístup k látkám a materiálům, které se v jejich domově nevyskytovaly a které mohly být dopravovány i z veliké vzdálenosti.

Námořní obchod byl tedy přes všechna svá rizika podstatnou složkou antického světa a některé národy zakládaly svůj věhlas a své bohatství právě na moři. V této souvislosti se sluší zmínit zejména o Kartágu, které bylo původně vybudováno jako západní fénický opěrný bod, avšak během doby se osamostatnilo a stalo se centrem námořního obchodu s kovy, zejména se stříbrem, jehož doly objevili Kartaginci podle Diodóra Sicilského¹⁹³ ve Španělsku. Kartaginci si rychle uvědomili, že domorodci nechápou skutečnou cenu stříbra, nelitovali námahy a vytvořili dlouhou námořní cestu, která spojovala západní Středomoří s východním a vybudovali podél této trasy soustavu obchodních stanic (emporí), které usnadňovaly plavbu na tak značnou vzdálenost a které zmenšovaly rizika, která plavcům hrozila na moři.

Moře a námořní obchod tak spojily dva zcela kulturně odlišné světy a Kartaginci dovedně využili rozdílných představ těchto světů ohledně hodnoty a významu drahých kovů.¹⁹⁴

Riziko spojené s námořním obchodem ukazuje i tzv. uzavřené moře, které podle Vegetia trvalo od počátku listopadu do poloviny března.¹⁹⁵ Některé mořské cesty však byly přístupné celoročně, což byl právě případ spojení mezi Egyptem a Rhodem.¹⁹⁶

Nebezpečí cestování po moři dokládá i dobrodružná cesta svatého Pavla do

192 Plinius NH, 19.3-6.

193 Diodoros, V. 20.

194 S. Moscati tuto situaci srovnává s postavením Portugalců a Španělů po objevení Nového světa. Viz S. Moscati, *Foiničané*, Praha 1975, str. 145.

195 Vegetius, *Epitome Rei Militaris*, 4.39.

196 N. Morrey, *Trade in the Classical Antiquity*. Cambridge 2007, str. 27.

Říma, kdy došlo ke ztroskotání lodi, na které se Pavel plavil.¹⁹⁷ Zajímavá je také zmínka o tom, jak lodníci ve snaze loď zachránit vyhazovali část nákladu a dokonce i lodní nářadí.¹⁹⁸ Vyhazovali také do moře obilí, aby loď odlehčili, odřízli a vyhodili všechny kotvy. Písmo svaté sice říká, že tak činili z důvodu, že chtěli přistát,¹⁹⁹ je možné se však domnívat, že lodníkům šlo také o odlehčení lodi. Jinak by přece lodníci kotvu, která slouží k zajištění lodi při přistání, neodhazovali do moře. I jiné literární prameny zdůrazňují riziko cestování po moři a srovnávají člověka, který se vydává na moře, s šílencem:

„... kdo loď svou
po okraj naplní zbožím, jen fošnou jsa oddělen od vln,
hoden je kurátora, byť tunik by šetřil i plášťů,
když chce ty útrapy snášet a do nebezpečí se pouštět
pro malý stříbrný plíšek, v němž vyryt je nápis
a obraz.“²⁰⁰

I Juvenál však mluví o námořním obchodu jako o způsobu výdělku, kterým se, přes všechna jeho nebezpečí zabývalo mnoho Římanů:

„...Hle, přístavy moře,
hemží se velkými loďmi: je na moři více dnes lidí
nežli na suché zemi. Kam zavolá naděje na zisk,
tam hned loďstvo se žene.“²⁰¹

Stejně tak Juvenál ve dvanácté satíře popisuje, jak jeho přítel Catullus, tísněn mořskou bouří, neváhá vyhodit drahocenný náklad, který veze, aby odlehčil lodi:

„tu on chtěl odlehčit lodi a srovnat se s větry“

197 Můžeme hovořit spíše o přistání, protože se podařilo najet lodí na mělčinu a všem cestujícím se podařilo dosáhnout břehu.

198 Sk. 27,18-19.

199 „Jen pozorovali nějaký záliv s plochým břehem. Odsekli proto kotvy a zanechali je v moři.“ Sk.27, 39-40.

200 Satira Čtrnáctá. O lakotě a špatných příkladech. Iuvenalis, *Satiry*, (přel. K. Vysoký), Svoboda, Praha 1972, str. 177.

201 Iuvenalis, *cit. dílo* v cit. překladu, str. 176.

...“naléhal Catullus proto: „Co mám tu, vše vrhněte do vln“²⁰²

A skutečně, podle básníkovy svědectví se Catullus neváhal zbavit i předmětů velmi cenných - „nachových látek“. „měsidel“ velkých rozměrů, „džbery“, „talíře“ a „poháry tepané ve stříbře“²⁰³ A když ani odlehčení lodi nepomohlo k odvrácení nebezpečí, je nucen k poslednímu zoufalému kroku, k podetnutí stožáru vlastní lodi.

„...tu pohromou, kvapící rychle,

dohnán byl k ráznému činu: i podetne konečně stožár,

vymkne se v krajní tísní.“²⁰⁴

Básník zdůrazňuje, že se jedná o opatření skutečně krajní, protože loď se bez stožáru a plachty stane neovladatelnou a mořeplavec zůstane vydán napospas mořským vlnám a proudům:

„Svěř pak svůj život hře větrů a vln, svěř sroubené lodi,

vzdálen jsa od jisté smrti jen na čtyři prsty.

anebo na sedm prstů, jsou-li trámy obzvláště silné.“

Přesto však byli lodníci schopni přepravovat i rozměrné náklady, jako tomu bylo v případě obelisku, o kterém se zmiňuje Plinius.²⁰⁵

Nejčastějším a nejobvyklejším lodním nákladem však bylo obilí,²⁰⁶ jak ukazuje případ zmiňovaný Ciceronem, který jsem popsal na počátku této kapitoly. Jednání, které bylo Ciceronem posouzeno jako nečestné, je však z lidského, a zejména obchodnického hlediska pochopitelné a literární prameny jej také dosvědčují.²⁰⁷

Je tedy vidět, že problém, který Cicero nastiňuje, není otázka pouze akademická, která byla probírána toliko ve školách rétoriky nebo sofistů, ale že se Cicero, jak je podle našeho soudu ostatně jeho zvykem, zabývá problémem reálným a aktuálním.

202 Iuvenalis, *cit. dílo* v cit. překladu, str. 150.

203 Tamtéž, str. 150.

204 Tamtéž, str. 151.

205 Plinius NH16.201-202.

206 Obilí se dopravovalo z Pontu, dnešní Ukrajiny a Krymu, což je dosvědčeno již ze starověku, Hérodoto se zmiňuje o tržišti v dnešní Olbii, Herodot. IV. 17. v českém překladu Hérodotos, *Dějiny* (přel. J. Šonka), Praha: Odeon 1972, str. 232. O dalších komoditách obchodovaných Rhodany viz S. Plodzien, *Lex Rhodia de iactu. Studium historycznoprawne z zakresu rzymskiego prawa handlowomorskiego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2010, str. 16 – 17.

207 Xenofon, *Oec.* 20.27-8.

5.4 Rhodský zákon a otázka recepce cizího institutu do římského práva

Z předchozí kapitoly je patrné, že námořní obchod a doprava po mořích byla pro starověk otázkou podstatnou, i když panují spory o to, zda byla i otázkou klíčovou. Víme, že Římané nebyli námořním národem, Řím neměl svou námořní flotilu. Pro transport obilí, zásob a vojáků byli užíváni soukromí přepravci. Navíc, Římané, jako suchozemský národ, na rozdíl od Řeků a Feničanů, nebyli známí pro vytvoření námořního práva. Nerozlišovali ani mezi právem občanským a obchodním. Neměli také žádného „obchodního tribuna,“ podle vzoru athénských *dikai emporikai*, kteří by se zabývali obchodními spory ve lhůtě jednoho měsíce. V tomto kontextu se zdá být vhodné položit otázku, jak římscí právníci řešili právní obtíže, vznikající v souvislosti s narůstající lodní dopravou, se kterou se Řím jako středomořská velmoc musel potýkat, a také – dle svědectví literárních pramenů (Juvenal, Cicero) – skutečně potýkal. Můžeme tedy nalézt někde v římských právních pramenech ustanovení, které se týká námořního práva? A pokud ano, jedná se o normu autonomní, původní, typicky římskou?

Odpověď na první otázku si položil již P. Huvelin ve své – posmrtně vydané – práci *Études de histoire du droit commercial romain*.²⁰⁸ P. Huvelin považuje z pohledu obchodního práva za přelom první punskou válku (264 př. Kr.) a založení císařství („l'etablissement de l'Empire“) roku 29. př. Kr.²⁰⁹ Hovoří v této souvislosti o jednotlivých institutech římského práva, které byly užívány k obchodním účelům – *actio furti adversus nautas*, *actio damni adversus nautas*, *receptum nautarum*,²¹⁰ dále pak o *actio exercitoria* a *institoria*²¹¹, *foenus nauticum*²¹² a v neposlední řadě i o *Lex Rhodia de iactu*.²¹³

Jak již vyplývá z názvu této kapitoly, takovou právní normu skutečně máme. Jedná se dokonce o celý soubor právních norem, nazvaných *Lex Rhodia de iactu*, jehož

208 P. Huvelin, *Études de histoire du droit commercial romain (histoire externe – droit maritime)* (ed. H. Levy - Bruhl), Paris: Libraire du Recueil Sirey 1929, 296 str.

209 P. Huvelin, *Études*, str. 1.

210 P. Huvelin, *Études*, str. 115 – 159.

211 P. Huvelin, *Études*, str. 160 – 183.

212 P. Huvelin, *Études*, str. 196 – 218.

213 P. Huvelin, *Études*, str. 184 – 195.

text máme zachován ve druhém titulu 14. knihy Digest. Ovšem, co je základem této normy? Je založena na *mores maiorum*? Nebo se Římané nechali inspirovat vzory cizích „mořeplaveckých“ národů jako jsou Fénicičané nebo Řekové? Jedná se o skutečnou recepci řeckého (rhodského práva) do římského právního řádu, jaké jsme byli svědky v případě sicilských obilních zákonů?

Pro první, autonomní stanovisko hovoří názor Cicerona, který se zamítavě staví k možnosti přejímat cizí, zejména řecké právo ve svém spisu *De oratore* z konce republiky:

*Percipietis etiam illam ex cognitione iuris laetitiam et voluptatem, quod, quantum praestiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intellegetis, si cum illorum Lycurgo et Dracone et Solone nostras leges conferre volueritis; incredibile est enim, quam sit omne ius civile praeter hoc nostrum inconditum ac paene ridiculum; de quo multa soleo in sermonibus cotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam ceteris omnibus et maxime Graecis antepono.*²¹⁴

Neboť budeš pociťovat radost a rozkoš při studiu práva z toho, jak mnoho překonali naši předkové moudrostí jiné národy, to velmi snadno poznáš z toho, když naše zákony budeš chtít srovnat s oněmi Lykúrgovými a Solónovými; neboť je neuvěřitelné, ba dokonce směšné, jak jsou všechna občanská práva, s výjimkou toho našeho, neuspořádaná, ba dokonce směšná: a o tom mám mnoho ve zvyku hovořit každý den, když kladu moudrost našich lidí nad jiné, a zejména nad Řeky.

Tato nadřazenost římského práva, kterou Cicero vychvaluje, se staví proti možnosti recepce (převzetí) řeckého práva. Jestliže je římské právo dokonalé, pak nemá žádný důvod užívat cizí rady. I v současné právní vědě existuje ale více námitek proti formální recepci římského práva. Někteří vědci namítají²¹⁵, že taková recepcie je jen obtížně slučitelná s duchem, který panuje uzavřenému světu antického města. Tato uzavřenost se projevuje zejména v právním řádu, který je považován za nedotknutelné

214 Cic. De Or. XLIII 194 – XLIV 197, str. 136 – 137.

215 F. Martino, *Lex Rhodia*, in: *Diritto et società nell'antica Roma II*, Roma 1982, str. 72 – 147. Cit. dle E. Chevreau, *La Lex Rhodia de iactu. Un exemple de la reception d'une Institution Étrangère dans le droit romain*, Tijdschrift, str. 67.

dědictví lidu, dědictví nedotknutelné podobně jako náboženství.

Přesto je možno uvažovat, vzhledem k významu, jaký mělo Řecko vliv na antický námořní obchod a vzhledem k těsnému kulturnímu kontaktu mezi Řeckem a Římem, o užití cizích námořních a obchodních obyčejů, spojených pod společným názvem *Lex Rhodia de iactu*.

Nejprve je ovšem nutno popsat fenomén recepcce. Je otázkou, zda rozumíme recepcí pouze prosté převzetí norem cizího státu, nebo i úpravu (adaptaci) cizí normy na nové prostředí, nebo zda může pro nás recepcce znamenat i převzetí pouhého principu.²¹⁶ V římském právu je vhodné rozlišit recepci ve veřejném a soukromém právu.

Tak Mario Amelotti²¹⁷ ukazuje, že fenomén recepcce cizích práv byl dokonale přijat v právu veřejném. Vskutku, recepcce je snadnější tam, kde se římská nadvláda roubuje na předchozí politické uspořádání. V právu soukromém autor připouští, že se fenomén recepcce vyskytuje zřídka („rare“) a případy uvedené v pramenech jsou spíše fiktivní než reálné. Cituje s ohledem na legendární řecký vliv na Zákon XII desek. Proti myšlence řeckého původu Zákona XII desek stojí originalita struktury Zákona XII desek a v právní úpravě, která silně charakterizuje soukromé právo římské ve vztahu s jinými právy starověku.²¹⁸ Máme však spíše zato, že recepcí je samotná myšlenka kodifikace a psaného zákona, která byla nejstaršímu římskému právu cizí. A, jak bylo ukázáno v předchozí kapitole této práce, lze i v textu Zákona XII desek dohledat „výpůjčky“ z okruhu řecké právní kultury a odkazy na Solónovo zákonodárství, jakkoli v poněkud posunutém významu.

Stejně tak i E. Chevreau soudí, že lze i v soukromém římském právu nalézt konkrétní příklady cizích institucí, které se staly součástí římského práva – penitenciální závdavek ve smluvním právu (tzv. *arra poenitentialis*), procesní námitky (*exceptiones*).²¹⁹

V oblasti námořního obchodu pak uvádí jako typické příklady *nauticum foenus* a právě

216 O. Horák, *Recepce doplnit*

217 M. Amelotti, *L'epigrafe di Pergamo, ..., e il problema della recezione di leggi straniere nell'ordinamento giuridico romano*, SDHI, 24, 1985, str. 80 – 111.

218 Tamtéž.

219 E. Chevreau, *La Lex Rhodia de iactu. Un exemple de la reception d'une Institution Étrangère dans le droit romain*, Tijdschrift, str. 68.

*lex Rhodia de iactu.*²²⁰

To, co je zajímavé na *Lex Rhodia de iactu* je skutečnost, že se jedná již o antickou recepci. A vskutku, druhý titul 14 knihy Digest, nazvané *De lege Rhodia de iactu* skrývá fragmenty, které jsou připisovány právníkům posledního století republiky nebo počátku císařství.

Prvním takovým fragmentem je Paulův text Dig. 14.2.1, který klade základní princip příspěvku při ztroskotání na základě rhodského zákona:

Dig. 14.2.1221

Paulus 2 sent.

Lege rodia ^ rhodia^ cavetur, ut si levandae navis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est.

Rhodský zákon střeží, aby, jestliže bylo zboží vyhozeno do moře kvůli odlehčení lodi, bylo příspěvkem všech nahrazeno to, co bylo dáno pro všechny.

Jedná se o ustanovení námořního práva mířící na právní úpravu otázky vyhození a příspěvku k zabránění havárie, která by bez vyhození nastala. Tento text je exerpován do sedmého titulu druhé knihy Sententiae. Bylo podezření ohledně Paulových sentencí,²²² že se nejedná o dílo klasického charakteru. Pak by tento text mohl pocházet z Alarichova breviáře. A jestliže srovnáme tento text s pasáží Paulových sentencí, rozpoznáváme dobře tento fragment, ale narážka na *Lex Rhodia* tam chybí. Je tedy otázka, zda název rhodský, uvedený v tomto fragmentu, skutečně odkazuje na ostrov Rhodos. Neprávní prameny z konce republiky, např. citovaný úryvek z Ciceronova díla, totiž neobsahují žádnou zmínku o rhodském zákonu, stejně jako o zákoníku nebo o rhodských námořních zvyklostech.

Z právních pramenů obsahují pouze Digesta ve druhém titulu zmínku o *Lex Rhodia*. Žádné osvědčení o *Lex Rhodia* se nenachází ani v Codexu, jež je součástí

220 Tamtéž.

221 Text Digest je přebrán z edice Mommsen & Krueger, Berlin 1957.

222 Sent. Paul. II.,7.: „*Levandae navis gratia iactus cum mercium factus est, omnium intributione sarciatur, quod pro omnibus iactum est.*“ FIRA II, Firenze 1940.

Corpus iuris civilis, ani v justiniánských novelách. Druhý titul čtrnácté knihy Digest, který podrobně upravuje podmínky příspěvku při havárii, přesto neobsahuje více než dva fragmenty, které by výslovně odkazovaly na *Lex Rhodia de iactu*.

Druhým fragmentem, který obsahuje název *Lex Rhodia de iactu*, je D.14.2.9.²²³ Je připisován Volusiovi Maecianovi, právníkovi z doby Marca Aurelia a Antonína Pia a je výňatkem z díla, nazvaného *ex lege Rhodia*. Bylo pochybováno ohledně autenticity díla, protože toto dílo není uvedeno v seznamu citovaných děl ve florentinském indexu. Úryvek evokuje hypotézu námořní havárie a žádost kapitána lodi, která směřuje k císaři Antoniovi. Ten odpovídá, že na moři je *Lex Rhodia* tak mnoho užíván, že není v rozporu s platným, tedy císařským právem. Maecianus připojuje, že již Augustus rozhodl ve stejném smyslu.

Někteří badatelé vyjadřují své pochybnosti k obsahu dokumentu a tvrdí o něm, že se nejedná o případ vržení do moře, ale vztahuje se k ochraně toho zboží, které bylo na břehu vyplněno z důvodu ztroskotání lodi.

Tato hypotéza je založena na předpokladu, že právní úprava byla obsažena v prétorském ediktu a pravděpodobně v ediktech provinčních magistrátů. Případ ohlašovaný v Dig. 14.2.9. je obecně analýzou doktríny, která ustanovila *direptio ex naufragio* (vyplenění místa havárie), která se následně uplatnila i mimo pole aplikace Rhodského zákona. Upozorňujeme na odlišnou hypotézu Purpury, který odmítá tradiční výklad. Autor se rozhoduje pro existenci rhodského zákonodárství ohledně *portuaria*, které ustanovovalo celní výjimku pro zboží, které bylo do přístavu dohnáno bouří. Spojuje tedy řečenou hypotézu v Dig. 14.2.9. s úpravou rhodského zákona vzhledem k celním předpisům. V tomto případě se publikáni zmocnili zboží, které bylo vrženo na břeh z titulu placení přístavní daně *portuaria*. Eudémont se odvolává na rhodský zákon a přesněji na právní předpisy, které se týkají celní výjimky pro zboží zahnané do přístavu bouří. Jedná se o svůdnou rekonstrukci. Považujeme však za nutné upozornit,

223 Dig. 14.2.9

Maecenatus ex l. rhodia.

Aciwsis eudaimonos nikomydews pros antwninon basilea. kurie basileu antwnine, naufragion poiysantes en ty italia diyrapagymen hupo twn dymosiwn twn tas kukladas nysous oikountwn. antwninos eipen eudaimoni. egw men tou kosmou kurios, ho de nomos tys valassys. tw nomw twn hrodiwn krinesvw tw nautikw, en ohis mytis twn hymeterwn autw nomos enantioutai. touto de auto kai ho veiotatos augoustos ekrinen.

že není možné redukovat Rhodský zákon na pouhou daňovou výjimku. Toto pravidlo bylo aplikováno také na volném moři za účelem záchrany lodí v bouři a v takovém případě nepřichází otázka přístavní daně vůbec v úvahu. Zdá se, že Maecianova pasáž nemá své místo v titulu, který se zabývá rhodským zákonem, jeho text by měl být spíše zařazen do tit Dig. 47.9. nazvaného *De incendio ruina naufragio rate nave expugnata*.

Všechny tyto nejistoty jsou od počátku způsobeny spory romanistů ohledně problému recepce *Lex Rhodia* do římského práva. Nejradikálnější stanoviska pocházejí z interpolační kritiky. Popírají řecký a rhodský původ zákona ohledně námořního neštěstí. Spatřují v tomto titulu zákon vytvořený „a posteriori“ kompilátory, ze kterého byl vytvořen Rhodský zákon v 8. století n. l. Klasické římské právo se tedy podle této krajní kritiky vyvíjelo autonomně, i v oblasti námořního práva, bez přebírání cizích právních institutů.²²⁴

Ostatní část právní vědy přijímá recepci řeckého práva s větší či menší výhradou. Jedni mluví o čisté a přímé recepci helenistických právních zvyklostí (Wieacker, Huvelin) a jsou i takoví, kteří redukují *lex Rhodia* na pouhé statutární právo platící v provinciích.

Ovšem, budeme-li chápat recepci jako převzetí principu, pak není možno nalézt žádnou konkrétní překážku recepce. Ba dokonce i jedna skutečnost hovoří ve prospěch existence jistého zákona, který se jmenuje rhodský. Jedná se o nedávný nález sloupu z bílého mramoru, na kterém se nachází tento nápis:

„*Lex Rodia cavetur...*tedy stejný - s jednou výjimkou a tou je absence „h“ ve slově Rhodos. Tato epigrafická památka byla datována na základě paleografického rozboru do druhého nebo třetího století naší doby. Je tedy možné předpokládat, že v klasické době existovala ustanovení, upravující vyhození nákladu do moře, která byla známa pod společným názvem *lex Rhodia*. Z mlčení pramenů také není možné vyvozovat, že užití vyhození zboží *iactus* nebylo obvyklou praktikou ve středomořském obchodu. Například se o ní podává zpráva o řecké námořní syngrafě, kterou známe z podání Demosthenova.²²⁵ V ustanovení kontraktu o půjčce se nachází zmínka o obecném příspěvku v případě vyhození a v případě výkupného, které se vyplácí

224 W. Asbourn, *The Rhodian Sea Law*, Aalen 1975.

225 Demosthenes, *Proti Lacritovi*, 35 10-13.

pirátům. Třebaže i zde chybí výslovná zmínka o *Lex Rhodia*, jedná se přece jen o doklad užívání praxe vyhazování ve Středomoří.

Jinak nemůže být z nedostatku dokladů o užití *lex Rhodia* v pramenech usuzováno, že nebyl *lex Rhodia* ve skutečnosti užíván vůbec. Vskutku víme dobře o přítomnosti této praktiky v obchodním styku ve Středomoří. Navíc, nic nedovoluje formálně vyloučit, že tyto námořní obchodní zvyklosti pocházejí z Rhodu. O významu této námořní mocnosti v helénské době bylo pojednáno výše.

Ale na druhou stranu, nic nám nedovoluje přisuzovat s jistotou autorství těchto zvyklostí Rhodanům. Lze předpokládat, že tyto zvyklosti byly prostě užívány bez přesného označení. V tomto případě je možné, že byl druhý titul 14. knihy pojmenován na počest velkého antického obchodního města Rhodos, což by odpovídalo v zálibě kompilátorů ve starožitnostech.

Jak se domnívá E. Chevreu, jedná se o převzetí obecného principu o povinnosti příspěvku při námořním neštěstí (a je jedno, zda se nazývá *lex Rhodia de iactu* nebo ne) a může být snad dosvědčeno pro poslední století republiky. V Digestech jsou totiž zmiňováni v oblasti lodního neštěstí komentáře právníků z konce republiky nebo z počátku císařství jako jsou Alfenus Varus, Servius, Ofilius, Labeo a Sabinus.

Tento názor podle našeho názoru dosvědčují i neprávní prameny zmiňované výše – Cicero a Juvenál. Z Cicerona také víme, že velcí římscí právníci „navštěvovali“ Rhodos, aby se zdokonalili ve výmluvnosti a prohloubili své vzdělání.²²⁶ A proto můžeme předpokládat, že znali mezinárodní obchodní zvyklosti a že uznávali nadvládu Rhodu v této oblasti. Zbývá ještě rozlišit, co je možné rozumět termínem zákon (*lex*). Je málo pravděpodobné, že by byly námořní zvyklosti uvedeny do římského práva hlasováním lidového shromáždění. Recepce těchto námořních zvyklostí proběhla spíše díky tomu, že se tyto zvyklosti staly součástí smluv a díky interpretaci těchto smluv se staly postupem doby všeobecně závaznými pomocí právní vědy.²²⁷ Nicméně se E. Chevreau²²⁸ nepřiklání k názoru, že by došlo k formální recepci ustanovení Rhodského zákona.

226 Cic.Brutus, 151

227 F. Wieacker se domnívá, že se jedná o dobu Servilia, tedy o konec republiky, kdy byl rhodský zákon přijat za součást *ius proprium romanum*).

228 E.Chevreau, *La Lex Rhodia de iactu*, T.,2005, str. 73.

Naproti tomu Atkinson vyvozuje z Dig. 14.2.9, že došlo k potvrzení rhodských námořních zvyklostí nejprve Augustem a později Antoniem. To, podle názoru E.Chevreaux odporuje římské povaze.²²⁹ Římané by nikdy nepřijali dobrovolně cizí právní normu. E. Chevreaux popírá, na základě celkového dojmu, že by se jednalo o čistou a jednoduchou recepci jediného zákona a ještě méně zákona ve smyslu jedné právní normy.

Pojem zákon má v této souvislosti více významů a zvláště v soukromém právu se užívá ve smyslu zákona stran („lois de parties“), kdy se mluví o *lex privata* nebo o *lex dicta*. Překládá se tedy místo rhodský zákon raději rhodský princip. A je možno spojit tento rhodský zákon s konceptem *lex mercatoria*, což jsou zvyklosti užívané obchodníky. Tyto zvyklosti mají mezi nimi sílu zákona, ale nejsou uznávány za závazné formálně národními právními řády.

Je ovšem nutno zodpovědět otázku, jaké důvody praktického a ekonomického uspořádání vedly Římany k upřednostňování recepce pomocí římské praxe na základě principu povinnosti k příspěvku v případě námořního neštěstí.

Je pravděpodobné, že se Římané pokusili přizpůsobit zvyklostem, které ovládaly námořní obchod ve Středomoří. Kromě jiného se tyto zvyklosti soustředí na základní aspekt, kterým je spravedlivá právní úprava následků nebezpečí nevypočitatelného moře, které ohrožují lidský život, kam patří také nebezpečí ztroskotání, nájezd pirátů nebo častá zranění na námořních trasách.

Nezbytnost příspěvku je založena na *aequitě*, což potvrzuje i Hermogenianus: Dig. 14.2.5pr.

Hermogenianus 2 iuris epit.

Amisae navis damnum collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberaverunt: nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salva navi consultum est.

229 E.Chevreaux, *La Lex Rhodia de iactu*, T.,2005, str. 73 pozn. pod čarou 31: „peu conciliable avec l'esprit romain.“

Po ztroskotání lodi nebude společenství příspěvku hrazeno těmi, kteří své zboží zachránili z potopené lodi. Neboť se má za to, že *aequitas* tohoto (rozumí se příspěvku pozn. P. D.) tehdy je připuštěna, když byl *iactus* učiněn po zralé úvaze (včetně konzultace s ostatními) za účelem záchrany lodi při obecném nebezpečí.

E. Chevreau správně dodává, že jestliže by Římané neuznávali tento princip založený na *aequitate*, nikdo by s nimi nechtěl obchodovat. Římské právo se tedy muselo vypořádat se změněnými společenskými podmínkami – římstí právníci museli učinit tuto povinnost součástí římského právního řádu.

Otázkou ovšem zůstává, zda došlo k převzetí norem nebo pouze k převzetí principu, který byl adoptován na římské poměry. Jakým způsobem se stal „rhodský zákon“ součástí římského práva? V této otázce zůstává mnoho nejasností.

Na prvním místě je to nedostatek pramenů, jak literárních, tak právních. Literární prameny mluví obecně o obchodní zdatnosti Rhodanů. Cicero píše, že jejich námořní umění a sláva zůstávají v jejich vzpomínkách (*Manilius 54*). Na jiném místě ve spise *De officiis* se diskutuje o morálních rozměrech případu, kdy dojde, pravděpodobně za bouře a v nebezpečí lodi (což ale není v textu výslovně zmíněno) k vržení otroků do moře. Cicero tedy zná praxi vrhání do moře, ale nespojuje ji výslovně s rhodským zákonem:

„Dále klade otázku, zda v případě, že by bylo nutno za mořské bouře něco hodit přes palubu, měl by člověk obětovat spíše drahocenného koně nežli laciného otroka. Tu radí ohled na majetek k něčemu jinému než lidskost.“²³⁰ Je nutno podotknout, že Cicero se zajímá spíše o morální rozměr tohoto problému než o jeho právní následky. Cicero odkazuje na spor mezi stoickým filosofem Diogenem Babylónským a Antipatrem, jehož klíčovou otázkou bylo, zda má být dána přednost prospěchu před čestným jednáním.

Cicero sám razí zásadu, že rozpor mezi ctí a prospěchem je pouze zdánlivý, že

230 M. T. Cicero, *O povinnostech*, Praha 1970, str. 160. Ve stejném smyslu se pak vyjadřuje Paulus v Dig. 14.2.2.5.

skutečně prospěšné je pouze to, co je čestné. A v této souvislosti zmiňuje i Hekatónův spis O povinnostech,²³¹ ve kterém se filosof zabývá otázkami praktické aplikace této zásady:

Je povinen pán živit své otroky v dobách nejvyšší nouze?²³² Na tuto otázku po jistém váhání odpovídá, že ne. Ovšem i Hekatón se ve svých úvahách zabýval otázkami souvisejícími s mořským právem, jmenovitě otázce námořního ztroskotání: Co jestliže z lodi zůstane prkno a jeden z cestujících se jej chytí. Může mu jej mudrc vyrvat a zachránit se sám?²³³ Filosof ústy Cicerona odpovídá, že nikoliv, že by tím učinil bezpráví.

A co, pokud by se prkna dožadoval vlastník lodi? Je cestující povinen mu jej vydat? Nikoliv, ale nejen z hlediska morálního, ale i z hlediska právního – až do dopnutí do přístavu patří loď cestujícím.

Podle našeho soudu literární prameny ukazují, že problematika námořního obchodu a námořního práva byla živá již v době Ciceronově a v prvním století po Kr., což dokládá i zmínka v Juvenálovi a ve Skutcích apoštolů. Za věrohodné považujeme i odvolání se na konstituci císaře Augusta ve fragmentu 14.2.9. Digest. O skutečnosti, že se jedná o recepci z řeckého prostředí, svědčí i Hermogeniánova zmínka o *aequitas*. Připomínáme, že k recepci zohlednění užití násilí nebo zastrašování (*vis ac metus*) při uzavírání smluv z řeckého prostředí a k jeho zdomácnění v římském právu došlo rovněž v Ciceronově době. I zde se praetor odvolával na princip *aequity* a rovněž tato recepcce neunikla pozornosti Cicerona – filozofa.

Pro recepci řeckého práva se vyjadřuje i M. Bartošek, který hovoří přímo o „ustanovení řeckého práva ostrova Rhodu,“²³⁴ zdůrazňuje však, že nedošlo k převzetí právní normy beze změny, ale že Římané převzali pouze princip, podle kterého musí škodu nahradit „všichni, kdo měli zájem na návratu lodi“ (*omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est*). A tento princip je vyjádřen právě v Dig. 14.2.1.²³⁵

231 Na jiném místě třetí knihy spisu O povinnostech Cicero tohoto autora uvádí jako Hekatóna Rhodského, žáka Panaitiova a připomíná, že svou knihu věnoval římskému republikánskému právníku Tuberonovi. Viz M. T. Cicero, *O povinnostech*, Praha 1970, str. 149.

232 M. T. Cicero, *O povinnostech*, Praha 1970, str. 160.

233 Tamtéž.

234 M. Bartošek, *Škola právníckého myšlení*, Praha 1993, str. 263.

235 Tamtéž.

5.5 Rozbor institutu Lex Rhodia

Jakým způsobem byl tento princip aplikován, ukazuje následující fragment Digest:

Dig. 14.2.2pr.

Paulus 34 ad ed.

Si laborante nave iactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. servius quidem respondit ex locato agere cum magistro navis debere, ut ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. immo etsi ^ non^ retineat merces magister, ultro ex locato habiturus est actionem cum vectoribus: quid enim si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? plane commodius est, si sint, retinere eas. at si non totam navem conduxerit, ex conducto aget, sicut vectores, qui loca in navem conduxerunt: aequissimum enim est commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent.

Jestliže bylo z lodi vyhozeno zboží, vlastníci zboží, jež bylo vyhozeno, jestliže předali zboží k přepravě, musí žalovat kapitána lodi (*magister navis*) žalobou z nájmu (*ex locato*). A kapitán pak může žalovat ostatní (cestující), jejichž zboží bylo zachráněno, žalobou z pronájmu (*ex conducto*), aby se svým dílem podíleli na škodě. Servius dále odpověděl, že je třeba žalovat kapitána lodi žalobou *ex locato*, aby zadržel zboží ostatních cestujících do té doby, dokud neposkytnou svůj díl na náhradu škody. Právě tak, i kdyby kapitán lodi nebyl zadržel zboží, bude mu i dále příslušet žaloba proti ostatním cestujícím. Co ale v případě cestujících, kteří nemají žádná zavazadla? Věru příznivější je, jestliže je takové zboží, je třeba zadržet i je. A třebaže by zavazadla nebyla a byla pronajata celá loď, bude se žalovat z krádeže, stejně tak jako v případě

cestujících, kteří si pronajali místa v lodi: neboť je převelice spravedlivé, aby společné nebezpečí nesli ti, kteří díky odhození věcí jiných lidí byli bezpečni a jejich zboží bylo zachráněno.

Sledovaná metoda „aplikace principu“ je velmi zajímavá. Římské právo neadaptovalo povinnost přispět při námořní havárii, ale naopak užívá římský právní řád, pokouší se tedy realizaci tohoto principu zajistit vlastními prostředky. Z možných smluvních typů vybírá si Paulus *locatio-conductio*, což je *dvoustranný kontrakt* založený na dobré víře, který byl vybrán proto, že je to smlouva, která se používá v námořní dopravě. Jedna ze stran kontraktu, nazvaná *vector* svěřuje náklad kapitánovi lodi nebo *magister navis* k přepravě do určité destinace a to za určenou částku nebo za část zboží. Jedná se o *locatio operis faciendi*, kde je *vector* lokátorem a *magister navis* konduktorem.²³⁶

J. Klíma zdůrazňuje rozdíl v pohledu, kterým římská právní věda nahlížela na ustanovení rhodského zákona:

„Na institut práva rhodského je nahlíženo jako na *locatio conductio*. Nákladcům, jejichž zboží bylo vrženo do moře, se dala *actio locati* proti kapitánovi na náhradu utrpěné škody. Kapitán měl *actionem conducti* proti těm nákladcům, jejichž zboží zůstalo neporušeno a současně měl právo retenční na zachráněné zboží.“²³⁷

„Pernice (SZ XIX, str. 84 a násl.) praví o řím. juristech, že učinili z nouze ctnost. *Vectores* (cestující - pozn. P.D.) nestojí proti sobě v žádném právním poměru, po provedení *iactus* nemohou se vzájemně žalovati, uzavřeli však s kapitánem dopravní smlouvu. Proto poškozený *vector* žaluje kapitána na náhradu škody, kapitán pak žaluje nákladce, jichž zboží bylo zachráněno, o zaplacení příspěvku. Žaloba z poměru nájemního má zde tedy neobvyklý obsah. Ale to je dáno ze zákona.“²³⁸

Zdůrazňuji, že římscí právníci podstatným způsobem modifikovali smlouvu o dílo – právní vztah existuje pouze mezi kapitánem a poškozeným cestujícím na straně jedné a kapitánem a cestujícími, jejichž zboží nebylo vyhozeno, na straně druhé. Pouze kapitán je stranou, která jedná s obchodním sdružením ostatních cestujících, které se vytvoří na

236 Některí autoři, např. C. A. Cannata, *La disavventure del Capitano J. P. Vos*, Labeo 41 (1995), str. 390, to považují za *locatio conductio rei vehendae*, neboť se podle jejich názoru při námořní dopravě nejedná o *opus* podle definice z Digest (Dig. 50.16. 5.1).

237 J. Klíma, *Lex Rhodia de iactu*, Praha 1923, str. 5.

238 Týž, *cit. dílo*, str. 6.

lodi, pouze on má smluvní vztah s každým *vectorem*. Je tedy jediným, kdo dokáže zprostředkovat zaplacení příspěvku mezi jednotlivými, navzájem nijak nepropojenými *vectores*.

Toto všechno dobře dosvědčuje, že jediné samotné přizpůsobení principu příspěvku za vyhozené věci do římského práva se dělo na základě *aequity*, tyto příspěvky jsou placeny vlastníky, jejichž zboží bylo zachráněno proto, že zboží jiných bylo vyhozeno do moře. Na rozdíl od řeckého práva, které připouští vznik jisté formy společenství mezi jednotlivými ohroženými kupci. Toto společenství označuje E. Chevreau za *société de risque*²³⁹ a na základě něho mohou být vypořádány nároky těch, jejichž zboží bylo vyhozeno. Římské právo nebylo právem řeckým ovlivněno natolik, aby připustilo vznik *société de risque*, ale toto užití cizího práva se děje zcela v intencích dvoustranných vztahů, vznikajících ze smlouvy o nájmu. Římské právo tedy odmítlo celou ideu kolektivní odpovědnosti, založenou na společnosti (*société*) vzájemně pojišťující všechna rizika plavby. Tato idea kolektivní odpovědnosti narážela na překážku, že podle římského práva nebylo možno nikoho nutit k účasti na smlouvě společenské (*societas*), ani nemohl být nucen ke spoluvlastnictví. Navíc bylo nemožné sankcionovat příspěvky pro *l'avarie commune* na základě žaloby *pro socio*, a to z důvodu absence *communio rei* mezi jednotlivými žalobci. Stejně tak není možno uvažovat o *actio utile* na základě rozdělení založeného na *actio communi dividundo*, protože nikdy neexistovalo mezi žalobci spoluvlastnictví.

Římští právníci se ovšem nespokojili s pouhou aplikací řeckého principu, ale rozšířili pojem „*iactus*“ (vyhození z lodi). Na základě mínění svých předchůdců Servilia, Ofilia a Labeona, tvrdí Paulus, že povinnost příspěvku se bude vztahovat nejen na záchranu lodi před ztroskotáním, ale také na zaplacené výkupné pro piráty:

Dig. 14.2.2.3

Paulus 34 ad ed.

Si navis a piratis redempta sit, servius ofilius labeo omnes conferre debere aiunt: quod vero praedones abstulerint, eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas

239 E. Chevreau, *cit. dílo*, str. 75.

merces redemerit.

Jestliže byla loď vykoupena od pirátů, Servius, Ofilius a Labeo říkají, že všichni mají povinnost přispět. Neboť tomu, komu se stala škoda, ať nepřispívají ti, kteří své zboží vykoupili.

Ve třetím paragrafu mluví Paulus v řešení případu o tzv. *iactus* v širším slova smyslu a mluví o výkupu lodí od pirátů. Je zajímavé, že jestliže by piráti vstoupili na loď a zabavili by zboží samotným kupcům, M. Bartošek soudí, že by se celá situace posuzovala jako *vis maior*, „a každý cestující by musel nést svou škodu sám“.²⁴⁰

Dig. 14.2.2.7

Paulus 34 ad ed.

Si res quae iactae sunt apparuerint, exoneratur collatio: quod si iam contributio facta sit, tunc hi qui solverint agent ex locato cum magistro, ut is ex conducto experiatur et quod exegerit reddat.

Jestliže se věci, které byly odhozeny do moře, znovu objeví, zaniká povinnost přispívat. A jestliže již byl příspěvek učiněn, tehdy ti cestující, kteří splnili, budou žalovat *ex locato* kapitána lodi, aby žaloval (cestující, jejichž věci byly vyhozeny) *ex conducto* a aby to, co z nich vymůže, vrátil zpět.

V tomto ohledu, římské právo rozlišovalo mezi nebezpečím obecným nebo společným. E.Chevreau užívá termín *l'avarie commune* a pro nebezpečí, které nese každý sám (nebezpečí individuální) *l'avarie particulière*. Nebezpečí obecné zahrnuje zboží vyhozené do moře a výkupné, které bylo zapláceno pirátům. Při společném nebezpečí, kdy dojde k poškození části zboží, je tato částečná škoda dobrovolně nahrazena v obecném zájmu všech cestujících (kupců), a jestliže není nahrazena dobrovolně, pak bude příspěvek vymáhán pomocí *locatio-conductio*.

240 M. Bartošek, *cit. dílo*, str. 264.

L'avarie particuliere přísluší do oblasti *vis maior*. Jedná se o případ, kdy dojde ke ztroskotání lodi. Škoda je úplná a taková neštěstí jsou posuzována jako výjimečný stav, který ruší smluvní vztah mezi cestujícími a kapitánem lodi. Přestože se o tom prameny nezmiňují, máme za to, že se jedná o následnou nezaviněnou možnost plnění, která by byla důvodem absolutní neplatnosti ujednání (*ex tunc*). Povinnost k příspěvku se v tomto případě neaplikuje. Ve skutečnosti, ani samotná *l'avarie commune* nepřináší vždy povinnost k příspěvku. Jestliže se věci znovu objeví, uplatní se zde pravidlo – zachraň se, kdo můžeš, jak se přímo vyjadřuje Paulus, v místě již jednou citovaném:

Dig. 14.2.2.7

Paulus 34 ad ed.

Si res quae iactae sunt apparuerint, exoneratur collatio: quod si iam contributio facta sit, tunc hi qui solverint agent ex locato cum magistro, ut is ex conducto experiatur et quod exegerit reddat.

Jestliže se věci, které byly odhozeny do moře, znovu objeví, zaniká povinnost přispívat. A jestliže již byl učiněn, tehdy ti cestující, kteří splnili, budou žalovat *ex locato* kapitána lodi, aby žaloval (cestující, jejichž věci byly vyhozeny) *ex conducto* a aby to, co z nich vymůže, jim vrátil zpět.

Jestliže se věci, které byly vyhozeny, znovu objeví, Paulus zdůrazňuje, že povinnost k příspěvku zaniká, a cestující, kteří ji splnili, mají právo požadovat zpět svůj příspěvek. Nemohou však žalovat přímo cestující, jejichž zboží se znovu objevilo, ale jejich nárok musí být zprostředkován kapitánem lodi. Fragment neuvádí, proč zaniká povinnost k příspěvku, vzhledem k okolnostem máme ale za to, že nevznikla cestujícím žádná škoda.

Právníci mohou zmenšovat rozdíly mezi *l'avarie commune* et *particuliere*. Takto rhodský zákon obsahuje celou jednu kazuistiku, která směřuje k rozlišení zboží, které bylo vyhozeno proto, aby bylo odlehčeno lodi, od zboží, které bylo vyhozeno stejně, ale toto vyhození nemohlo zabránit ztroskotání při pozdější plavbě:

Dig. 14.2.4.1

Callistratus 2 quaest.

Sed si navis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris levata est, in alio loco summersa est et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in navigatione levandae navis causa iactae sunt, ab his, qui postea sua per urinatores servaverunt, sabinus aequè respondit. eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione iactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt videri servandae navis causa iactae esse, quae perit.

Ale jestliže loď, které bylo odlehčeno v bouři vyhozením zboží jednoho obchodníka, se na jiném místě potopila a zboží jiných obchodníků bylo vyzdviženo z moře potápěči, budou mít povinnost dát příspěvek tomu, jehož zboží bylo za účelem odlehčení zboží vyhozeno z lodi ti, kteří později zachránili své zboží pomocí potápěčů, jak Sabinus spravedlivě odpověděl.

Ale těm, kteří své zboží takto zachránili, nebude mít povinnost přispět ten, který vyhodil své zboží během plavby, a to těm, jestliže bylo něco z jejich zboží zachráněno potápěči. Neboť jejich zboží nemůže být posouzeno jako vyhozené za účelem záchrany lodi, která se potopila.

V tomto případě se právník Callistratus zamýšlí nad případem, kdy loď bude v nebezpečné situaci odlehčena a dojde k její záchraně, přesto se však později - na jiném místě - potopí. Jestliže se podaří cestujícím pomocí potápěčů zachránit své zboží z vraku lodi, budou mít podle Callistrata povinnost přispět částečně k náhradě škody tomu, jehož zboží bylo vyhozeno během plavby.

Právník se domnívá, že není třeba, aby došlo k záchraně samotné lodi, povinnost k příspěvku mají proto, že díky odlehčení lodi tato ztroskotala na takovém místě, které umožnilo záchranu zboží, zatímco zboží vyhozené během plavby v ponejprv je nenávratně ztraceno. Odvolává se přitom na Sabina, který toto řešení prohlašuje za

shodné s *aequitou*. Řecký vliv můžeme spatřovat snad ve vlivu učení o příčinné souvislosti - kdyby nebylo bývalo zboží vyhozeno, loď by ztroskotala na místě, odkud není možné zboží vyzvednout, a proto mají ti, kteří své zboží vyzvedli ze dna, povinnost přispět tomu, kdo své zboží vyhodil během plavby.

Princip *kauzálního nexu* je v argumentaci doplněn principem účelnosti. Zboží, které se potopilo spolu s lodí, se nepovažuje za vyhozené ve smyslu tohoto Rhodského zákona, protože nebylo vyhozeno za účelem záchrany lodi, a proto nemusí ten, který vyhodil své zboží během plavby přispívat těm, kteří vylovili pouze část svého zboží z mořského dna na náklad, který se jim nepodařilo vyzvednout.

Dále se Callistratus opírá o názor Sabina, vyvolaný případem, kdy bylo zboží vloženo na člun, aby byla odlehčena loď před vstupem do přístavu. Ale jestliže loď stejně ztroskotá, vlastníci zachráněného zboží, které bylo uloženo na člunu, nebudou mít povinnost přispívat těm, jejichž zboží bylo zničeno při ztroskotání lodi. Přesto, připojuje Callistratus, příspěvek k *l'avarie commune* nemá místo tam, když loď byla zachráněna vyhozením zboží:

Dig. 14.2.4pr.

Callistratus 2 quaest.

Navis onustae levandae causa, quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his qui in scapha perdiderunt, proinde tamquam si iactura facta esset: idque sabinus quoque libro secundo responsorum probat. contra si scapha cum parte mercium salva est, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in nave perdiderunt, quia iactus in tributum nave salva venit.

Kvůli odlehčení zatížené lodi, která nemůže vplout do ústí řeky nebo do přístavu kvůli svému nákladu, jestliže bylo některé zboží přeloženo do člunu, aby loď nepodstoupila nebezpečí ať již v samotné řece nebo v přístavu, a tento člun se potopí,

bude třeba, aby se vyrovnali ti, kterým zůstalo jejich zboží v lodi, s těmi, kteří ztratili své zboží ve člunu, právě tak jako by bylo došlo k vyhození jejich zboží. Což také potvrzuje Sabinus ve své druhé knize *Odpovědí*. Jinak tomu bude v případě, že člun s částí nákladu bude zachráněn a loď zahyne, pak nebudou mít povinnost k příspěvku ti, jejichž zboží bylo ve člunu, těm, jimž se zboží potopilo, neboť vyhození zboží má být příspěvkem k záchraně lodi.

Ve stejném smyslu upřesňuje Hermogenianus, že škoda ze ztroskotání lodi nemá být nahrazena pomocí příspěvků těch, kteří zachránili své zboží z místa neštěstí, protože podle něj spravedlnost takového příspěvku není patřičná, protože musí být rozhodnuto v době, kdy hrozí nebezpečí a rozhodnutí musí vést k záchraně lodi. Jestliže již došlo k potopení lodi, posoudí se celá záležitost jako *vis maior*, a každý z vlastníků si ponechá to, co se mu podaří zachránit:

Dig. 14.2.5pr.

Hermogenianus 2 iuris epit.

Amissae navis damnum collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberaverunt: nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salva navi consultum est.

Po ztroskotání lodi nebude společenství příspěvku hrazeno těmi, kteří své zboží zachránili z potopené lodi. Neboť se má za to, že *aequitas* tohoto (rozumí se příspěvku pozn. P. D.) tehdy je připuštěna, když byl *iactus* učiněn po zralé úvaze (včetně konzultace s ostatními) za účelem záchrany lodi při obecném nebezpečí.

Dojde – li ke ztroskotání lodi, pokládá se toto za *vis maior* a uplatňuje se pravidlo, že každý vlastník zachrání to, co má. V takovém případě římscí právníci nenacházejí příčinnou souvislost mezi vyhozením, učiněným na moři a záchranou zboží, kteří jej vylovili z vraku potopené lodi. I v tomto případě se uplatní pravidlo, „zachraň,

kdo co můžeš“:

Dig. 14.2.7

Paulus 3 epit. alf. Dig.

Cum depressa navis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare respondit, tamquam ex incendio.

V případě potopení lodi nebo po najetí lodi na mělčinu jsem odpověděl, že to, co každý ze svých věcí zachránil, zachránil pro sebe, tak jako v případě požáru.

Je možno shrnout, že popření existence spojení mezi zbožím vyhozeným na moři a tím, které bylo zachráněno při ztroskotání, dále vedlo k odmítnutí pohledu na loď, její náklad a cestující, jako na námořních společenství, ustanovované pro každou cestu zvlášť, a to za účelem společného nesení námořních rizik. Této, původně řecké, myšlenky odporuje i římská představa těsné osobní vazby členů *societas* a vztahu důvěry, který mezi nimi panuje. Ztráta této těsné osobní vazby (například smrtí jednoho ze společníků) má za následek zánik římské *society*.

5.5.1 Další otázky

Je velikou předností římských právníků, že se nespokojili pouze se zpracováním základních otázek, které s sebou přinášela *adaptace* rhodského zákona na římské poměry, ale že se zaměřovali i na řešení dalších právních problémů, které jsou s ní spojeny. Právě tyto další otázky (sekundární – nikoli podle významu, ale pouze podle pořadí) jsou významné i pro současné právo vnitrozemského národa, kterého od nejbližšího moře dělí stovky kilometrů.

5.5.1.1 Vlastnictví k vyhozeným věcem

Jednou z těchto otázek je zda k věcem, které byly vyhozeny z lodi, zaniká vlastnické právo jejich majitelů:

Dig. 14.2.2.8

Paulus 34 ad ed.

Res autem iacta domini manet nec fit adprehendentis, quia pro derelicto non habetur.

Vyhozená ale věc zůstává ve vlastnictví svého pána a ani se nestane majetkem toho, kdo ji uchopí, neboť se nemá za věc derelinkvovanou (opuštěnou pozn. P. D.).

A Paulus správně odpověděl, že vržením věci přes palubu neztrácí její vlastník vlastnické právo, neboť neměl vůli ji opustit. Věc, která se potopí k mořskému dnu tak, navzdory svému pobytu ve slané vodě, se nestává věcí bez pána, a ten, který ji z moře vyloví, nezíská vlastnické právo, ale – podle okolností – držbu v dobré či ve špatné víře.

Dig.19.5.14pr.

Ulpianus 41 ad sab.

Qui servandarum mercium suarum causa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione: sed si sine causa id fecisset, in factum, si dolo, de dolo tenetur.

Kdo v úmyslu zachránit své vlastní odhodí do moře zboží cizí, nebude žalován žádnou žalobou. Pokud by tak učinil bez tohoto úmyslu, bude žalován *actione in factum*, pokud by tak učinil ve zlém úmyslu, bude žalován *de dolo*.

Za bouře se může stát, že ve spěchu a zmatku vyhodí někdo cizí zboží. Podle Ulpiana nebude žalován ani ten, kdo vyhodí cizí zboží, aby zachránil své vlastní. Nečiní tak v úmyslu obohatit se, ani není možno činit jej odpovědným za škodu. Tento fragment však rozlišuje podle úmyslu. Jestliže tak učiní zlomyslně, bude jeho jednání hodnoceno jako *dolus* a bude odpovídat za čtyřnásobek hodnoty věci.²⁴¹ Jestliže tak učiní v nedbalosti, například na základě omylu nebo v roztřístosti, bude odpovídat za

241 Na základě praetorské žaloby *actio doli*.

škodu.

Otázkou vyhození cizí věci se zabývá i římský právník Iulianus:

Dig. 14.2.8

Iulianus 2 ex minic.

Qui levandae navis gratia res aliquas proiciunt, non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant, quippe si invenerint eas, ablaturos et, si suspicati fuerint, in quem locum eiectae sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit mox cum aliis reversurus, ut eandem auferret.

Ti, kteří za účelem odlehčení lodi hodí věci, které patří někomu jinému do moře, nejednají s úmyslem, aby se tyto věci staly předmětem bez vlastníka, vždyť kdyby tyto věci našli, vyzvedli by je z mořského dna, a kdyby byli na pochybách, na kterém místě moře se tyto věci nacházejí, hledali by je. A stejně je tomu v případě, že jestliže bude někdo tísněn svým břemenem a toto břemeno odhodí na cestu a brzy se s jinými vrátí, aby toto břemeno odnesl.

Nebudou tedy ti, kteří vyhodili cizí zboží z lodi, odpovídat za krádež, neboť nejednali v úmyslu sebe obohatit. Nebudou ale odpovídat ani za škodu způsobenou vlastníkov, neboť nejednali s úmyslem jej zbavit vlastnictví. Jejich úmyslem a pohnutkou jejich jednání byla záchrana lodi. Iulianus pak dovozuje vlastnickou vůli z hypotézy, že kdyby bylo známo, kde přesně se věci vyhozené z lodi nacházejí, jejich vlastník by je jistě vyzvedl z mořského dna.

Poslední věta fragmentu dokládá, že římscí právníci rozlišovali mezi věcí ztracenou a opuštěnou, kdy břemeno, které je zanecháno na cestě pro nesnadnost jeho nesení není věcí bez pána, zatímco předmět, který byl například odhozen do křoví (nikoliv uschován), se stává věcí bez pána a může být kýmkoli okupován.

5.5.1.2 *Náhrada škody kapitánu lodi*

Další otázka, která musí zaznít v souvislosti s lodní dopravou, je zda se povinnost příspěvku cestujících vztahuje i na škodu, která vznikla na lodi přepravující zboží. I zde římsí právníci úzkostlivě střeží, zda bylo poškození lodi následkem *vis maior* nebo zda byla loď poškozena za účelem záchrany zboží:

Dig. 14.2.3

Papinianus 19 resp.

Cum arbor aut aliud navis instrumentum removendi communis periculi causa deiectum est, contributio debetur.

Jestliže byl stěžeň²⁴² nebo něco jiného ze zařízení lodi odstraněno a svrženo do moře kvůli ohrožení všech, vzniká cestujícím povinnost uhradit kapitánovi lodi příspěvek.

A stejně tak Hermogenianus zdůrazňuje, že pro aplikaci rhodského zákona je třeba, aby byla zachráněna nejen loď, ale i zboží:

Dig. 14.2.5.1

Hermogenianus 2 iuris epit.

Arbore caesa, ut navis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

V případě odřezání stěžně, aby mohla být zachráněna loď společně se zbožím, budou mít na základě *aequity* cestující povinnost k příspěvku na náhradu škody.

Jinak tomu bude v případě, že bude sice poškozena loď, ale nedojde k ohrožení

242 Termín *arbor* je nutno v této souvislosti přeložit jako stěžeň, nikoli jako strom.

samotného zboží:

Dig. 14.2.6

Iulianus 86 Dig.

Navis adversa tempestate depressa ictu fulminis deustis armamentis et arbore et antemna hipponem delata est ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis ostiam navigavit et onus integrum pertulit: quaesitum est, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant. respondit non debere: hic enim sumptus instruendae magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

Lod' byla odvrácena ze svého směru těžkou bouří, úderem blesku došlo na ní k požáru, při kterém bylo zničeno lodní vybavení, stožár a ráhno – se zpožděním doplula do Hipponu a tam byla ve spěchu nouzově vybavena (ve srovnání s dřívějším stavem), poté doplula do Ostie, kde vyložila náklad neporušený. Je otázkou, zda ti, kterým patřilo toto zboží, mají povinnost lodníkovi přispět k náhradě škody. Odpověděl jsem, že nemají. Neboť náklady na vystrojení lodi byly vynaloženy spíše kvůli ní samotné, než kvůli záchraně zboží.

V tomto případě došlo pouze k poškození lodi bouří, toto poškození však neohrožovalo samotné zboží. Cestující tedy nemají povinnost příspěvku, škoda postihuje dle zásady *rem perit domino* toliko majitele lodi.

5.5.2 Procesní aspekt

Tato základní otázka – tedy jak skloubit dvoustranný svazek spojující dopravce s kapitánem lodi s odpovědností, která zatěžuje ostatní cestující – má i svůj procesní aspekt. A stejně tak je třeba zvážit, pomocí jakých procesních prostředků bude konkrétně realizovat povinnost k příspěvku, jestliže lod' dopluje do přístavu?

Jak jsme již viděli, pouze kapitán může na sebe vzít funkci likvidátora škody, která vznikla vyhozením zboží za účelem záchrany lodi a tedy i zboží ostatních kupců.

Ale pozor, kapitán nemá žádný zájem na příspěvku, neodpovídá za insolvenční kupců²⁴³, kteří mají povinnost k příspěvku vůči ostatním.

Přesto je možné rekonstruovat mechanismus realizace příspěvku, který popisuje Paulus.²⁴⁴ Podle Servia, kterého Paulus cituje, *magister navis*, která doplňuje do přístavu, má povinnost užít retenčního práva proti těm, kteří vyžadují své zboží bez toho, aby zaplatili svou část příspěvku. Zmiňovaný text upřesňuje, že ti z vlastníků přepravovaných věcí, kteří se stali obětmi vyhození, mají k dispozici žalobu (*actio locati*) proti kapitánovi lodi, aby jej donutili k zadržení zboží. Kapitán je jediným, kdo smí zadržet zboží, protože pouze on sám je v právním vztahu s cestujícími, kteří mají povinnost k příspěvku.

Připomínáme, že je obecně výhodnější pro cestující zaplatit své příspěvky než ponechat své zboží na lodi, protože výše příspěvku je nižší než hodnota zabavených věcí. Pak je věcí kapitána, aby rozvrhoval produkty příspěvku mezi jednotlivé strany. Pře je přesto upravena obvyklým způsobem. Paulus připouští, že zadržovací právo je obvyklý prostředek pro zajištění obecného příspěvku. Přesto můžeme z textu dovodit, že realizace příspěvku často vyžadovala odvolání k soudci. Kdy může dojít k takové situaci? Například, jestliže *vectores* odmítnou zaplatit příspěvek a budou žalovat pomocí *actio locati* kapitána na vydání svého zboží. Kapitán lodi se bude bránit proti žalobě pomocí námítky tím, že pouze uplatnil své právo na zadržení věci. Protože *actio locati* náleží mezi *iudicia bonae fidei*, soudce přihlédne při vynášení rozsudku ke všemu, co je považováno za shodné s principem *aequitas*. Skutečnost, že někdo požaduje své zachráněné zboží, aniž by nahradil náklady učiněné na jeho záchranu, bude jistě považováno za *dolus*.

Druhý případ soudního sporu může nastat, jestliže se ti, jejichž zboží bylo vyhozeno, nemohou dovolat náhrady za ztracené zboží, protože *vectores*, kterých se to týká, jsou nesolventní.

Kapitán je bude žalovat pomocí *actio conducti*, aby je přiměl buď k zaplacení jejich příspěvku nebo v případě splatnosti zorganizuje prodej jejich zboží, které zůstalo na lodi a z utržených peněz bude nahrazena škoda za vyhozené zboží.

243 Paulus říká, jestli jeden z *vectores* není solventní, kapitán lodi nenese škodu, protože kapitán nemá povinnost zkoumat majetek každého. Viz Dig 14.2.2.6.

244 Dig. 14.2.2.pr.

5.6 Další vývoj *Lex Rhodia*

Vývoj tohoto právního institutu pokračoval i ve středověku, kde ovlivnil zejména námořní právo, a potom i úvahy ohledně rozložení společného rizika. Ohledně společného rizika měli glosátoři zato, že poškozený vlastník zboží se mohl domáhat částečného nahrazení škody od vlastníků, jejichž zboží nebylo poškozeno, i když mezi nimi neexistovala žádná smlouva (gl. Ad Dig. 14.2.2). Po následující století probíhala diskuze, ve které bylo uznáno, že se jedná o odpovědnost, podobnou odpovědnosti smluvní (J. Cuiaccius, *Opera omnia* V. 518 a násl.). Tomu odpovídala idea rozšíření užití tohoto modelu i mimo námořní katastrofu (např. J. Voet, *Commentarii ad Pandectas*, XIV,2,18). Z novodobých kodifikací je tato zásada vyjádřena v ustanovení §1043 ABGB²⁴⁵.

Všeobecný občanský zákoník stanoví, že jestliže někdo obětuje své vlastnictví v nouzi, aby odvrátil větší škodu od sebe i jiných, vzniká těm, kterým z toho vznikl prospěch, povinnost poměrně jej odškodnit. A dále pak zákoník všeobecně odkazuje na předpisy veřejného práva („zákony námořní“). Již ze samotného textu zákona je zřejmé, že jsou zachovány všechny společné znaky – musí dojít ke větší škodě, tato škoda musí hrozit nejen poškozenému, ale i ostatním a odvrácením škody musí ostatním vzniknout prospěch. Stejně jako v římském právu i zde se nehradí škoda celá, ale pouze poměrná část. Na rozdíl od římského práva (a vlivem pandektistiky) se povinnost příspěvku nevztahuje pouze na události na moři, ale na jakýkoli stav nouze. V komentáři je odkaz přímo na ustanovení římského práva.²⁴⁶ Ustanovení ustanovení vycházející z *Lex Rhodia* nacházíme i v polském civilním kodexu (art. 438 KC).

245 Dále k tématu viz P. Dostálík, *Řecké vlivy v ABGB. Lex Rhodia de iactu*.

246 Fr. Rouček, J. Sedláček, *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, Díl IV., Praha 1936, str. 695: „Tuto „dispache“ měl prováděti v římském právu rejdař, v námořním právu máme k tomuto účelu zvláštní úřední osoby.“

6 Řecká filosofie a římská právní věda

6.1 Úvodní poznámky

Vliv řecké právní kultury se ovšem zdaleka neomezoval pouze na zákonodárství. Řecké kulturní, společenské a právní vlivy zasahovaly celou římskou společnost a přinášely nové výzvy a podněty římské právní vědě. Následující kapitola stojí před dvěma úkoly. Nejprve si klade za cíl ukázat, jakým způsobem se římská právní věda dokázala vypořádat se „zneužitím logické argumentace“ sofistů v okamžiku, kdy počala být tato argumentace přenášena i do soudních sporů a právních dokumentů ve snaze zvrátit s její pomocí výsledek sporu nebo výklad listiny – tato část práce je nazývána *cavillatio* (nebo počeštěně kavalace)²⁴⁷. A podle našeho soudu lze jen velmi obtížně nalézt právní systém, který by se nemusel negativně vymezovat vůči problému sofistické argumentace. Ve druhé části této kapitoly řecká filosofie obohacuje římskou právní vědu pozitivně – ukazuje, jakým způsobem byl do římského právního řádu převzat pojem ryze filosofický – a sice pojem *causa*²⁴⁸, za jehož původce je označován Aristoteles – a jak římská právní věda dokázala užít tento právní pojem takovým způsobem, že zůstal až do současné doby součástí právního myšlení a uvažování.

6.2 *Cavillatio v římské právu*

6.2.1 *Pojem cavillatio a jeho význam*

Latinské sloveso *cavillor, ari, atus sum* znamená ve svém původním významu špičkování nebo škádlení. Ve významu přeneseném se potom překládá jako vytáčení, vmlouvání se.²⁴⁹ Má však význam ještě specifitější – užívat sofistiku, v tomto významu je nalézán jak v právních tak neprávních pramenech.²⁵⁰ Jako příklad můžeme uvést spor v Liviově třetí knize Dějin²⁵¹ mezi tribuny lidu a konzulem o to, zda mohou konzulové odvést vojsko, aniž by jim tribunové lidu povolili odvod. Konzul tvrdí, že nepotřebuje odvod,

247 Tato část práce vychází z dříve publikované práce P. Dostálík, *Cavillatio v římském právu*. In Naděje právní vědy : Býkov 2010. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. s. 25-36.

248 Tato část práce vychází z dříve publikované práce P. Dostálík, *The term „Causa“ in Roman Law and in the Later Roman Science*, in: Vol 2/2011, NO. 2 Journal on European History of Law, pg. 150 – 156.

249 Pražák, Sedláček a kol., *Latinsko-český slovník*, 1. díl., str. 227.

250 Liv. 3.20.4.; Sen. Ben. 4.8.; Ep.64.3.; Liv 9.34.1.; Plin. Nat.Hist. 11.261; Quint. Inst. 1.45.

251 Liv. 3.20.4. Český překlad viz Livius, *Dějiny*, (překl. P. Kucharský a Č. Vránek), Praha 1971.

protože jsou římstí občané vázáni dříve vydaným rozkazem konzula, a proto není třeba konat nové odvody. Tribunové lidu se vytáčejí, že konzul, v době, kdy vydal tento rozkaz, nebyl ve funkci, a proto není přísaha pro lid závazná. Ale protože, jak říká Livius, tehdy „nikdo výkladem nepřekrucoval přísahu a zákony podle toho, jak se mu to hodilo,“²⁵² neměli tribunové naději s touto argumentací uspět a zkoušeli nové metody, jak odvrátit vojenskou výpravu.²⁵³

V římském právu je termín *cavillatio* používán jako "vychytralý výklad k vlastnímu prospěchu."²⁵⁴

M. Bartošek rozlišuje dva významy kavilace v právu²⁵⁵ - jednak jako prostá vytáčka (*fraus*), vychytralý výklad nějakého právního jednání pro vlastní prospěch a jednak technický termín filozofického obratu, který vypracovali řečtí sofisté a který užívali stoici.²⁵⁶

Prvního způsobu užívaly strany, jestliže chtěly dosáhnout mimořádného, ale obtížně dosažitelného prospěchu. Například tím, že vkládaly do smluv nebo závětí ne-jednoznačné výrazy (*ambiquitas*). Právníci pak museli tuto ne-jednoznačnost překonat výkladem. V Digestech máme zachováno několik příkladů této interpretace:

Dig. 34.5.10. pr.

Ulpianus 6 disp.

Si fuerit legatum relictum ex cognatis meis qui primus capitolium ascenderit, si simul duo venisse dicantur nec apparet, quis prior venerit, an impediatur legatum? vel ei qui monumentum fecerit, et plures fecerint? vel ei qui maximus natu est, et duo pares aetate sint? sed et si legatum sempronio amico fuerit relictum, et duo sint aequa caritate coniuncti? sed et si duobus hominibus eiusdem nominis fuerit legatum, puta sempronii, mox sempronio ademptum sit nec apparet, cui ademptum sit: utrum datio in utriusque persona infringitur an ademptio nulla est, quaeri potest. item si ex pluribus servis eiusdem nominis uni vel quibusdam libertas relicta est. et verius est in his omnibus etiam legata et

252 Tamtéž.

253 Tamtéž.

254 M. Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994, str. 56.

255 M. Bartošek, *Škola právního myšlení*, Praha 1993, str. 38-39.

256 Tamtéž.

libertates impediri, ademptionem autem in utrumque valere.

Jestliže bylo odkázáno tomu z mých pokrevných příbuzných, který jako první vystoupí na Kapitol a jestliže vystoupili dva zároveň a není zřejmé, kdo z nich vystoupil jako první, zda toto maří legát? Nebo jestliže bylo odkázáno tomu, kdo jako první vytvoří pomník a jestliže mnozí učinili pomník? Nebo tomu, který se nejdříve narodí a ve stejné době byli narozeni dva? Ale jestliže bylo odkázáno tomu ze Semproniových přátel, a jsou dva, kteří jsou se Semproniem spojeni stejnou náklonností? Ale i kdyby bylo odkázáno dvěma lidem stejného jména, jako například Sempronium a krátce nato byl Semproniovi odňat legát a nebylo by jasné komu ze dvou Sempronium byl odkaz odejmut. V takovém případě je možno se ptát, zda je zmařen odkaz pro oba nebo zda jsou zachovány odkazy oba, protože jejich odnětí je neplatné. Stejně tak v případě, že z více otroků téhož jména je jednomu z nich dána v závěti svoboda. A více se má zato, že ve všech těchto případech jsou legáty neplatné a svobody nejsou účinné, ale odnětí legátu zůstává v platnosti.

Jestliže na Kapitol vystoupili dva příbuzní a jestliže otrokyně porodila dvojčata a nedalo se zjistit, kdo byl porozen první, zda chlapec nebo dívka, rozhodl tyto dva případy právník Ulpianus takto: Odkaz je platný, jelikož možní odkazovníci byli vybíráni z okruhu příbuzných a nepatřili mezi *personae incertae* – nejisté osoby. Nebylo-li možné dokázat, kdo z nich vystoupil jako první, pak byla podmínka zmařena a předmět odkazu připadl dědici, nikoliv odkazovníkům.

Dalším příkladem z Digest může být tento fragment:

Dig. 34.5.10.1

Ulpianus 6 disp.

Plane si ita libertatem acceperit ancilla: " si primum marem pepererit, libera esto" et haec uno utero marem et feminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet ^ decet^ de ipsius statu ambigi, utrum libera esset nec ne, sed nec filiae: nam si postea edita est, erit ingenua. sin autem hoc incertum est nec potest nec per suptilitatem iudicalem manifestari, in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, ut tam ipsa libertatem consequatur quam filia eius ingenuitatem, quasi per praesumptionem

priore masculo edito.

Právě tak, pokud obdrží otrokyně (v závěti) svobodu, jestliže jako první porodí chlapce, a zde z jedné dělohy porodí chlapce i děvče; jestliže je věru jisté, koho porodila jako prvního, nemá se (nesluší se) vést spor o samotném jejím postavení, zda je svobodná ona či její dcera. Neboť jestliže se narodila později, bude od narození svobodnou, ale jestliže je toto nejisté nebo to není možno prokázat v průběhu soudu, je třeba v nejistých věcech následovat lidštějšího rozsudku. Tak, aby se ona stala svobodnou a její dcera svobodnou od narození, jakoby skrze domněnku, že jako první porodí chlapce.

Ve druhém případě, jestliže otrokyně porodí nejprve chlapce, bude svobodná, neboť se splnila podmínka. Pokud porodí nejprve děvče, budou obě děti i otrokyně otroky, neboť se podmínka nesplnila. Pokud není možné zjistit, kdo se narodil dříve, zda chlapec nebo děvče, volí Ulpiánus opačné řešení než v případě výstupu na Kapitol a rozhoduje, že je třeba následovat lidštější řešení a presumovat, že se jako první narodil chlapec. Tak dosáhne svobody matka i její dcera.²⁵⁷

Kromě nezáměrného užití nejasných výrazů mohly být vsouvány do právních úkonů skryté prvky, které mohly příjemce právního úkonu poškodit:

Dig. 35.1.85

Scaevola 3 resp.

Titia heredis instituti liberos habentis filii fidei commisit, uti rem eius universam restitueret filiis eius liberisve eorum, cum ipsi petissent, sine ulla iuris cavillatione: quaero, an his verbis " cum illi a te petierint" condicio fideicommisso adscripta videatur. respondit non videri.

Titia přikázala svému synovi, který měl své děti a kterého ustanovila jako dědice, aby těmto dětem vydal všechny věci z dědictví jako fideikomis, jestliže sami o tyto věci

257 Český překlad viz P. Dostálík, *Texty ke studiu soukromého práva římského*, Plzeň 2009, str. 11.

požádají, a to beze všech vytáček. A ptám se, zda je možno ze slov "jestliže sami požádají" usuzovat, že fideikomis je uzavřen pod podmínkou. A mám zato, že není.

Fragment poukazuje jednak na obavu, která měla zůstavitelka o to, aby byla její skutečná vůle naplněna a aby se dostalo prospěchu jejím vnukům a vnučkám z pozůstalosti, a to prostřednictvím svého syna jednak na to, jaké úsilí věnovali římstí právníci již v republikánském období poznání skutečné vůle jednajícího - ze smyslu slov "jestliže sami požádají" by skutečně mohlo být usuzováno, že odkaz se stane účinným až v okamžiku, kdy odkazovníci podají žalobu na soudu, a pokud by zemřeli dříve, než by se tak stalo, potom by odkaz spadl zpět do dědictví.

Termín *cavillatio* lze užít ještě v jednom významu. O tomto druhém případě M. Bartošek tvrdí, že tuto filosofickou techniku užívali nikoliv skutečně velicí právníci, kteří hledali materiální pravdu, on užívá termínu *právní pravda*, nýbrž tak hojně činili advokáti a podpůrci stran (*rhetoires*), kterým nešlo o řešení otázky podle platného práva, ale šlo jim pouze o vítězství ve sporu. A jako příklad uvádí několik snadno rozpoznatelných *sofismat*:

1. *Res divini iuris* nepatří nikomu.
2. Co nepatří nikomu, to nabývá okupant.
3. Okupant nabývá to, co nepatří nikomu.
4. *Res divini iuris* patří okupantovi.

Nebo jiný příklad:

1. Císaři náleží vše.
2. Mezi vším jsou i nevěstky.
3. Nevěstky náleží kuplíři.
4. Císař je kuplíř.

Nebo pravděpodobnější příklad.

1. Kdo odňal, to co odkázal, zrušil odkaz.
2. Kdo odňal odkázaného otroka, zrušil odkaz.
3. Kdo odňal otroka, když odkázal Sticha, zrušil odkaz.

4. Kdo odňal Sticha, když odkázal otroka, zrušil odkaz.

Z logického hlediska se tedy jedná o nesprávný sylogismus - s vadou ve středním článku. Je třeba rozlišovat *res divini iuris*, které patří do *res extra commercium* a *res in commercio*. Okupant může nabyt do držby a vydržet pouze *res in commercium* nikoliv *res divini iuris*. Císař je vlastníkem všeho pouze ve smyslu veřejného práva, nikoliv práva soukromého.²⁵⁸

Když odejmu otroka, odnímám i Sticha, ale jestliže odejmu Sticha, potom může zůstat předmětem odkazu nějaký jiný otrok. Závěrečný článek je tedy nesprávný.

6.2.2 *Kavilace v řecké a římské stoické filosofii*

Cavillatio je latinský překlad řeckého termínu sofisma. Tento termín z filosofického hlediska znamená „úmyslně chybný úsudek, mající dokázat nepravdu a sloužící ke cvičení logického postřehu nebo k oblouzení a zmatení protivníka v půtce.“²⁵⁹ Příklady, které užívá M. Bartošek jsou představiteli tzv. *ekvivokace*, kdy se téhož slova užívá v různém smyslu.²⁶⁰

Přesto se ani filosofové, kteří navazují na Sókrata a na jeho boj se sofisty, nevzdávají logiky, která tak často slouží při dosahování klamných cílů, ale používají ji jako základního a nutného nástroje pro poznání pravdy.

Aristoteles rozlišuje mezi dialektikou, eristikou a rétorikou. Osmá kniha jeho *Topik* obsahuje podněty pro vedení diskuze. Je rozdíl mezi dialektikou a eristikou, dialektik hledá pravdu, eristik pouze radost z vítězství. Sofista tak navíc činí ze zjištěných důvodů.²⁶¹ Rétorika je protějškem dialektiky, obě mají shodný předmět. Zkoumají názor jiných a snaží se hájit názor svůj, aby se mohli hájit nebo žalovat.²⁶² Obě tyto vědy zkoumají obecně mínění lidí, dialektika však má k dispozici silnější prostředky, souvisí se všemi oblastmi lidské činnosti, kdežto rétorika souvisí pouze s politikou a etikou. Dialektik hledá řešení svého problému, kdežto řečník působí na city a snaží se přesvědčit své posluchače.

258 M. Bartošek, *Škola právníckého myšlení*, Praha 1993, str. 38-39.

259 V. Neff, *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*, Praha 1993, str. 359.

260 Tamtéž.

261 Arist. *Topik*. VIII. c.5. 159 a 32 nn. Český překlad viz Aristoteles, *Topiky*, Praha 1975, str. 162 – 185.

262 Tamtéž.

Dialektika je *techné*, je to nástroj, způsob, jakým budou vedeny spory. Na počátku diskuze je položena otázka a alternativy jejího řešení. Kladením otázek je možné protivníka přesvědčit, aby přistoupil na alternativu, kterou nejprve odmítl. Odpovídající by neměl zjistit, že otázky vedou k odmítnutí jeho premisy, neboť by je odmítal. Účelem diskuze je nalézt nejpravděpodobnější řešení problému, tedy může odpovídající přesvědčit tazatele ohledně správnosti své alternativy. Rozdíl mezi vědcem a dialektikem spočívá v tom, že dialektik hledá souhlas ostatních lidí, kdežto vědec hledá objektivní fakta.²⁶³

Na základě materiální povahy premis rozlišuje Aristoteles úsudek sofistický, eristický, dialektický a vědecký.

Na aristotelskou školu dialektiky navazuje stoická, kdy Zenón používá sylogismy k tomu, aby dokazoval pravdivost základních etických postulátů stoické nauky:²⁶⁴

Smrt není zlem

- Žádné zlo není doprovázeno slávou.
- Smrt je doprovázena slávou.
- Smrt není zlem.

Nikdo nesvěří tajemství opilému

1. Nikdo nesvěří tajemství opilému.
2. Tajemství se svěří dobrému muži.
3. Proto dobrý člověk není opilý.

Základním problémem sylogismu, který přehlížel Zenón je ten, že pravda se dá získat pouze ze skutečností, nikoliv ze slov. Jeho sylogismy trpí zásadní chybou, a to, že se mění význam slov ve střední části.²⁶⁵ Tyto sylogismy vzbuzovaly nedůvěru již ve starověku, Seneka se zabývá posledním zmíněným sylogismem v 83. listě Lucilliovi.²⁶⁶ Označuje Zenónův závěr za správný, důkazy k němu vedoucí za tak zmatené, že se podobají klamu. Podle Seneky je velmi jednoduché je zesměšnit uvedením protikladu: „Nikdo nesvěří

263 Aristoteles, *Topiky*, Praha 1975, str. 15 – 16.

264 Příklady převzaty z E. V. Arnold, *Roman Stoicism*, Cambridge 1911, str. 73.

265 Tamtéž.

266 List je vydán v češtině L. A. Seneca, *Výbor z listů Lucilliovi*, přel. B. Ryba, Praha 1969, str. 154-156.

tajemství spícímu, svěruje je však muži dobrému. Dobrý člověk nebude tedy spát."²⁶⁷

Uvádí také názor Poseidónia, který se Zenóna „zastává jak může" a rozlišuje opilství jako jednorázový stav a opilství jako trvalý návyk a Zenón měl podle Poseidónia na mysli opilce trvalého, kterému se nesvěří tajemství.

Seneka namítá, že termín opilství má zcela jednoznačný, obecně chápaný význam, označuje totiž člověka, který opilý je, nikoli, který teprve opilý bude. A zdůrazňuje, že pokud by byl tento termín použit v jiném významu, dopouštěl by se Zenón klamu, že je nepřipustné, aby se užívala dvojznačná slova tam, kde se hledá pravda.

A dále pak Seneka uvádí příklady, kdy byla významná tajemství svěřována mužům, kteří měli ve zvyku pít víno a tím, že tato tajemství zůstala nevyzrazena, popírá platnost první premisy. Závěr jeho úvah je takový, že není se třeba uchýlovat k sylogismům, pokud chceme říci, že nemírné pití je špatné, že lépe je použít výroku: „Opilost není nic jiného nežli dobrovolné šílenství."²⁶⁸

Na straně druhé věnuje Seneka mnoho námahy, aby vyvrátil právě takové klamné závěry, které vyčítá v uvedeném úryvku právě Zenónovi.

V 89. listě témuž Luciliovi uvádí příklady:

1. Co jsi neztratil, to máš.
2. Neztratil jsi rohy.
3. Máš rohy.

I další stoik, Epiktétos je přesvědčen o významu logiky, o čemž nás přesvědčuje v krátkém dialogu, nazvaném „Jak nutná je logika" ve třetí knize svých Rozprav:²⁶⁹

"Když jeden z přítomných řekl: „Přesvědč mě o tom, že je logika užitečná." odpověděl Epiktétos: „Chceš, abych ti to dokázal?". „Ano". „Zdaž tedy nemusím uvést logický důkaz?" Když tento souhlasil, řekl Epiktétos: „Ale jak poznáš, že tě neklamu sofismatem?" A když se ten člověk odmlčel, řekl: „Vidíš, sám uznáváš, že je tato nauka nutná, neboť bez ní nemůžeš poznat ani to, zda je nutná, či ne."

Ve stejném díle Epiktétos dokazuje, že na rozdíl od akademiků a kyniků nejde stoikům o vítězství rozumu za každou cenu, ale považuje rozum za nástroj, který dala

267 Tamtéž.

268 L. A. Seneca, *Výbor z listů Luciliovi*, (přel. B. Ryba), Praha: Svoboda 1969, str. 157.

269 Epiktétos, *Rukojeť. Rozpravy*, přel. R. Kuthans, Praha 1972, str. 202.

příroda člověku ke zkoumání pravdy a nařká nad tím, že člověk místo aby hledal pravdu, vyvrací pomocí pravdy základní morální měřítko, na kterých stojí společnost (význam náboženství, otcovské moci, lásce k vlasti apod).²⁷⁰ A také on si je vědom přesvědčivosti sofismat a zneužití logiky pro prosazení vlastního názoru. V této souvislosti uvádí zajímavý příklad.

„Když jíš, kam zdvíháš svou ruku? K ústům či k oku? Když se koupeš, kam vstupuješ? Kdy jsi nazval hrnec mísou nebo vařečku rožněm? Kdybych byl otrokem některého z těchto lidí (akademika nebo epikúrovce – pozn. P.D.) trápil bych ho, i kdybych měl být zato denně od něho bit.

„Nalej, chlapče, trochu oleje do lázně!“ Vzal bych rybí lák, šel bych a nalil bych mu ho na hlavu. “

„Co to znamená?“

„Měl jsem představu nerozeznatelnou od představy oleje, přísahám při tvé štěstě.“

„Podej mi sem ječný odvar!“

„Není to kyselá rybí polévka?“

„Proč by to byla spíš kyselá rybí polévka než ječný odvar?“

„Přičichni a uvidíš!“

„Odkud víš, že nás smysly neklamou?“²⁷¹

6.2.3 *Kavilace a římsští právníci*

Otázkami, jež si kladla stoická filosofie, se pochopitelně musela zabývat i římská právní věda, jak dokazuje Scaevolův fragment uvedený na počátku tohoto příspěvku. Úkolem právníků ovšem nebylo střetávat se s řečníky na soudech a vyvracet jejich argumentaci ve prospěch svého klienta (jako výjimku je možno uvést slavný spor *causa Curiana*²⁷²), ale mnohem spíše naráželi na obdobné problémy při interpretaci právních úkonů (zejména závětí) a při argumentaci.

Při interpretaci právních úkonů se právníci nejčastěji setkávali s nejasným označením slov (*ambiguitas*) - viz výše uvedený příklad s výstupem na Kapitol. Spory

270 Epiktétos, *Rukojeť. Rozpravy*, přel. R. Kuthans, Praha 1972, str. 183.

271 Tamtéž str. 184.

272 O ní blíže viz Petr Dostálík, *Causa Curiana. I slavní právníci prohrávají spory*, Bulletin advokacie 4/2010, str. 56 – 59.

vzniklé z takového označení se snažili řešit s ohledem na skutečnou vůli zůstavitele.²⁷³

Druhou problematickou oblastí, kde navazují na stoické filosofy, je právě otázka, kterou řeší jak Seneka, tak Epiktétos - jaký význam slov je třeba použít při interpretaci - zda obecně uznávaný nebo ten, který tomu slovu dá osoba, která jej použije. I zde máme v Digestech dochované příklady:

Dig.30.4pr.

Ulpianus 5 ad sab.

Si quis in fundi vocabulo erravit et cornelianum pro semproniano nominavit, debebitur sempronianus: sed si in corpore erravit, non debebitur. quod si quis, cum vellet vestem legare, suppellectilem adscripsit, dum putat suppellectilis appellatione vestem contineri, pomponius scripsit vestem non deberi, quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum vel aurichalcum contineri vel, quod est stultius, vestis appellatione etiam argentum contineri. rerum enim vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia.

Jestliže kdo se mylil ve slově a jmenoval corneliánský na místo semproniánského, bude dlužen semproniánský. Ale jestliže chybil v těle (věci, předmětu pozn. P.D.), nebude dluženo. A proto jestliže někdo, když chtěl odkázat šaty, napsal, že odkazuje zařízení, se domnívá, že šaty jsou obsaženy názvem zařízení, Pomponius napsal, že nebudou dluženy šaty, podobně jako by někdo měl za to, že elektron nebo zlatě zbarvený bronz nazývat zlatem, nebo, což je ještě hloupější, se domnívá, že názvem šatů je také obsaženo stříbro. Neboť názvy věcí jsou neměnné, názvy lidí proměnlivé.

273 Tato interpretační zásada byla nakonec vyjádřena ve známém Papiniánově fragmentu v 16. titulu 50. knihy Digest.

Dig. 50.16.219
Papinianus 2 resp.

In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit. cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad heredem eius qui suscepit pertineret, ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

Ve smlouvách se má zato, že se má spíše hledět na vůli jednajících než na slova. Tedy jestliže byl obecný pozemek dán obcí jako *vectigal* takovým způsobem, aby náležel i dědici toho, kdo si jej pronajal, pak věru může být právo dědice (k obecnímu pozemku) převedeno i na odkazovníka.

Ulpian se v tomto fragmentu zabývá otázkou totožnosti předmětu. Jestliže obě strany, např. prodávající i kupující myslí tentýž předmět, každý z nich jej však jinak nazve, jsou jejich právní úkony platné, nejedná se totiž o omyl v předmětu, pouze o omyl ve jméně.

Pokud však se bude jednat o dva rozdílné předměty, např. dva otroci se budou jmenovat stejně a každá ze stran bude chtít prodat jiného otroka, právní úkon nebude platný pro omyl v předmětu, který byl pro římské právo omylem podstatným.

Otázkou ovšem zůstává, jak je třeba posuzovat pojmenování určitého předmětu, zda podle obecného názvu nebo podle toho, jak věc samu nazývá ten, kdo činí právní úkon.

Pokud tedy zůstavitel odkáže „zlato“, zda je možno vykládat to tak, že má být jeho odkazovníku odkázána směs zlata a stříbra (elektron) nebo bronz pouze pokrytý tenkou zlatou slupkou, jestliže se žádné zlato v pozůstalosti nenachází.

Ulpianus soudí, že ne a že tedy není možné nazývat věc jinak, než jak se obvykle nazývá, jinak by totiž nebylo možno zjistit, zda má zůstavitel na mysli zlato nebo bronz. Stejně postupuje i současný občanský zákoník, viz poslední věta §35 odst. 2 zák. č. 40/1964 Sb.²⁷⁴

Dalším příkladem užití sofistické argumentace při řešení právní otázky nám poskytuje Paulův fragment, dochovaný v Digestech:

Dig. 46.3.98.8

Paulus 15 quaest.

Aream promisi alienam: in ea dominus insulam aedificavit: an stipulatio extincta sit, quaesitum est. respondi, si alienum hominem promisi et is a domino manumissus est, liberor. nec admissum est, quod celsus ait, si idem rursus lege aliqua servus effectus sit, peti eum posse: in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest, et si servus effectus sit, alius videtur esse. nec simili argumento usus est, ut, si navem, quam tu promisisti, dominus dissolverit, deinde isdem tabulis compegerit, teneri te: hic enim eadem navis est, quam te daturum spondisti, ut videatur magis obligatio

274 P. Dostálík, *Texty ke studiu soukromého práva římského*, Plzeň 2009, str. 22.

cessare quam extincta esse. homini autem manumisso simile fiet, si ea mente dissolutam esse navem posueris, ut in alios usus converterentur tabulae, deinde mutato consilio easdem compositas: alia enim videbitur esse posterior navis, sicut ille alius homo est. non est his similis area, in qua aedificium positum est: non enim desiit in rerum natura esse. immo et peti potest area et aestimatio eius solvi debet: pars enim insulae area est et quidem maxima, cui etiam superficies cedit. diversum dicemus, si servus promissus ab hostibus captus sit: hic interim peti non potest quasi ante diem, sed si redierit postliminio, recte tunc petetur: cessavit enim hic obligatio. area autem extat, sicut cetera, ex quibus aedificium constitit. denique lex duodecim tabularum tignum aedibus iunctum vindicari posse scit, sed interim id solvi prohibuit pretiumque eius dari voluit.

Slíbil jsem (někomu) dát cizí volné prostranství. A na tom prostranství jeho vlastník postavil blok domů. Otázkou je, zda uhasíná stipulace. Odpověděl jsem, jestliže jsem slíbil cizího otroka a ten byl od svého pána propuštěn, jsem osvobozen.

A nepřipouští se, co říká Celsus, jestliže tentýž (tj. otrok) byl nějakým nařízením povolán zpět do otroctví, že on může být žalován. Neboť tato obligace nemůže být věčně obnovována, a i když byl znovu povolán do otroctví, má se za to, že se jedná o jiného otroka. Ani nemůže být užit podobný argument, jestliže loď, kterou jsi ty přislíbil, pán rozložil a pak ze stejných desek znovu složil, budeš žalován. Neboť zde se jedná o tutéž loď, kterou jsi předtím slibem hodlal dát, a zdá se, že spíše obligace zaniká, než že by uhasínala. Ovšem s propuštěným otrokem je to podobné, jestliže s tím úmyslem rozebereš loď, abys s jiným účelem použil desky a pak když změníš svůj názor, tu loď znovu složíš. Má se za to, že tato pozdější loď není totožná s tou předchozí, tak jako se jiným zdá být tento otrok.

Tento případ není totiž podobný s případem volného prostranství, na němž byla postavena budova. Neboť nepřestalo být toto volné prostranství součástí tohoto světa, ba dokonce může být požadováno žalobou a může být dluženo tolik, kolik je jeho ocenění. Volné prostranství je totiž součástí budovy a věru součástí největší, protože volnému prostranství ustupuje to, co je na jeho povrchu [to znamená, že volné prostranství je při spojení věcí hlavní, budova je věcí vedlejší a stává se tedy vlastnictvím majitele volného prostranství – pozn. P.D.]. Jiné mínění zastáváme, jestliže otrok, který byl učiněn předmětem slibu, byl zajat od nepřátel. Tento mezitím nemůže být požadován žalobou, stejně jako pohledávka,

kteřá by nebyla dosud dospělá. Ale jestliže se navrátí ze zajetí zpět do Říma, správně bude tehdy žalováno: zaniká totiž tato obligace [to znamená obligace, jejíž byl tento otrok předmětem. Tím, že se stal vlastnictvím nepřátel, stal se jakoby jiným otrokem a původní předmět zdá se zanikl – pozn. P.D.]. A konečně i Zákon XII desek říká, že je možné žalobou požadovat trám, který je zastavěn do budovy, ale zatímco jej [samotný trám] zakazuje vydat, chce, aby bylo plněno cenou tohoto trámu.²⁷⁵

Předmětem právního sporu je stavební pozemek, který se dlužník stipulací zavázal převést na věřitele. Dlužník však nevěděl, nebo úmyslně zatajil, že pozemek nepatří jemu, ale osobě třetí. Tato skutečnost nebrání platnosti stipulace, dlužník však nebude zavázán vydat pozemek, protože nemůže vydat věc, která není jeho, bude však povinen zaplatit věřiteli na základě stipulace ekvivalent hodnoty pozemku v penězích.

Dlužník však využívá toho, že vlastník pozemek zastavěl, a tvrdí, že zastavěním pozemek zanikl, a tedy nemůže být po něm požadována jeho hodnota, protože "stipulatio extincta sit". Názory právníků na tuto otázku se liší: Paulus tvrdí, že pokud by byl předmětem této stipulace otrok a byl by v mezidobí propuštěn svým pánem na svobodu, je dlužník osvobozen, protože jeho závazek k věřiteli zaniká pro následnou nezaviněnou možnost plnění. Podle našeho soudu, jestliže by byl otrok propuštěn samotným dlužníkem, pak by obligace nezanikala, ale dlužníku by vznikla povinnost nahradit škodu pomocí žaloby *in factum*.

Celsus naproti tomu soudí, že pokud by byl otrok pro nevděk povolán zpět do otroctví, došlo by k obnovení obligace a dlužník by mohl být žalován.

Paulus nesouhlasí s Celsovým názorem a domnívá se, že se nejedná o téhož otroka. A celou situaci srovnává (poněkud zvláštěně) s příkladem lodi, kterou její pán rozloží na desky a zase složí zpět. Pokud by byla předmětem obligace taková loď, říká Paulus, jejím rozložením na desky by loď nezanikla a složením zpět bychom dostali stejnou loď jako předtím. A po dobu, kdy je loď rozložena, obligace nezaniká a jakmile bude loď složena, bude možno znovu žalovat.

To, zda je zachována totožnost předmětu, závisí podle Paula na úmyslu toho, kdo s ním nakládá. Pokud by byla loď rozložena na prkna jejím vlastníkem s úmyslem, aby z nich postavil např. chatu, a potom by vlastník změnil svůj záměr a znovu prkna sestavil v loď,

275 P. Dostálík, *Texty ke studiu soukromého práva římského*, Plzeň 2009, str. 89 – 90.

pak už to podle Paulova názoru nebude tatáž loď a obligace na vydání lodi nebo jejího ekvivalentu v penězích zaniká rozložením lodi. V případě, že by vlastník propustil otroka na svobodu, pak jej jistě nepropouštěl s úmyslem, abych jej znovu povolal do otroctví a podle Paula se tedy – v případě propuštění do otroctví a následné *revocatio in servitute* – nejedná o téhož otroka a stipulace na jeho vydání zaniká.

Co se týče stavebního pozemku, jedná se podle Paula o úplně jinou situaci. Stavební pozemek podle něj nezanikl („nepřestal být součástí tohoto světa“) zastavením, protože pozemek je věcí hlavní,²⁷⁶ ale naopak dům se stal součástí tohoto pozemku. Jako podpůrný argument používá Paulus analogii s cizím trámem, který byl zastaven do cizího pozemku. Ani tento trám, který není samostatnou věcí v právním slova smyslu, podle Paula nezaniká, ale již podle Zákona XII desek je možné žalovat na dvojnásobek jeho hodnoty pomocí žaloby *actio de tigno iuncto*.²⁷⁷

Závěrem Paulových úvah je, že je možno žalovat ze stipulace na peněžní ekvivalent hodnoty stavebního pozemku (volné prostranství), i když byl jeho vlastníkem pozemek zastaven.

Paulovo řešení je jisté možno považovat za správné, dospívá však k němu poněkud spletitou cestou. Hlavními právními problémy jeho argumentace jsou otázky totožnosti předmětu a zachování fyzické existence věci, která se stala součástí věci jiné. Otázku totožnosti existence předmětu řeší Paulus pomocí analogie s propuštěným otrokem, kde stejnou otázku si pokládá již Celsus a dochází k jinému závěru.

Pro získání argumentů proti Celsově názoru, který navíc podporuje i Paulova vlastní argumentace v případě otroka, který upadne do zajetí, hledá Paulus jiné argumenty k posílení své pozice. Vzpomíná v tomto případě lodi, která je rozkládána na jednotlivé kusy (prkna) a opět skládána zpět. A právě v této Paulově argumentaci se – dle našeho soudu – střetává římská právní věda s řeckou logikou a filosofií, lépe řečeno se sofistickou argumentací.

Paulus totiž v tomto případě používá argumentaci obecně nazývanou *Paradox Théséovy lodi*. Plutarchos ve slavných Životopisech uvádí, že obyvatelé Athén z vděčnosti

276 A to na základě zásady "*Superficies solo cedit*" – Povrch ustupuje půdě. Viz Gaius II. 73; J. Kincl, *Dicta et regulae iuris aneb právnícké mudrosloví latinské*, Praha: Univerzita Karlova 1990, str. 265.

277 Žaloba na spojený trám, kterou bylo se možno domáhat nikoliv vyjmutí trámu ze stavby (neboť to by způsobilo její zničení), ale dvojnásobku jeho hodnoty v penězích.

uchovávali Théseovu loď a kdykoliv nějaké prkno bylo špatné, nahradili jej prknem novým. Otázka ovšem zní, zda je zachována identita Théseovy lodi, jestliže je poslední z původních prken nahrazeno prknem novým.

Ohledně této otázky je zastáván názor,²⁷⁸ že Théseova loď nepřestala nikdy existovat. Jestliže došlo k výměně prken a prkna byla prostě odložena stranou nebo byla třeba spálena na topení, pak Théseova loď nepřestala nikdy existovat – prkna se stala součástí lodi a i po celkové výměně všech starých prken za prkna nová je to stále tatáž Théseova loď. Kdybychom přisvědčili opaku, pouze velmi málo věcí by existovalo déle, než je pouhý zlomek sekundy. Molekuly v lidském těle se mění velmi rychle, i ztráta podstatné části těla (ruce, nohy) nemění nic na tělesné integritě člověka.

A další otázka, ještě komplikovanější, vyvstane v případě, kdy původní, z lodi sejmutá prkna nezničíme, ale postavíme z nich novou loď, a vystavíme ji vedle staré, zrestaurované lodi. Otázka zní: Která z těchto dvou lodí je ta, na které připlul Théseus? Zda první – ta s vyměněnými prkny nebo ta druhá – postavená z prken původních?

Tato otázka může být zajímavá i dnes, například z důvodu pojištění. Pokud by byla „původní“ loď pojištěna, vztahovala by se pojistka na starou loď nebo na novou loď nebo dokonce na loď obě? M. Clark tvrdí, že tato otázka není ke zodpovězení, dokud o ní nerozhodne zákon nebo odvolací soud.²⁷⁹

Podle našeho názoru řeší Paulus v předkládaném fragmentu paradox Théseovy lodě na základě úmyslu vlastníka věci: Jestliže loď rozloží její vlastník za účelem, aby ji později (např. po opravě nebo natření prken) znovu složil, jedná se o tutéž loď a nezaniká obligace, jejímž předmětem je tato loď, stejně jako věcná práva, která na lodi vážnou.

Jestliže však dojde k rozložení věci za účelem jejího odlišného využití, např. pro stavbu kůlny a vlastník lodi po jejím rozložení změní názor (např. odpadne potřeba kůlny) a loď znovu složí, pak se nejedná o tutéž loď, ale o loď novou. Obligace, jejímž předmětem by byla tato loď zaniká, pro nemožnost plnění z důvodu neexistence věci. Ze stejného důvodu by zanikla i věcná práva na lodi vážnoucí. Pro otázku zachování totožnosti lodi jako předmětu obligace – jež má z právního hlediska zásadní význam – se Paulus neomezuje pouze na logiku, ale přináší typicky římský, juristický prvek – ohled na vůli vlastníka. Jestliže vlastník chce, aby se jednalo o stejnou loď, bude zachována totožnost předmětu, jestliže tuto vůli změní, pak jedna z Théseových lodí zanikne a na její

278 M. Clark, *Paradoxes from A to Z*, Routledge, London and New York 2002, str. 185-186.

279 Tamtéž.

místo přijde loď nová. Stejně tak, jestliže je otrok propuštěn na svobodu, pak zaniká jako věc a stejně tak i obligace, jejímž je předmětem, zaniká z důvodu nemožnosti plnění. Neboť bylo vůlí vlastníka, aby otrok propuštěním přestal existovat jako věc. Případné znovupovolání propuštěnce do otroctví neznamena obnovu obligace, protože není zachována totožnost předmětu – „novým se zdá tento otrok“ (*sicut ille alius homo est*), říká Paulus. A je tomu tak proto, že jeho vlastník chtěl, aby se otrok stal svobodným, a proto jednou pro vždy dojde k zániku otroka jako věci.

Výše uvedený fragment je zajímavý jednak tím, že ukazuje rozdíl mezi argumentací typicky římskou, tradiční – odkaz na Zákon XII desek a žalobu *de tigno iuncto* – a jednak na schopnost římských právníků (přinejmenším Paula, ale ohledně kaviací je zmiňován i Q. M. Scaevola a Ulpianus) užívat i argumentaci filosofickou, možno říci i sofistickou tam, kde nový pohled mohl usnadnit řešení obtížných případů.

6.2.4 Dílčí závěr

Je tedy možno shrnout, že užití dialektiky při výkladu ne-jednoznačných termínů užitých v právních úkonech není pouze záležitostí pokoutních advokátů a řečníků, ale že se jedná o nástroj k poznání pravdy. V tomto smyslu hovořil o dialektice Aristoteles, jehož názory byly později rozvíjeny stoiky, zejména Senekou a Epiktétem.

Tento nástroj může být v rukou zkušeného právníka v kombinaci se smyslem pro spravedlnost (*aequitas*) velmi prospěšný při řešení problémů právní praxe, jak nás o tom přesvědčuje Paulův právní případ, který byl převzat i do Digest císaře Justinána.

6.3 Pojem *causy* v římském právu

6.3.1 Úvodní poznámky

Vliv řecké filosofie se ovšem nespokojoval s vystupováním sofistů a využívání jejich argumentačních dovedností pro dosahování vítězství ve sporech vedených před římskými soudy. Velký význam pro římskou právní vědu nemělo pouze přebírání jednotlivých institucí, ale také přebírání jednotlivých pojmů.

Z řecké filosofie byly přebírány i jednotlivé pojmy, které právní věda dále zpracovávala a rozvíjela a které se právě díky právu římskému (a v podobě, které jim dala

římská právní věda) staly součástí evropského soukromého práva. Jako zástupce takto přebíraného pojmu byl – pro svůj nesporný význam pro pozdější vývoj právního myšlení – zvolen termín *causa*. Tento termín se objevuje v Aristotelově díle *Fyzika*²⁸⁰, ovšem v řeckém ekvivalentu *aitia*, který bývá obvykle překládán latinským pojmem *causa*.²⁸¹ Tento řecký termín je odvozen z přídavného jména *aitios*, což můžeme volně přeložit jako odpovědný za něco („responsible for“).²⁸² Původně to znamenalo odpovědnost spíše lidskou, odpovědnost za hrdinské nebo nemorální činy, což může být doloženo například z homérských eposů. Ale již předsokratičtí myslitelé si kladli otázku, co je příčinou (*aitios*) změn a jevů ve světě kolem nich, co je příčinou bouří a zemětřesení, co je příčinou změn ve světě látky, proč se mění dřevo v lůžko a bronz v sochu. Ne toto dřevo samo od sebe, ale nějaká jiná příčina působí jeho změnu.²⁸³ Forma, je třeba zdůraznit, je pro Aristotela příčinou existence látky a právě forma je existencí látky zároveň příčinou i účelem.²⁸⁴ Množství příčin systematizuje Aristoteles na čtyři základní třídy, kategorie: *causa materialis*, *causa formalis*, *causa efficiens*, *causa finalis*. Tyto čtyři kategorie jsou různými cestami, jak odpovědět na otázku „proč“. Podle Aristotela je tato otázka tak těsně spojena s věděním, že tvrdí, že nevíme o nějaké věci nic, jestliže neznáme, proč tato věc je (Met. 194B17–23). Forma, jako účel látky je jejím omezením, protože pouze určitý druh látky může sloužit k určitému účelu. Například *causa formalis*, která má sloužit ke štípání (sekera) nebo řezání (pila) dřeva, musí být z tvrdého odolného materiálu, který je schopen ostření. Nesmí být například z vlny nebo vosku, protože potom by neplnila svůj účel (*causa*).²⁸⁵

Aristoteles v tomto případě navazuje na Platóna, který tvrdí, že příčiny jsou základním vysvětlujícím principem jsoucna, protože jsou věčné a neměnné. Jestliže jev A je ?? příčinou jevu B (v anglickém překladu „responsible“²⁸⁶), pak v tomto případě je požadavek nezbytnosti a trvalosti takového vztahu mezi příčinou a následkem základním předpokladem pro koherenci a rozumnost celého jsoucna. Jinými slovy, jestliže A je

280 Arist. Phys. II. 1.192b8.

281 K určitým výhradám k tomuto pojmu viz *Cause and Explanation in the Ancient Greek Thought*, str. 101 a další literaturu tam uvedenou v pozn. 6.

282 R. J. Hankinson, *Causes*, in: *Blackwell Companion to Aristotle*, str. 213.

283 Arist. Met A.3 983b6–984a19.

284 Fr. Drtina, *Úvod do filosofie. Díl historický. Část 1. Starověk a středověk*, Praha 1929, str. 277.

285 Arist. Met H.4 1044a28–9; viz také Phys II.9 200a10–13.

286 R. J. Hankinson, *cit. dílo*, str. 215.

příčinou B, pak tomu musí být vždy a nemůže být příčinou jevu B jev ne – A.²⁸⁷

Causa materialis je pro něj to, z čeho se věci kolem nás skládají – jako jsou sochy tvořeny bronzem, fiály stříbrem. To platí i pro pouhé pojmy – tak jsou slova složena ze slabik a písmen. Písmena jsou tedy *causou materialis* slov, stejně tak se lidské tělo skládá z jednotlivých údů a ty se skládají ze základních prvků – z ohně. Ba dokonce jsou jednotlivé premisy příčinami logických závěrů.²⁸⁸ Materiální příčina nám tedy dává odpověď na otázku, z čeho je jednotlivá věc složena, co je jejím základem. Druhá z příčin, *causa formalis*, dává odpověď na otázku, proč je hmota složena právě tímto způsobem. Forma je v tomto případě omezením hmoty. Jednotlivé materiální prvky, říká Aristoteles, které tvoří lidské nebo zvířecí tělo (oheň, země, voda, vzduch) tvoří v lidském těle základní hmotné prvky (krev, maso, kosti), ze kterých se díky formě tvoří jedinečné části živého těla (játra, srdce, ruce apod.).²⁸⁹ Ale to, že víme, proč je která část něčeho jsoucího kolem nás určena k nějakému účelu, nám ještě neříká nic o tom, k jakému účelu slouží celek. Samozřejmě můžeme popsat celek pomocí formy, kterou nabývá – bronz v případě sochy, ale ne všechny sochy jsou z bronzu. Je lépe se tedy ptát – jaká látka a v jaké formě je vhodná k provedení sochy? A na základě takto položeného dotazu již se nemusíme omezovat pouze na bronz, ale „správnou odpovědí“ bude i kámen, zlato apod. Tak můžeme třídit věci do jednotlivých druhů, jak podle látky, tak podle formy – člověk je zvíře rozumné a smrtelné. Rozumnost jej odlišuje od zvířat, smrtelnost od bohů.

Dále pak Aristotela trápí nejen existence věcí a jevů kolem nás, které se ovlivňují navzájem, ale také hledá vnější příčinu. Jestliže pozorujeme letící kámen, zajímá nás nejen existence letu toho kamene, ale také ten, který kámen hodil, protože ten je skutečnou příčinou letu kamene. To, že lékař léčí pacienta, je jev, který můžeme pozorovat. To, že se lékař pokouší vrátit zdraví pacientovi je podle Aristotela také podstatnou příčinou, příčinou, kterou nazýváme *causa efficiens*. To, že Aristoteles rozlišuje mezi pravidelnou a nahodilou kauzou efficiens (tedy to, že ten, kdo měl léčit, je lékař, to je podstatné, to, že se tento lékař se jmenuje Polykleitos je incidentní, nahodilé).

A konečně – Aristoteles rozlišuje *causu finalis*, konečný účel jednání. To, že vykonávám chůzi, musí mít nějaký účel, jiný, než pouhé přemístění z místa A do místa B. Tedy konečným účelem chůze je zdraví. Chodím proto, abych byl zdrav. Touha po zdraví

287 Plat. *Phaedo* 100a – 100e.

288 Arist. *An. Post.* II.11.

289 Arist. *PA* II.1 646a13 – 24).

je závěrečnou příčinou, proč se pohybují. To platí i pro jiné věci než pouze pro lidské chování. Finálním účelem víček je ochrana očí.

Můžeme tedy shrnout, že pro existenci určité části jsoucna musí existovat tři příčiny (musí být splněny tři podmínky): materiální kauza, bez které nemůže být nic vytvořeno; tvůrce (dělník) ji vytvoří; forma nebo tvar, který jí při tvoření bude dán a konečně účel, který tato část jsoucna bude zastávat. Je možno vyjádřit to i gramaticky: *ex quo, a quo, in quo, propter quo*.²⁹⁰

Stoikové, kteří navazovali na Aristotela, razili zásadu, že každá událost ve světě musí mít svou příčinu, protože jinak by nebyl svět jednotným systémem, jinak tato *příčinná vázanost* je dána samotnými přírodními vlastnostmi světa, který nás obklopuje. *Logos*, základní princip, který ve formě *pneumatu* prostupuje náš svět, je ve skrze rozumný, a proto musí být rozumný i svět, který je tímto *logem* ovládán. Vše, co se děje, je tedy prospěšné, neboť se děje na základě příčiny, která je v souladu se zájmem světového logu.²⁹¹ Můžeme tedy říci, že stoikové nepřevzali čtyři příčiny rozpracované Aristotelem, ale sloučili je v jednu, celkovou příčinu, která tyto čtyři Aristotelovy typy sdružuje.²⁹² Tuto hlavní příčinu ztotožnil Seneca s „tvořivým rozumem, to jest s bohem.“²⁹³ Stoikové tedy převzali nejen Aristotelovu nauku kosmogenickou, která si klade základní otázku o vzniku jsoucna, ale také kauzu ohledně spojení příčiny a následku do nekonečného řetězu nevyhnutelných následků jednání, které zanechává málo prostoru pro snahu (o změnu) nebo pro naději.²⁹⁴

Převzetí Chryssippova výkladu o příčině do Ciceronově pojednání o osudu (*De fato*)²⁹⁵ ukazuje, že i v římském kulturním prostředí byla věnována pozornost příčinné souvislosti, a to jak s problematikou determinismu (což byla jedna ze základních otázek stoické filosofie)²⁹⁶, tak i ve spojení s otázkami motivací a příčin lidského jednání. Chryssippos, podle Ciceronovy zprávy, rozlišuje příčiny podle jejich významu.²⁹⁷

Názor, podle kterého je kauzalita nutným předpokladem celého světového řádu, se

290 E. Vernon Arnold, *Roman Stoicism*, Cambridge 1911, str. 162.

291 Marcus Aurelius, *Ad se ipsum* IV, 23.

292 Tak A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, Praha 2003, str. 205.

293 Sen. Ep. 65,12.

294 E. Vernon Arnold, *cit. dílo*, str. 163.

295 Cic. *De fato* 39 – 44.

296 E. Vernon Arnold, *cit. dílo*, str. 198 – 215.

297 Cic. *De fato* 18, 41: „*causarum enim, inquit [Chryssippos] ,aliae sunt perfectae et principales, aliae adiuvantae et proximae.*“

odráží i v díle Panaitiově.²⁹⁸ Poseidonios se navíc pokoušel odhalit skryté příčiny světa pozorováním a srovnáváním²⁹⁹ a může tak být srovnáván svým zájmem o empirické zkoumání s Aristotelem a Theofrastem.³⁰⁰

Můžeme tedy shrnout, že termín *causa*, který v aristotelské kosmogonii sloužil k vysvětlení příčin (nebo základní příčiny) existence veškerého jsoučna, byl stoiky převzat a dále rozpracováván v otázkách předurčenosti a nezměnitelnosti lidského osudu. V této podobě byl přijat římskou filosofickou školou (Seneca, M. T. Cicero) a stal se součástí „římského kulturního okruhu“.

Cílem této kapitoly je ukázat, jak byl tento pojem dále přetvořen římskou právní vědou pro potřeby právní praxe a jak začal být užíván v nových, ryze právních významech. Pro značný význam tohoto termínu pro soudobé právo odvážíme se zde poněkud překročit rozsah zaměření této práce a ukážeme, jakým způsobem se pojetí pojmu *causa* dále odráží jednak v historickém vývoji soukromého práva, jednak v současném českém občanském právu (právní stav – předjaří 2012). Máme totiž zato, že pojem *causa*³⁰¹ je jedním z pojmů, které můžeme souhrnně označit jako výsledek interakce mezi řeckou aristotelskou a helénistickou filosofií a římskou právní vědou, který dodnes neztratil svou *užitnou hodnotu*.³⁰² Neboť tento pojem byl převzat moderní právní vědou a moderním právním myšlením a je tedy součástí mnoha evropských právních řádů. Není to však pojem ryze právní, byl převzat z řecké, potažmo římské právní filozofie a může tak nabývat více významů, což překvapivě může činit problémy v právní praxi. Tuto problematiku odráží i současná judikatura Nejvyššího soudu ČR. Proto považujeme za eventuálně užitečné i v práci zaměřené na vlivy řecké filosofie na římské právo podat definici pojmu *causa*, jeho genezi a použití v římském právu a konečně i provést komparaci s právem současným.

6.3.2 „Causa“ jako filologický pojem

Causa, ae, f. překládáme z latiny v několikerém významu. V prvním významu je *causa*

298 A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, Praha 2003, str. 257.

299 Na rozdíl od výše zmiňovaného Chrysippa, který se domníval, že „není v lidských silách odhalit každou příčinu“ viz A. A. Long, *cit. dílo*, str. 265.

300 Tamtéž.

301 Termín *causa* je možno uvažovat ve dvou rovinách - jednak jako jazykový pojem a pojem filozofický, jednak jako pojem s ryze právním významem. Tomuto rozlišení bude v pojednání odpovídat i odlišná terminologie - termín v prvním významu bude psán v latinské formě (*causa*), termín ve druhém smyslu bude počestěn (*cauza*).

302 Viz A. Krsková, *Dějiny evropského, politického, právního myšlení*, Bratislava: Eurolex Bohemia 2003, hovoří o římském právním myšlení jako o pokladu.

příčina, důvod nebo podnět. Velmi častý je ablativ *causā*, který znamená za příčinou, kvůli, pro.³⁰³ Tento význam byl dalším vývojem rozšířen na omluvu, námitku a dokonce výmluvu. Druhým významem je příčina, věc, na které se něco zakládá nebo také záležitost – odtud *causa* jako právní spor, *causa cognoscere* právní vyšetřování, *causam agere* vést spor, *causam optinere*, *causam perdere* vyhrát nebo prohrát spor. Konečně znamená *causa* také vnější okolnosti, stav nebo dokonce **poměr k někomu**, styk nebo spojení s někým.³⁰⁴

6.3.3 „Causa“ jako právně-filozofický pojem

Tato lexikální mnohovýznamovost se projevila i v užití slova *causa* v právní filozofii. Pod latinský pojem *causa*, který, jak bylo ukázáno v předchozím bodě, totiž spadají dvě naprosto odlišné filozofické kategorie – příčina a důvod, které se v moderní filozofii rozlišují. Pokud řekneme, že nějaký děj je příčinou jiného děje, znamená to pouze tolik, že bylo vyzorováno, že takový a takový děj má obvykle takové a takové následky a je tedy pravděpodobnou příčinou těchto následků. Bez pozorování, které potvrdí, že většinou nastane po té příčině takový následek, není možno zjistit příčinou souvislost mezi jevy. „Žádný člověk, který by viděl pouze jedno těleso pohybovat se po nárazu s druhým, nedovedl by uzavírat, že každé druhé těleso bude se pohybovat po podobném nárazu. Veškeré závěry ze zkušenosti jsou účinky zvyku, nikoli rozumu.“³⁰⁵

„Příčina je tedy reálné nebo psychologické vysvětlení nějakého jevu. Příčinou Cajovy smrti je vysoké stáří, důvodem jeho smrti je to, že všichni lidé jsou smrtelní a že Caius je člověk.... Pokud štípám dříví, jsem příčinou toho, že se špalek rozpadá na polena. Můj úmysl, rozdělat oheň, je psychologický důvod tohoto děje.“³⁰⁶

Tedy u každého děje musíme rozlišovat následek (účinek), příčinu a důvod. Účinek působení dřevorubce je ten, že se dřevo rozpadá na kusy, příčinou tohoto působení je sekera a důvodem tohoto rozpadu je úmysl dřevorubce rozdělat oheň. Bezprostřední drobnou příčinu, která má neúměrně veliký účinek (následek) nazýváme podnětem.

Rozdíl mezi bezprostřední příčinou a podnětem byl z Aristotelovy filozofie převzat

303 V tomto významu je užívána velmi často i v právní terminologii – viz *donatio mortis causa, dicitis causa, sine causa* apod.

304 Podrobněji o významu slova *causa* i s příklady z římské literatury Pražák, Novotný, Sedláček, *Latinsko-český slovník*, 1. díl, Praha 1955, str. 194.

305 D. Hume, *Zkoumání o lidském rozumu*, Praha 1996, §23.

306 V. Neff, *Filozofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*, Praha 1993, str. 172.

i do římské právní filozofie,³⁰⁷ a následkem helenizace římské právní vědy v 1. stol. př. Kr. se bezprostředně promítl i v římském právu. I v římském právu má právní termín několik významů, které se vzájemně prolínají.³⁰⁸

Právě v této době (1. stol. po Kr.) začal praetor odmítat žaloby ze smluv, které byly sice uzavřeny platně podle civilního práva (*ius civile*), ale jejichž podnětem pro uzavření (*causa remota*) bylo podvedení, záměrně vyvolaný omyl prodávajícím nebo použití násilí. Stejně tak mohl praetor zrušit právní účinky nastoupení dědictví tomu, kdo přijal dědictví pod nátlakem. Prvním právně-filozofickým významem termínu kauza je tedy pohnutka k nějakému jednání např. ze strachu (*metus causa*) a právní ujednání bude moci být napadeno pomocí žaloby praetorského práva³⁰⁹ – viz výše, nebo jestliže bude unesena otrokyní nevěstka z důvodu chťiče (*libidinis causa*), pak nebude toto jednání posouzeno jako krádež,³¹⁰ římské právo mluví rovněž o nedovolené nebo potupné pohnutce (*causa turpis, causa illicita*) - takovým příkladem je např. možno vymáhat pomocí *kondikce* žaloby na bezdůvodné obohacení plnění ze smlouvy jinak formálně platné, kterou si někdo dal slíbit plnění, pokud nespáchá nějaký trestný čin. Tato kondikce se pak nazývala *condictio ob turpis causa*.³¹¹

6.3.4 Pojem causa v římském právu

6.3.4.1 Různé právní významy pojmu causa

Kromě rozdělení pojmu kauza na příčinu bezprostřední (*causa proxima*) a vzdálenou (pohnutku; *causa remota*) – kteréžto rozdělení bylo převzato z obecných filozofických nauk, a některým případům pohnutky byla dána právní vědou právní relevance, měl termín kauza v římském právu nové, přesněji další, specifické významy:

- ▲ právní vztah, např. dědický³¹²

307 Tak jak byla zformulována ve třetí knize spisu M. T. Cicerona *De officiis*.

308 Rozdělení a definice termínu kauza je převzato z M. Bartoška, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994, str. 54.

309 *Actio quod metus causa*.

310 Chybí zde podle římských právníků podstatný znak krádeže, a sice úmysl obohatit se – krádež musí být spáchána za účelem zisku *lucri faciendi gratia*.

311 M. Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994, str. 73.

312 Viz zásada římského práva *dotis causa perpetua est*, vyjádřená v Digestech: Dig. 23.3.1

Paulus 14 ad sab.

- ◆ právní situace,
 - a. např. postavení kupce (*causa emptoris*)
 - b. *adpromisio in duriores causas*
 - c. trvalá vlastnost služebného pozemku
- ◆ právní záležitost, právní spor³¹³
 - a. *causa criminalis* - trestní spor
 - b. *causa liberalis* - spor o svobodu
 - c. *causa fiscalis* - spor se státem
 - d. *causa principalis* – spor o vlastnictví
 - e. *causa momentaria* – spor o držbu
- ◆ podstata, pojem, týkající se působnosti magistráta
- ◆ právní povaha celku – *cum omnis causa*, vydání spolu s příslušenstvím (např. při reivindikační žalobě), *cum sua causa* včetně vedlejších nároků.³¹⁴

6.3.4.2 Kauza jako právní institut v římském právu

Nejdůležitějšími právními termíny, které významným způsobem ovlivnily římské právo, je ovšem pojetí kauzy jako „hospodářsko – společenského účelu, pro který strany uzavírají své jednání, pro nějž strany uzavírají své právní jednání“³¹⁵ – jako je např. odevzdání věci, postup pohledávky, poskytnutí úvěru, propuštění otroka, zřízení věna, poskytnutí plnění za účelem očekávaného protiplnění apod. Tento účel často určuje název žaloby. Vzhledem k tomu, že římský civilní proces neznal abstraktní pojem žaloby ani abstraktní pojem závazku a naopak soudně vynutitelné byly pouze závazky typizované, kde každý typ závazku měl svou vlastní žalobu, byla kauza nezbytným soukromoprávním prvkem žalobní podstaty.³¹⁶ Pouze kauzy, právní důvody vzniku závazků, které byly uznány civilním právem, mohly být předmětem soudního řízení a také kauza v mnoha případech rozhodovala o tom, jaká žaloba může být použita. Právním důvodem, kauzou, zde

Dotis causa perpetua est, et cum voto eius qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

Kauza věna je trvalá, ale byla mluveným slovem toho, kdo dal tak ujednáno, aby věno vždy náleželo muži.

313 Viz právní zásada *Nemo iudex in causa sua*. Viz J. Kincl, *cit. dílo*, str. 170.

314 M. Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994, str. 330.

315 M. Bartošek, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994, str. 54, srov. též M. Bartošek, *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*, Praha 1995, str. 206, kde je definována kauza jako „hospodářsko-sociální důvod, který vede k jejich (sc.obligací – pozn. aut.) vzniku.“

316 K. Rebro, *Římské právo*, Bratislava 1980, str. 170.

rozumíme jednotlivé smluvní typy, na základě kterých došlo k dočasnému nebo trvalému předání věci – jako je například koupě, nájem, výpůjčka apod. a na základě tohoto předání předmětu (nebo souhlasu s podstatnými prvky³¹⁷ toho kterého typizovaného kontraktu) vznikají mezi dlužníkem a věřitelem práva a povinnosti. Dále můžeme kauzu pojímat jako právní základ jednání – pokud tento důvod není nebo odpadne, je možno požadovat zpět plnění bez právního důvodu – *condictio indebiti*, nynější bezdůvodné obohacení.

Význam kauzy spočívá v tom, že slouží k roztřizení kontraktů, a to jednak na typizované, s typickou kauzou, která byla chráněna již právem civilním, tak atypické kontrakty, které byly chráněny pouze praetorským právem, jednak na kontrakty innominátní a z mimosmluvních skutečností *traditio* (tak při předání věci rozhoduje o tom, zda se bude jednat o kupní smlouvu, směnnou smlouvu nebo nájem pouze kauza). A dále pak na kontrakty abstraktní, které nevyžadují vyjádření kauzy pro svou platnost, nedovolená kauza však působí jejich neplatnost.

6.3.4.3 *Stipulace jako příklad aplikace nauky o kauze římskou právní vědou*

Typickým abstraktním kontraktem a to kontraktem civilního práva je *stipulatio*. Stipulace je ústní, formální slib dlužníka, že učiní to, oč byl věřitelem požádán. Důvodem závazku je pouze to, že dlužník shodnými slovy odpověděl na otázku dlužníka (*dari mihi spondes? spondeo!*).³¹⁸ „Stipulace jest pak všeobecnou, na všechny případy se hodící formou, již jeden (*promissor*) vchází závazek vůči druhému (*stipulator*). Jaký konkrétní skutkový podklad předcházel uzavření stipulace jest lhostejno... Stipulace jest tedy abstraktní všeobecnou formou dobrovolného vejítí v závazek.“³¹⁹ V stipulaci je možno zavázat se k jakémukoli plnění *dare* – zaplatit určitou sumu peněz nebo *facere* – jakákoli činnost nebo nekonání nebo strpění. Pokud byla stipulace sjednána na *facere*, potom bylo obvyklé sjednat si ještě jednu stipulaci znějící na peníze, pro případ, že by první stipulace nebyla splněna. Tato druhá stipulace byla nazývána *stipulatio poenalis*.³²⁰

317 Podle toho, zda se jedná o tzv. reálné kontrakty, kam patří zápůjčka, výpůjčka, úschova. Tyto reálné kontrakty vznikají okamžikem předání věci a jsou vývojově starší. Konsensuální kontrakty vznikají souhlasem stran ohledně podstatných náležitostí smlouvy, patří sem například *emptio-venditio* nebo *locatio-conductio* a jsou vývojově mladší. Viz Gaius III. 90 (reálné obligace) a Gaius III.130 (konsensuální obligace).

318 Další příklady viz Gaius III.92-110.

319 J. Vážný, *Římské právo obligační*, Brno 1946, str. 42.

320 J. Vážný, *Římské právo obligační*, Brno 1946, str. 45.

Právě pro svou abstraktní povahu změnila se stipulace v nástroj, kterým římská právní věda pružně využívala pro měnící se potřeby každodenního života, protože absence kauzy umožnila její široké využití.³²¹

Stipulace ovšem ztrácela svou abstraktní povahu, pokud byla kauza pojata do stipulačních slov. Např. *Centum dotis nomine dari spondes?* Slibuješ dát deset jako věno? Nebo *Centum quae ex causa venditionis mihi debes dari spondes?* Sto, které mi dluhuješ z koupě, slibuješ mi dát? V tomto případě mluvíme o stipulaci kauzální a platnost této stipulace (a tedy i existence závazku) závisí na kauze. Pokud bylo sto slíbeno jako věno, závazek plnit ze stipulace vznikl až okamžikem vzniku manželství a trval pouze tak dlouho, dokud trvalo manželství. Pokud stipulační slova neobsahovala důvod, ze kterého je stipulace prováděna, stal se závazek naprosto nezávislým na kauze – i pokud byla kauza vadná nebo pokud se vůbec neuskutečnila nebo dlužník sliboval na základě kauzy, která vůbec neexistovala (např. plnil neexistující dluh), nemohl dlužník žalovat z bezdůvodného obohacení, protože plnil na základě existujícího formálního slibu. Obtíže, které s touto abstraktní situací mohly nastat, ukazuje následující fragment z Digest.

Dig. 15.1.38.1

Africanus 8 quaest.

Si nuptura filio familias dotis nomine certam pecuniam promiserit et divortio facto agat de dote cum patre, utrumne tota promissione an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? respondit tota promissione eam liberandam esse, cum certe et si ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset.

Jestliže ta, která byla vdaná, slíbila synovi určitou část peněz jako věno a poté, co se rozvedla, žaluje o věno jeho otce, otázkou je, zda má být osvobozeno od celé částky nebo pouze z toho, co je dlužna otci syna. Odpověděl jsem, že má býti osvobozena od všeho, co slíbila, neboť zajisté, i kdyby byla žalována ze slibu, bude se moci chránit pomocí námítky zlého úmyslu.

³²¹ Totéž platí pro mancipaci, která se vymkla ze svého původního určení – koupě-prodej a byla užívána k mnoha jiným účelům, právem dovoleným – ke zřízení závěti, propuštění syna z moci otcovské, zřízení věna apod.

Tento fragment je zajímavý tím, že ukazuje, že vedle výhod abstraktní stipulace (pružnost, flexibilita) existují i nevýhody. Jestliže manželka slíbila svému manželovi věno pomocí stipulace a rozvedla se dříve, než stihla věno zaplatit, její obligační slib jí stále zavazoval a musela žalovat svého tchána (který byl nositelem otcovské moci a tedy i příjemcem slibu), aby ji zprostil povinnosti vyplatit věno (v úvahu přichází např. *acceptilatio*). Ze zmínky o možnosti použití námitky zlého úmyslu (učiněné v poslední větě) vyplývá, že již klasická římská právní věda si obtíže vyplývající z abstraktní povahy stipulace uvědomovala a čelila jim právě pomocí námitky zlého úmyslu (*exceptio doli*) – pokud bylo slíbeno věno pro případ manželství a manželství nebylo uzavřeno nebo pokud se někdo zavázal stipulací vrátit sumu, kterou očekával jako zápůjčku a tato suma mu nebyla vyplacena a bylo na něj nastoupeno pomocí žaloby ze stipulace, bylo jednání žalobcovo považováno za neslušné a žalovaný mohl odrazit výše zmíněnou žalobu pomocí námitky zlého úmyslu. Pokud žalobcem byl patron nebo jiná osoba, které bylo nutno prokazovat úctu a vůči které bylo z tohoto důvodu vyloučeno použití *actio doli*, byla použita *actio non numeratae pecuniae*.

6.3.4.4 *Justiniánské změny*

V právu justiniánském se pokročilo ještě dál a vlivem „nových, všeobecných principů práva poklasického a Justiniánského“³²² došlo jednak k tomu, že pokud byla použita *exceptio doli* nebo *exceptio non numeratae pecuniae*, nemusel dlužník prokazovat, že peníze, které se zavázal stipulací vrátit, nebyly ve skutečnosti vyplaceny, ale toto důkazní břemeno bylo přeneseno na věřitele.

Na rozdíl od klasického práva, které připouštělo platnost stipulace bez ohledu na existenci kauzy a bránilo dlužníka jen ve zjevných případech pomocí námitky, stala se stipulace v právu justiniánském jednáním kauzálním, stává se stipulace následkem nedostatku kauzy neplatnou. Takovou neplatnou kauzou byla kauza nemravná.

Dig. 45.1.26

Ulpianus 42 ad sab.

322 J. Vážný, *Římské právo obligační*, Brno 1946, str. 47.

Generaliter novimus turpes stipulationes nullius esse momenti

Obecně je známo, že hanebné stipulace nejsou v platnosti.

Dig. 45.1.27pr.

Pomponius 22 ad sab.

Veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. sed et officio quoque praetoris continetur ex huiusmodi obligationibus actionem denegari.

Tak jako by kdo slíbit učinit krádež nebo svatokrádež. Ale náleží také do úředních povinností praetora odmítat (denegari) žalobu z takovýchto obligací.

V takovýchto případech má dlužník právo bránit se na soudě jednak, že peníze nebyly vyplaceny, jednak že stipulace samotná je neplatná, a to žalobou, která se nazývá *querella non numeratae pecuniae*.

6.3.4.5 Dílčí závěr

Z předchozích výkladů vyplývá, že pojem kauzy jako důvodu nebo příčiny byl z oblasti spekulativních filozofických úvah převzat římskou právní vědou, a to ve třech oblastech:

- a) v souladu s filozofickými základy učení o příčině přispěla nauka o kauze k rozvoji prétorických prostředků *vis ac metus* a *actio doli*.
- b) nauka o kauze měla značný vliv na klasifikaci kontraktů – a na rozlišení mezi kontrakty typizovanými a kontrakty innominátními (nepojmenovanými)
- c) v souvislosti se značnou oblibou stipulace a mancipace a řešení problémů s nimi spojenými si již klasická římská právní věda uvědomovala rozdíl mezi abstraktním a kauzálním kontraktem a využívala výhod tohoto rozdílu (jednoduchost, široká aplikovatelnost) a pomocí *actio doli* se snažila čelit okolnostem zneužití abstraktnosti stipulace.³²³ Justiniánské právo pak, vzhledem k odstranění rozdílu

323 Právě v tomto smyslu můžeme hovořit o přihlídnutí římské právní vědy ke společensko-

mezi *ius civile* a *ius honorarium*, uznávalo neexistenci nebo nemravnost kauzy za důvod neplatnosti závazku.

6.3.5 Další osudy římsko-právní nauky o kauze

Termín kauza se používal ve středověké právní vědě³²⁴ a vědě obecného práva ve stejné podobě jako v římských právních pramenech. Na základě právě fragmentů z Digest, tak jak byly změněny (interpolovány) císařem Justinianem, byla stipulace středověkou právní vědou pokládána za kauzální. Samotné prohlášení dlužníka nemohlo již založit jeho povinnost. Pro založení povinností mezi dlužníkem a věřitelem musela být při stipulaci vyjádřena kauza.³²⁵ K nepojmenovaným kontraktům, které byly v justiniánských pramenech chráněny žalobou na plnění, pokud již jedna strana plnila, bylo nyní přistupováno tak, že toto předplnění bylo považováno za kauzu a smlouvy se staly žalovatelnými.

S otázkou kauzy souvisí ve středověkém evropském právu také otázka nežalovatelných úmluv, tzv. pact (1. pád pactum). Pactum, které bylo v římském právu považováno za platné, ale nežalovatelné,³²⁶ a které bylo chráněno pomocí námítky, bylo v učení kanonistů považováno za žalovatelné, ale jeho platnost závisela na platné kauze. Platnost kauzy byla posuzována stejně jako v právu justiniánském.³²⁷ V nauce komentátorů (Baldus de Ubaldis) byl pojem kauzy značně rozšířen. Kauzou se rozuměl každý rozumný motiv a regule římského práva *ex pacto nudo actio non oritur* získala nový smysl. Pro

hospodářskému smyslu (tedy pojmu kauza v jiném smyslu) stipulace. Stipulace je nástroj, který má poskytnout právní ochranu směnným a hospodářským vztahům v římském státu a jeho zneužití by vedlo ke snížení efektivity stipulace, proto musí být v takovýchto případech použita *exceptio doli*.

324 A. Sollner, *Die causa in Konditionen und Vertragsrecht des Mittelalters bei den Glossatoren, Kommentatoren und Kanonisten*, SZ. (1970), str. 212 a násl.

325 „Es musste ein Grund für sie, etwa ein Empfangens darlehen, in den Beziehungen zwischen Gläubiger und Schuldner hinzutreten.“ F. Ranieri, *Europaisches Obligationsrecht*, 2. vyd. 2003, str. 381.

326 Výjimku tvořila tzv. *pacta adiecta*, kde bylo možno žalovat žalobou ze smlouvy, jejíž součástí bylo to které pactum, např. výhrada lepšího kupce a smlouva kupní.

327 Tedy v souladu s dobrými mravy, viz Dig. 45.1.26. a Dig. 45.1.27. pr. citované výše. Srovnej též Dig. 44.4.2.3
Ulpianus 76 ad ed.

Circa primam speciem, quibus ex causis exceptio haec locum habeat, haec sunt, quae tractari possunt. si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur; exceptio utique doli mali ei nocebit: licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit, tamen dicendum est eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseveret ex ea stipulatione petere: et si cum interponeretur, iustam causam habuit, tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. proinde et si crediturus pecuniam stipulatus est nec credidit et si certa fuit causa stipulationis, quae tamen aut non est secuta aut finita est, dicendum erit nocere exceptionem.

platnost *pacta* musela být prokázána kauza. Jednoduché prohlášení dlužníka nezakládalo obligaci. Kauza *falsa* nebo *erronea* působila neúčinnost obligace.³²⁸ Francouzská, španělská a italská věda obecného práva zdá se, až do konce 18. století, tedy do konce věku obecného práva, podržela tuto nauku beze změny. Učinila existenci kauzy prvkem platné smlouvy. Autoři holandské a německé školy *usus modernus pandectarum* nechali naproti tomu tuto nauku od druhé poloviny 17. století ustoupit do pozadí. Abstraktní prohlášení povinnosti není sice zavazující, neboť jeho kauza musí být dokázána a dosvědčena.³²⁹

6.3.5.1 Dílčí závěr

Termín kauza byl ve středověké právní vědě a vědě obecného práva pojímán v intencích římského práva justiniánského. Vlivem působení glossátorů a komentátorů byl dokonce kladen ještě větší důraz na kauzu než tomu bylo v římském právu. Kauza byla učiněna podstatnou náležitostí právních úkonů. Naopak recepce školy elegantní jurisprudence a *usus modernus pandectarum* posuzuje kauzu jako objektivně existující důvod, pro který je kontrakt uzavírán, který musí být v případě nutnosti dokázán, ale netrvá na jeho vyjádření v závazku.

6.3.6 Nauka o kauze v současném českém právu

6.3.6.1 Historický vývoj teoretické koncepce o kauze

Přestože nauka o závazcích bývá pokládá za poměrně stabilní část právní vědy občanského práva, došlo v posledních sto letech k výraznému doktrinárnímu posunu, nejprve - a to zejména vlivem společensko-politických událostí - k posunu od římskoprávního pojetí a poté k částečné recepci římsko-právního (tradičního) pojetí nauky o kauze. Pro správné pochopení současného stavu je nezbytné předeslat stručný historický vývoj.

6.3.6.1.1 Všeobecný občanský zákoník

Koncepce rakouského Všeobecného občanského zákoníku vycházela z římského práva, jak ovšem nutno podotknout - z koncepce justiniánské³³⁰ a odmítala dělení na závazky

328 F. Ranieri, *Europäisches Obligationsrecht*, 2. vyd. 2003, str. 381.

329 F. Ranieri, *Europäisches Obligationsrecht*, 2. vyd. 2003, str. 382.

330 Což si ne zcela uvědomuje J. Sedláček, *Obligační právo I.*, Brno 1924, str. 58.

kauzální a abstraktní, ve smyslu neexistence kauzy, ačkoli zákoník „rozlišoval závazky kauzální, které obsahují kauzu (hospodářský účel závazku), jako prostředek individualizace závazku, od závazků abstraktních, ... kde se dlužníková povinnost prokazuje jinak (předložením směnky nebo šeku).“³³¹ Na rozdíl od kauzy je dán důraz na formu závazku, podobně jako tomu bylo u římské *stipulatio*.

6.3.6.1.2 Střední kodex

Tzv. střední kodex upravoval problematiku kauzy v §219. Přes znění citovaného ustanovení, které se odlišuje od formulace ABGB, můžeme říci, že výklad významu kauzy byl přejat z doktríny římskoprávní. Základním východiskem obligací je podle V. Špačka *směna hodnot* a ta se uskutečňuje, aby tyto hodnoty „nakonec sloužily potřebám lidí.“³³²

V. Špaček rozlišuje konečný účel (*causa finalis*) a pohnutku (*causa remota*).

Konečný účel je představa konečného upotřebení věci nebo představa o významu následků právního úkonu pro uspokojení životních potřeb. Konečný účel je zároveň pohnutkou - motivem. Rozdíl mezi účelem a pohnutkou je v tom, „zda se klade důraz na sledovaný cíl nebo na proces, který vede k jeho dosažení. Konečný účel a pohnutka tedy obvykle splývají.“³³³ Pokud nesplývají, jedná se obvykle o výhrůžku, vzbuzující důvodnou bázeň nebo omyl vyvolaný lstí. Pohnutka vyvěrá z obavy před následky zla, kterým je vyhrožováno nebo v případě omylu z nesprávné představy o konečném určení předmětu pro nedostatek skutkových předpokladů zamýšleného výsledku. Stejně tak je právní úkon učiněný v tísní. Jedná se o vnitřní psychický stav, který je obvykle právně bezvýznamný, důležité je pouze to, aby si byl jednajícím vědom právních následků, které jeho právní úkon bude mít.³³⁴

Není rozhodující pohnutka, ale to, zda projev vůle směřuje k tomu kterému právnímu úkonu. Pokud ano, pak nastanou jeho následky. Lidé si pro uspokojení svých potřeb vybírají takový právní úkon, který se uspokojení těchto potřeb řídí svými následky.

Špaček dále rozlišuje konečný účel (pohnutku) (*causa remota*) a účel bezprostřední (*causa proxima*), který ztotožňuje s kauzou v právním smyslu. Konečným účelem je

331 K. Eliáš a kolektiv, *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*, svazek 2, Praha 2008, str. 1423.

332 V. Špaček, *Projevy vůle a právní úkony v občanském právu*, Praha 1953, str. 71.

333 V. Špaček, *Projevy vůle a právní úkony v občanském právu*, Praha 1953, str. 72.

334 „Pro vznik právních následků právního úkonu není rozhodující, k jakému konečnému účelu, resp. z jaké pohnutky je právní úkon činěn, ale jaký právní úkon to je. Pohnutka směřuje ke změně ve společnosti a tyto změny se dějí jako následky právních úkonů, směřuje projev vůle k tomu, aby tyto následky nastaly.“ V. Špaček, *Projevy vůle a právní úkony v občanském právu*, Praha 1953, str. 73.

důvod, proč je jednání činěno - např. odmítám dědictví pro špatné mezilidské vztahy s ostatními dědici, právní kauzou jsou „bezprostřední právní a hospodářské následky,"³³⁵ které nastanou okamžikem účinnosti právní úkonu - nezískám žádnou majetkovou hodnotu (hosp. následek) a dědictví napadne dalším dědicům (násl. právní).

„Kauza je vyjádřením změn ve vztazích hospodářsko-materiálních, které zároveň znamenají i změnu ve vztazích ideologických (právních)."³³⁶ Jednotlivé smluvní typy mají své abstraktní kauzy, všeobecné právní následky typů právních úkonů (kupní smlouva - převod vlastnictví věci a směna peněz, nájemní smlouva - dočasné užívání individuálně určené věci a směna peněz apod.). Význam kauzy podle V. Špačka spočívá v tom, že „právní důvod je rozhodující pro posouzení platnosti právního úkonu a pro určení následků, které z něho vznikají."³³⁷ Konečný účel a pohnutka jsou v právu zásadně nerozhodné, pokud nebyly vyjádřeny ve smlouvě jako podmínka. Vadnost pohnutky může mít vliv na platnost právního úkonu podle §33, 35, 37 (znění středního kodexu - což je právě případ násilí a strachu nebo uzavření právního úkonu v tísní apod. - pozn. aut.).

Můžeme shrnout, že až potud vychází právní věda z římskoprávních představ o kauze, rozlišuje stejně jako římské právo (a ABGB) konečný účel a pohnutku na straně jedné a kauzu v užším smyslu (*causa proxima*) - bezprostřední právní a hospodářské následky na straně druhé.

Pohnutka, stejně jako v římském právu, má ve středním kodexu vliv pouze v několika případech, ve kterých působí ze zavrženíhodných důvodů (násilí a strach). Ovšem „nauka o konečném účelu" *cause finalis* byla zneužita v nových společensko-hospodářských poměrech po roce 1948.

Podle V. Špačka je sice pro posuzování platnosti rozhodující právní důvod (*causa proxima*) - viz §36 tehdejší právní úpravy, neplatnost právního úkonu může nastat i tehdy, **pokud se jeho konečný účel (*causa finalis*) příčí zákonu nebo jej obchází** - např. koupí-li někdo věc, aby ji použil k zavrženíhodnému účelu, pokud je tento úmysl prodávajícímu znám. Stejně tak jsou neplatné právní úkony, které se příčí státnímu plánu rozvoje národního hospodářství podle §1 zák. č. 237/1948 Sb.³³⁸ *Causou finalis* může být i neurčitý právní pojem „obecný zájem" např. viz zák. č. 65/1951 Sb. o převodech nemovitostí a

335 V. Špaček, *Projevy vůle a právní úkony v občanském právu*, Praha 1953, str. 73.

336 Tamtéž.

337 V. Špaček, cit. dílo, str. 74.

338 V. Špaček, cit. dílo, str. 128-129.

pronájmu lesnické půdy - k převodů nemovitostí je zapotřebí přivolení okresního národního výboru. Přivolení bude odepřeno, pokud se přičí obecnému zájmu. Právní úkony učiněné bez takového přivolení jsou neplatné.

Na základě *causy finalis* byl zkonstruován institut tzv. nepřímé neplatnosti - ve výše citovaném zákoně o pronájmu lesnické půdy a převodu nemovitostí bylo dokonce možné odejmout účinnost právním úkonům, které byly učiněny před účinností zákona, pokud byly převody učiněny ze spekulativních důvodů.³³⁹

Je možno uzavřít, že nauka o kauze byla sice československou právní vědou po vydání středního kodexu přijata, ale její uplatňování v rámci změněných společensko-politických podmínek dochází k nepřijatelnému směšování právních a neprávních skutečností.

6.3.6.1.3 Nauka o kauze vědě českého občanského práva po roce 1964

Nauka o kauze vědě českého občanského práva po roce 1964 zůstala v prvních letech po vydání nového občanského zákoníku (účinnost od 1.4. 1964) zachována, ale došlo k její povážlivé modifikaci.

V. Knapp v příslušné partii učebnice občanského práva (touto partií je výklad o obsahu právního úkonu)³⁴⁰ připouští, že „kauza je bezprostřední hospodářský cíl, resp. bezprostřední hospodářský důvod vzniku práv a povinností. Právním důvodem je kupní smlouva, kauzou je směna věci za peníze“³⁴¹ a rozděluje právní vztahy na kauzální a abstraktní. Z kauzálních právních vztahů je kauza patrna, např. slib dodat věc za peníze - důvodem slibu dodání věci je zaplacení peněz a důvodem zaplacení peněz je dodání věci. Darování je kauzální, protože jeho kauzou je obdarování někoho. Kauzální je také vklad na vkladní knížku. Knapp dále rozlišuje

1. hledisko existence kauzy
2. hledisko vyjádření kauzy
3. hledisko dokazování kauzy

339 V. Špaček, *cit. dílo*, str. 131.

340 V. Knapp, K. Plank a kol., *Učebnice československého občanského práva*, Praha 1965, str. 141 a násl.

341 V. Knapp, K. Plank a kol., *cit. dílo*, str. 141.

Z hlediska vyjádření kauzy se právní úkony dělí na kauzální a abstraktní. Z právních úkonů kauzálních je kauza patrna, např. slib dodat věc za peníze – „důvodem slibu dodání věci je zaplacení peněz a důvodem zaplacení peněz je dodání věci. Darování je kauzální, protože jeho kauzou je obdarování někoho. Kauzální je také vklad na vkladní knížku.“³⁴²

Právním následkem závazku abstraktního je závazek zaplatit někomu určitou částku peněz, aniž by byl určen důvod nebo závazek směnečný.

Z hlediska dokazování kauzy se rozlišují kauzální a abstraktní podle toho, zda soud zjišťuje existenci kauzy nebo ne. Pokud jde o vyjádření kauzy, nemá podle názoru V. Knappa v občanském zákoníku valný význam, nedostatek zjevnosti kauzy nepůsobí neplatnost právního úkonu.

Z hlediska dokazování kauzy jsou všechny právní vztahy kauzální. Pokud není nezjevná kauza dokázána, je závazek neplatný. Pouze směnečné závazkové vztahy jsou ryze abstraktní, nemusí být u nich totiž kauza dokazována.

Z výše podaného výkladu je zřejmé, že přestože je termín kauza používán, je chápán v mnohem užším významu, pouze jako *causa proxima*, přičemž samotná definice kauzy podána není a samotný výklad trpí neurčitostí až nejasností - darování není podle našeho názoru kauzální proto, že jeho kauzou je obdarování někoho (není z hlediska práva relevantní, koho chci obdarovat), ale kauzou darování je převod vlastnického práva k věci bez požadování nějaké protihodnoty (tím se liší kauza darování od kauzy kupní smlouvy). Nauka o pohnutce již není dáována v souvislosti s kauzou a byla opuštěna i funkce konečného určení právního úkonu pro možnost prohlášení právního úkonu za neplatný.

Proces opuštění římsko-právní nauky o kauze byl dovršen o necelých deset let později. V učebnici občanského práva, která byla sepsána kol. autorů pod vedením V. Knappa a Š. Lubyho,³⁴³ není v partii o vzniku závazku kauza uvedena.

V. Knapp, Š. Luby a kol., *Učebnice československého občanského práva*, Praha 1974 (str. 458) neuvádí mezi důvody vzniku závazku hospodářské důvodu (kauzu). Drží se prostého výčtu právních skutečností, které působí na vznik závazku. V následující 17. hlavě³⁴⁴ se v ustanovení §1 hovoří o společensko-ekonomickém základu závazků. Podle tohoto výkladu je ekonomickým základem závazku potřeba člověka, jeho společenské

342 V. Knapp, K. Plank a kol., *cit. dílo*, str. 142.

343 V. Knapp, Š. Luby a kol., *Učebnice československého občanského práva*, Praha 1974, str. 458.

344 V. Knapp, Š. Luby a kol., *cit. dílo*, str. 478 – 481.

zájmy, které jsou vyvolány „ekonomickou nutností.“³⁴⁵ Tato ekonomická nutnost je v mnoha případech (a to i v socialistické společnosti) zabezpečována státním donucením a vzniká tak právní povinnost. Při porušení povinnosti vzniká odpovědnost, jejímž společenským základem je rovněž potřeba.

V ustanovení §2 je zdůrazněno, že přes zásady neformálnosti a všeobecné závaznosti smluv existují jisté smluvní typy, které se vytvořily „již od pradávna“ a letmou (pochvalnou) zmínkou o římském právu, jak se o něm zmiňuje B. Engels.³⁴⁶

Rozlišují se smlouvy na kauzální a abstraktní, ale již bez jakékoli zmínky o kauze. Můžeme tedy říct, že v této, o pouhých deset let mladší práci, byla teoretická nauka o kauze zcela vypuštěna – a to přesto, že V. Knapp se podílel na obou pracích. Také můžeme na základě dosavadních zjištění dojít k závěru, že právní pojem kauza doslova zmizel z povrchu zemského (lepe řečeno z povědomí právní vědy soukromého práva), přestože praktické důsledky nauky o kauze – rozdělení na jednotlivé smluvní typy a rozdělení na smlouvy kauzální a abstraktní – byly zachovány.

Stejně tak beze stopy zmizela nauka o rozdělení kauzy z hlediska vyjádření, existence a důkazu kauzy a do třetice chybí jakákoli zmínka o rozlišování právního důvodu a pohnutky, tak jak bylo traktováno římským právem, což vedlo B. Engelse k pochvalné zmínce.

Podle našeho soudu je na příkladu nauky o kauze možno sledovat teoretický úpadek vědy občanského práva, která opustila prověřené teoretické konstrukce práva římského (které byly zachovány ještě v komentářích k tzv. střednímu kodexu), aniž je nahradila stejně funkční a plnohodnotná konstrukce vlastní.

6.3.6.1.4 Platná právní úprava a úvahy de lege ferrenda

Přestože současný občanský zákoník neuvádí termínu kauza, v současné nauce o občanském právu se teoretická koncepce kauzy, jako důvodu závazku uplatňuje, a to v následujících oblastech:

1. § 495 OZ; §540 OZ
2. § 558, 110 OZ

345 V. Knapp, Š. Luby a kol., *cit. dílo*, Praha 1974, str. 478.

346 Tamtéž, str. 481.

3. nauka o pohnutce - §49a násilí a strach, omyl, tíseň a nápadně nevýhodné podmínky

6.3.6.1.4.1 § 495 OZ; § 540 OZ

Ustanovení § 495 vychází ve svém pojetí z § 219 Občanského zákoníku z roku 1950. § 495 OZ. stanoví, že k platnosti právního úkonu není třeba, aby byla vyjádřena kauza (v zákoném textu je ovšem kauza uvedena jako důvod, což vede některé autory k domněnce, že zákoník termínu kauza neužívá³⁴⁷). Toto ustanovení při správném výkladu odpovídá na tři základní otázky.

Nejprve řeší otázku, zda je součástí každého závazku kauza, kauza ve smyslu bezprostředních „právních a hospodářských následků“, jak o nich hovořil V. Špaček.³⁴⁸ Pokud by byl abstraktně formulován slib - slibuješ mi zaplatit deset, tento slib by byl platný, ale při případném sporu by musel věřitel prokázat, že deset bylo plněno za účelem splnění dluhu (a to je kauza, konkrétně *causa proxima*), nikoli, že si půjčil peníze na to, aby si mohl postavit nový dům (to je *causa remota* neboli pohnutka a ta je, jak správně odpovídá V. Špaček ve většině případů irelevantní.³⁴⁹)

Na otázku nutnosti existence kauzy odpovídá zákon kladně - není-li vyjádřen důvod, nebrání to platnosti zákona - toto ustanovení je nutno interpretovat tak, že nevádí, není-li kauza vyjádřena, ale přítomna musí být v každém závazku.

Dále odpovídá na otázku, zda je nutno prokázat důvod závazku, a to kladně, s tím, že tuto povinnost ukládá věřiteli, nikoli dlužníku. Zákonný text neřeší, co se stane, pokud nebude věřitelem kauza prokázána. Domníváme se, že v takovém případě bude právní závazek neplatný.

A konečně § 495 deklaruje, že existuje skupina závazků, u kterých je věřitel této povinnosti dokazovat existenci kauzy, jako je například směnka nebo v občanském zákoníku existující poukázka na cenné papíry (§ 540 ObZ). *De lege ferenda* by bylo vhodné zvážit, zda by v

347 M. Hulmák, *Uzavírání smluv v civilním právu*, Praha 2008, str. 9. Autor nechápe, že právní důvod a kauza (v tomto případě *causa proxima*) jsou synonyma, a že věřitel je povinen prokázat kauzu, tedy hospodářský důvod vzniku závazku (daruji peníze za účelem zřízení věna - to je kauza), pokud není tento hospodářský důvod ve smlouvě uveden. Jediný případ, kdy není třeba dokazovat existenci kauzy, jsou směnečné a šekové závazky. Otázka, kterou si autor pokládá (str. 10) ohledně toho, zda je možné si představit závazek bez kauzy, pokládáme za zbytečně položenou, protože existence kauzy je základním prvkem obsahu každého právního úkonu, i abstraktní právní úkony mají své kauzy, jen nemusí věřitel jejich existenci dokazovat.

348 V. Špaček, *Projevy vůle a právní úkony v občanském právu*, Praha 1953, str. 73 a násl.

349 Relevantní by pohnutka byla pouze v případech, kdy by docházelo k obcházení zákona - např. u disimulovaného právního úkonu.

případech, kdy by ze skutkových okolností jasně vyplynula neexistence kauzy - existuje směnka na vrácení peněz, ale tyto peníze nebyly nikdy jako půjčka vyplaceny, nemohl být nějakým způsobem chráněn dlužník proti věřiteli, jako tomu bylo v římském právu klasickém pomocí *exceptio doli a actio non numeratae pecuniae*.

6.3.6.1.4.2 §§ 558, 510 OZ

Ustanovení § 558 uznání dluhu je typickým příkladem závazku, u kterého musí být vyjádřena kauza, a to pod sankcí neplatnosti – komentářová literatura velmi vhodně užívá termínu *obligatorně kauzální právní úkon*.³⁵⁰ Kauza musí být vyjádřena přesně, ale nemusí být vyjádřena výslovně.³⁵¹ Opět považujeme nutné upozornit, že v uznání dluhu musí dlužník uvést kauzu právního úkonu, nikoli pohnutku, která jej vedla k uzavření smlouvy.

6.3.6.1.4.3 § 49a OZ

Poslední skupinou případů, kde se objevuje termín kauza (ovšem v tradičním římskoprávním pojetí, kterého se hodláme nadále držet) jsou situace, kdy se právní pohnutka (*causa remota*) stává právně relevantní skutečností. V ust. § 49a OZ je uvedena zásada římského práva *falsa causa non nocet*. V ust. § 49 OZ je jako právně relevantní pohnutka uvedena skutečnost, že byl právní úkon uzavřen v tísní za nápadně nevýhodných podmínek. Tato vada v pohnutce nepůsobí neplatnost smlouvy, dává ale účastníkovi, který smlouvu za takovýchto podmínek uzavřel, právo od smlouvy odstoupit. V ust. § 37 odst. 1. OZ se podle našeho názoru jedná o recepci původně římsko-právní nauky o *vis ac metus*.³⁵²

6.3.7 Dílčí závěr

Studujeme-li nauku o kauze, která má svůj počátek v antické filozofii Aristotelově, zjišťujeme, že podstatným způsobem ovlivnila římskou právní vědu. Již klasičtí právníci si pod vlivem řecké filozofie přestali klást důraz na formu právního jednání (což byl jev typický pro staré *ius civile*) a pro vymahatelnost právního úkonu počali zkoumat také jeho obsah a účel. Nauka o významu bezprostředních právně-hospodářských následků právního úkonu byla převzata (recipována) francouzskou, španělskou a italskou právní vědou, ne

350 K. Eliáš a kolektiv, *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*, svazek 2, Praha 2008, str. 1604.

351 Viz NS R13/53.

352 Čemuž nasvědčují i římsko-právní termíny *vis compulsiva* a *vis absoluta* v komentářové literatuře viz K. Eliáš a kolektiv, *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*, svazek 1, Praha 2008, str. 248.

však vědou německou nebo holandskou, což je patrné i v soudobé právní úpravě. Z práva římského (ovšem justiniánského) vycházel i všeobecný občanský zákoník i střední kodex.

Nauka o kauze se v okleštěné podobě vyskytovala v naší právní vědě ještě v šedesátých letech, ale v sedmdesátých byl koncept kauzy bez náhrady, bez změny legislativy a bez jakéhokoli zdůvodnění vypuštěn, a to přesto, že praktické důsledky, které nauka o kauze působí, byly v právní praxi zachovány.

Z tohoto důvodu panují dnes ohledně kauzy nejasnosti a bylo by vhodné, aby byla nauka o kauze současnou právní vědou postavena na jednotný teoretický základ, a není rozhodné, zda přimknutím se k římskoprávní nauce o kauze nebo jejím důsledným opuštěním.

7 Závěrečné shrnutí

Překládaná práce *Řecká filosofie a její vliv na římskou právní vědu* si rozhodně nekladla za cíl poskytnout vyčerpávající obraz vlivu názorů velkých postav klasické řecké filosofie (Platóna, Aristotela a jejich pokračovatelů) na právní názory velkých postav klasického římského práva (tak jak jsou tyto názory navěky zachyceny v *Corpus Iuris Civilis*). Chápe řeckou filosofii jako součást řecké právní kultury a zkoumá jednotlivé prvky této kultury a jejich přejímání do okruhu římské právní vědy. Vzhledem k tomu, že nejen rozsah, ale i samotná existence řeckého vlivu je v rámci právní romanistiky předmětem rozsáhlé diskuze, byly vybírány takové prvky, u kterých existuje většinová shoda ohledně řeckých vlivů – proto je v první části práce postaven Zákon XII desek jako představitel římského zpracování řecké ideje kodifikace (jež byla cizí římskému právnímu myšlení), následuje *Lex Rhodia de iactu*, jehož původ lze – přes vyslovené pochybnosti – odvozovat od námořních zvyklostí řeckého světa kupců. Zde již není recipována pouhá idea a jednotlivé řecké vlivy, jako je tomu u Zákona XII desek.

Z tohoto „Rhodského zákona“ je převzat princip povinnosti přispět tomu, komu byla způsobena škoda při odvracení společného nebezpečí. Tento princip nemohl zůstat nepovšimnut římským státem, jestliže se chtěl svými občany účastnit středomořského námořního obchodu. Práce dále v této kapitole ukazuje, že tento princip se natolik osvědčil, že se stal součástí evropského právního myšlení, že byl (glosátory) rozšířen i mimo oblast námořních katastrof, a stal se součástí novodobých právních kodifikací (viz § 1043 ABGB).

Vliv řecké filosofie se ovšem neomezoval pouze na oblast zákona jako pramene práva. Římská právní věda se musela vypořádávat i s dialektickým způsobem interpretace a argumentace, který byl zejména sofisty využíván k dosažení vítězství v soudních sporech. A že se tento jev nevyhnul ani římskému právnímu prostředí, to dokazuje právní spor z oblasti dědického práva, tradičně nazývaný *Causa Curiana*. Další část práce se tedy věnuje zkoumání, jakým způsobem se římské klasičtí právníci (Paulus, Ulpianus, Iavolenus) i římské filosofové (Epiktétos, Seneca) vypořádávají s problémem úskočného, vychytralého výkladu a argumentace, pro který se vžil latinský termín *cavillatio*.

Jako poslední z příkladů „charakteristického prvku“ řecké filosofie, který významně ovlivnil římskou právní vědu, byl vybrán Aristotelův pojem *causa*. Tento pojem byl zvolen zejména proto, že právě zde se nejvíce propojuje římská právní věda s klasickou řeckou filosofií. *Causa* je filosofický pojem, který římská právní věda přejala, tvůrčím způsobem přetvořila a vyhradila pro něj prostor v nauce o účelu a pohnutce právního jednání, stejně jako v problematice třídění kontraktů na kauzální a abstraktní. Tento model se natolik osvědčil, že stal součástí evropské právní vědy. Pro zdůraznění významu, který si *causa* podržela i pro současné právo, je závěr této kapitoly věnován odrazu nauky o kauze v současném českém právu.

Domníváme se, že římské právo není ryze římským, národním výtvozem. Díky politickým, vojenským a kulturním kontaktům s řeckým světem došlo k převzetí řeckých právní idejí (idea kodifikace) termínů (*poena*), institucí (*causa*) i celých právních norem (*lex Rhodia de iactu*) do římského práva. Toto přebírání však neprobíhalo mechanicky, ale tvůrčím způsobem, za aktivní součinnosti římské právní vědy. Jednotlivé "výpůjčky" z Řecka byly adaptovány na římské právní poměry (například účelným výběrem vhodných žalob podle *ius civile* u "Rhodského zákona"), a tak se staly tyto řecké prvky organickou součástí římského právního řádu.

Máme také za to, že to byla právě řecký vliv, který obohatil římské právo a pomohl mu překonat původní právní poměry primitivní agrární obce (jakým byl Řím v období před punskými válkami) a adaptovat římský právní řád k novým společenským poměrům, kdy

se Řím stal politickou a obchodní velmocí centrálního Středomoří. Za důkaz úspěšnosti římské právní vědy považujeme skutečnosti, že jí přepracované řecké instituty se staly součástí evropské právní vědy a ovlivnily – prostřednictvím recepcí římského práva - současné platné právo.

A konečně soudíme, že pokud i současný zákonodárce touží recipovat právní institut, normu nebo dokonce i celé odvětví – a nezáleží na tom, zda se jedná o recepci normy sousedního státu, evropského společenství nebo normu historickou, která platila na území státu v minulosti – měl by si vzít příklad z římské právní vědy, nepostupovat mechanicky, ale s ohledem na národní, kulturní a historická specifika adresátů této normy. A stejně tak si má, dle našeho názoru, počínat právní vědec při aplikaci dané právní normy.

V tom spatřujeme odkaz římské právní vědy vědě dnešní.

Prameny

- Aristoteles, *Topiky* (přel. Ant. Kříž, M. Mráz), Praha: Nakladatelství Akademie věd 1975
- P. Blaho, J. Vaňková, *Corpus Iuris Civilis, Digesta, Tomus I.*, Bratislava 2008
- M. T. Cicero, *O povinnostech* (přel. J. Ludvíkovský), Praha: Svoboda 1970
- M. T. Cicero, *Řeči proti Verrovi* (přel. V. Bahník), Praha: Svoboda 1972
- M. T. Cicero, *De fato*, in Cicero De oratore, Book III; De fato; Paradoxa Stoicorum; De partitione oratoria, Harvard: The Loeb Classical Library 1942.
- Diodorus (Siculus), *Library of History*, Harvard: The Loeb Classical Library 1980.
- P. Dostálík, *Texty ke studiu soukromého práva římského*, Plzeň: Aleš Čeněk 2009.
- Gaius, *Učebnice práva ve čtyřech knihách* (přel. J. Kincl), Plzeň: A. Čeněk 2007.
- Livius, *Dějiny I* (přel. P. Kucharský), Praha: Svoboda 1974
- Polybios, *Dějiny I. a II. díl* (přel. P. Oliva), Praha 2009.
- Tacitus, *Letopisy* (přel. Ant. Minařík a Ant. Hartman), Praha: Svoboda 1975
- L. A. Seneca, *Výbor z listů Luciliovi* (přel. B. Ryba), Praha: Svoboda 1969
- White, *Appian's Roman History*. Cambridge, Mass: The Loeb Classical Library 1990

Sborníky

- Daube noster: essays in legal history for David Daube* (eds. D. Daube, A. Watson),
University of Michigan: Scottish Academic Press 1974
- Cambridge Companion to Athenian Law* (eds. M. Gagarin, D. Cohen), Cambridge:
Cambridge University Press 2005

Monografie

- W. Asbournier, *The Rhodian Sea Law*, Aalen 1975.
- G. Badiani, *Foreign Clientelae 264-70 B.C.*, Oxford 1958.
- H. Barta, *Graeca non leguntur? Zu den Ursprungen des europäischen Rechts im antiken Griechenland*, Wiesbaden 2010
- M. Bartošek, *Verrinae. Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*, Praha, s. a.
- M. Boháček, *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I. díl Úvod. Práva věcná*, Praha 1945
- G. Busolt, *Griechische Staatskunde I³*, München 1920
- B. Cohen, *Jewish and Roman Law. A Comparative Study*, Vol. I a II., New York: The Jewish Theological Seminary of America 1966
- J. Cvetler, *Daneion a zápůjčka v právu ptolemajského Egypta: Příspěvek k antické obligaci, hlavně na základě papyrů*, Praha: Univerzita Karlova 1934.
- W. Dajczak, *Rzymska res incorporalis a kształtowanie się pojęć "rzeczy" i "przedmiotu praw rzeczowych" w europejskiej nauce prawa prywatnego*, Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM 2007.
- J. Dobiáš, *Dějepisectví starověké*, Praha 1948
- Fr. Drtina, *Úvod do filosofie, Svazek I. Díl historický: Základní úvahy. Myšlenkový vývoj evropského lidstva. Část I. Starověk a středověk*, Praha: Jan Laichter 1929
- M. Ducos, *L'Influence greque sur la loi des Douzes Tables*, Paris 1978, 92 str.
- Th. J. Dunbabin, *The Western Greeks: the History of Sicily and South Italy to 480 B.C.*,

Oxford 1948

A. Dziadzo, *Powszechna historia prawa*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 2008

M. I. Finley, *Ancient Sicily to the Arab Conquest*, London 1968

G. Forsythe, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, Berkeley, Los Angeles, London 2005

R. M. Frakes, *Compiling the Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum*, Oxford: University Press 2011.

M. Grant, *Klasické Řecko* (přel. G. Císař), Praha 2006

M. Hulmák, *Uzavírání smluv v civilním právu*, Praha 2008

P. Hollander, *Filosofie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk 2006

D. Hume, *Zkoumání o lidském rozumu*, Praha 1996

P. Huvelin, *Études de histoire du droit commercial romain (histoire externe – droit maritime)* (ed. H. Levy - Bruhl), Paris: Libraire du Recueil Sirey 1929, 296 str.

P. Jors, W. Kunkel, L. Wenger, *Romisches Recht*, s.l. Springer 1987.

M. Kaser, *Das römische Privatsrecht*, Munchen 1972²

M. Kaser, *Römische Rechtsgeschichte*, Gottingen 1967

J. Kincl, *Dicta et regulae iuris aneb právníké mudrosloví latinské*, Praha: Univerzita Karlova 1990

Th. Kipp, *Geschichte der Quellen des Römischen Recht*, Leipzig 1909

A. Kolář, *Vztahy evropské kultury k antice*, Praha: Nákladem jednoty československých matematiků a fysiků v Praze 1929

A. Krsková, *Dějiny evropského, politického, právního myšlení*, Bratislava: Eurolex Bohemia 2003

K. Lomas. *Rome and the Western Greeks 350 BC – 200 AD*, Oxford 1993

N. Morrey, *Trade in the Classical Antiquity*. Cambridge 2007

N. A. Maškin, *Dějiny starověkého Říma*, Praha 1956

J. Marquardt, *Privatleben des Römers* 1868

S. Moscati, *Foiničané* (přel. L. Veselá), Praha 1975

P. Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, Praha 1995

J. Partsch, *Der griechische Gedanke in der Rechtswissenschaft*, in *Ausnachgelassenen und kleiner verstreuten Schriften*, Freiburg 1931

Týž, *Griechisches Burgschaftsrecht, I. Teil: Das Recht des altgriechischen*

- Gemeindestaats*, Leipzig, Berlin 1909
- E. Revillout, *Les origines égyptiennes du droit civil romain*, Paris: Librairie Paul Geuthner, 1912
- F. Schulz, *Principles of Roman Law*, Oxford: Clarendon Press 1936, 268 str.
- O. Sommer, *Učebnice římského práva* I. a II. díl, Praha: Wolter Kluwers 2011
- L. M. Surhone, M. M. Tennoe, S. F. Henssonow, *Aisymnetie*, Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller 2002
- E. Vernon Arnold, *Roman Stoicism*, Cambridge 1911
- J. Vážný, *Římské právo obligační*, Brno 1946
- A. Watson, *Rome of the XII Tables*, Princeton 1975
- L. V. Wellner, *Ptolemaiovci. Z makedonských hor na egyptský trůn*, Praha 2011
- F. Wieacker, *Römische Rechtsgeschichte*, Erster Abschnitt, München 1988, str. 300.
- A. G. Woodhead, *The Greeks in the West*, Praeger 1962

Studie

- P. Blaho, *Právna grécistika a jej význam pre římské právo*, in *Acta universitatis tyrnaviensis – Iuridica* (eds. P. Blaho, A. Švecová), Trnava 2010, str. 9 – 24.
- Týž, *Básník Homéros a pramene římského práva*, in *Římské právo a neprávnické prameny*, Sborník z VI. mezinárodní konference právních romanistů ČR a srov. Acta univ. Brunensis Iuridica No. 278, Brno 2004 (eds. R. Veselá, K. Schelle), str. 9 – 20.
- P. Dostálík, *Právní aspekty v textu Ciceronovy knihy O povinnostech*, diplomová práce, Olomouc 2003.
- P. Dostálík, *The term „Causa“ in Roman Law and in the Later Roman Science*, in: Vol 2/2011, NO.2 Journal on European History of Law, pg. 150 – 156.
- P. Dostálík, *Causa Curiana. I slavní právníci prohrávají spory*, Bulletin advokacie 4/2010, str. 56 – 59.
- P. Dostálík, *Problematika subsidiarity obyčejového práva v právu římském*, in: Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám (ed. K. Bubelová), Olomouc: Univerzita Palackého 2010, str. 73 – 84.
- E. Chevreau, *La Lex Rhodia de iactu*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis LXXIII. 2005,

str. 69 – 80.

- J. Partsch, *Besprechung von der D. Pappulias, Uber die geschichtliche Entwicklung der Arrha*, in *Ausnachgelassenen und kleiner verstreuten Schriften*, Freiburg 1931.
- F. W. Walbank, *Alceus of Messen, Philip V. and Rome*, *Classical Quarterly*, roč. 37, 1-2, 1943
- P. Franke, *Pyrrhos*, in *Cambridge Ancient History*, Vol. 7 part. II, *Rise of Rome to 220*, (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1989
- E. Will, *The Formation of Hellenistic Kingdoms* in: *Cambridge Ancient History*. Vol 7. Part 1. *The Hellenistic World* (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1984, str. 115 a násl.
- K. Mayer, *Agathoklés*, in: *Cambridge Ancient History*. Volume 7. Part 1. *The Hellenistic World* (eds. F. W. Walbank, A. E. Astin a další), Cambridge 1984
- A. Sollner, *Die causa in Kondiktionen und Vertragsrecht des Mittelalters bei den Glossatoren, Kommentatoren und Kanonisten*, *SZ.* (1970), str. 212 a násl
- O. Sommer, *Duch římského práva a římské státní správy*. In J. Šusta, (ed.) *Dějiny lidstva*. Praha 1937, s. 37 a násl.
- M. Gagarin, *The Unity of Greek Law*, in: *The Cambridge companion to ancient Greek law* (eds. M. Gagarin, D. Cohen), Cambridge: Cambridge University Press 2005
- R. Thomas, *Writing, Law and Written Law* in: *Cambridge Companion to Athenian Law* (eds. M. Gagarin, D. Cohen), Cambridge: Cambridge University Press 2005, str. 41 a násl.

Summary

Greek Philosophy and its Influence on the Roman Legal Science

The thesis examines an influence of the Greek legal philosophy upon the Roman legal science. The term philosophy is nevertheless used in the specific, narrower sense. It means more a thinking of the ancient Greeks about law than summarizing some opinions of the great names from the history of the Greek philosophy. According to the view of the author of the thesis there is not much influence of the papers of Aristotle a Plato upon the Roman

legal science. There are two main reasons for this opinion – the first contacts of the Romans with the Greek philosophy (which we may connect with the life-time of M. T. Cicero) were made in the era of Hellenism and the Romans got to know ideas of these great authors via their younger pupils and successors – Poseidonios, Epicurus, Zeno and so on. Therefore it is necessary to study the philosophy of Hellenism and its connection to the Roman society.

The second reason is, that in the time of Cicero, the Roman law has already made a great step on its way from law of the primitive culture of the Law of the Twelve Tables to the fully developed, modern-shaped and principle - oriented legal system. It is obvious that the process was fully finished by the tremendous work of Emperor Justinian, but the fundamental basis of the modern Roman law has been established in the period among the end of the Second Punic War and the end of the Roman Republic.

So when M. T. Cicero writes during the last century B. C. his papers dedicated to the organization of the state (*De re publica*) and best legal system of the state (*De legibus*), which deeply depends upon the work of Plato, there already is Roman legal philosophy, which derives from the main source of the ancient Roman law – *mores maiorum* (legal customs). This philosophy is based on the original, fully Roman legal principles. Or we can say on the Roman legal philosophy – principle of the strong position of the head of the Roman family (*pater familias*), protection of the ownership, peculiar conviction about the position of the heir in the Roman law of succession and so on. And these philosophical approaches had influenced the Roman law and gave very specific, purely Roman character to many institutions of the Roman law.

So the the thesis treats with philosophical terms in more abstract way. We are thinking about the idea of codification, idea of reception of the Greek law to the Roman legal system and about idea of legal argumentation.

All these ideas have something in common. First of all, all of them have been created and debated in the ancient Greek as the main and philosophical problems. Second all of these questions are very important recently, in the connection with the new Czech Civil Code on the one side and the idea of the Common Frame of Reference at the other one. And finally

we can find these problems discussed also in the Roman period, but with the help of the heritage of the Greeks.

So the first chapter of the thesis is dedicated to the history of the mutual contacts of the Greeks and Romans – from the first contacts in Sicily, the campaign of the king Pyrrhus in the southern Italy to the fights of the Roman armies with the young king of Macedonia, Perseus. The aim of the first chapter is to prove that Roman and the Greek society have been in a close contact for a very long period, which *has to* lead to some kind of cultural exchange.

The second part of the thesis concerns with the idea of codification and the aim of this chapter is to prove some Greek influence upon the first and very important legal source in the Roman legal history. It is possible to find many places with the Greek origin – a citation of the Laws of Solon, made by Gaius, term *poena* is supposed to have Greek foundation, there are some similarities between Greek and Roman funeral rites etc. But the most important is the idea of codification, which was originally Greek and strange to the Roman legal thinking. That why the Romans have not a written constitution – Roman constitution is based solely upon the ancient customs and legislature of the *comitia centuriata* which regulates the competences of the individual Roman magistrates. The Law of the Twelve Tables has been enacted as the outcome of the class struggle of the Plebeians and Patricians and therefore this is the first moment in the Roman legal history, where a Greek idea of codification takes place.

The third chapter of the thesis is dedicated to the idea of reception. It concerns with the *Lex Rhodia de iactu* (the Rhodian Sea Law) and a process of the reception of the provisions of this law into the Roman legal system. The Rhodian Sea Law is a set of the Greek naval rules which were applied in the area of Mediterranean. The main idea of the so-called Rhodian Sea Law was accepted by the Roman legal science and adopted to the Roman legal contract *locatio conductio*. This Greek idea, revised and partly reformed by the Roman legal science was widely accepted in the European civil codes of the 19th century.

The fourth chapter of the thesis concerns the problem of argumentation. The Roman legal science has developed and practically used the Greek system of the logic argumentation, founded by Aristotle and developed by his pupils and successors. This chapter deals with

the term of *causa* which comes from the work of Aristotle, has been used and adopted in the Roman legal and non-legal sources (incl. papers of M. T. Cicero) and nowadays it is a part of the European legal traditions. The aim of this chapter is to show how was legal argumentation misused by the professional orators in the court and how was the Roman legal science able to face this problem of quasi-legal argumentation.

A Czech translation of the Dig. 14.2. is attached to the thesis. This part of the Corpus Iuris Civilis contains the Greek and Latin text of the *Lex Rhodia de iactu*. This text has never been translated to the Czech and could contribute to the better understanding of the Graeco-Roman Sea Law regulation.

Příloha: Lex Rhodia de iactu

14.2.1

Paulus libro secundo sententiarum

Lege Rodia [Rhodia] cavetur, ut si levandae navis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est.

Rhodský zákon střeží, aby, jestliže bylo zboží vyhozeno do moře kvůli odlehčení lodi, bylo příspěvkem všech nahrazeno to, co bylo dáno pro všechny.

14.2.2

Paulus libro 34 ad edictum

pr. Si laborante nave iactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Servius quidem respondit ex locato agere cum magistro navis debere, ut ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. Immo etsi "non" retineat merces magister, ultro ex locato habiturus est actionem cum vectoribus: quid enim si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? Plane commodius est, si sint, retinere eas. At si non totam navem conduxerit, ex conducto aget, sicut vectores, qui loca in navem conduxerunt: aequissimum enim est commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent.

Jestliže bylo z lodi vyhozeno zboží, vlastníci zboží, jež bylo vyhozeno, jestliže předali zboží k přepravě, musí žalovat kapitána lodi (*magister navis*) žalobou z nájmu (*ex locato*). A kapitán pak může žalovat ostatní (cestující), jejichž zboží bylo zachráněno, žalobou z pronájmu (*ex conducto*), aby se svým dílem podíleli na škodě. Servius dále odpověděl, že je třeba žalovat kapitána lodi žalobou *ex locato*, aby zadržel zboží ostatních cestujících do té doby, dokud neposkytnou svůj díl na náhradu škody. Právě tak, i kdyby kapitán lodi nebyl zadržel zboží, bude mu i dále příslušet žaloba proti ostatním cestujícím. Co ale v případě cestujících, kteří nemají žádná zavazadla? Věřu příznivější je, jestliže je takové zboží, je třeba zadržet i je. A třebaže by zavazadla nebyla a byla pronajata celá loď, bude se žalovat z krádeže, stejně tak jako v případě cestujících, kteří si pronajali místa v lodi: neboť je převelice spravedlivé, aby společně nebezpečí nesli ti, kteří díky odhození věcí jiných lidí byli bezpečni, a jejich zboží bylo zachráněno.

1. Si conservatis mercibus deterior facta sit navis aut si quid exarmaverit, nulla facienda est collatio, quia dissimilis earum rerum causa sit, quae navis gratia parentur et earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit: nam et si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei qui locaverit opus. Sed si voluntate vectorum vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet.

Jestliže bylo zboží zachráněno, ale došlo k poškození lodi nebo došlo k poškození lodního vybavení, nevzniká povinnost k příspěvku, neboť povaha věcí, které slouží k užívání lodi je odlišná od věcí, které byly na palubu přijaty jako zboží: neboť jestliže kovář zlomí kladivo nebo kovadlinu, nemůže žalovat toho, kdo jemu zadal dílo. Ale jestliže byla škoda učiněna z vůle kupců nebo na základě jejich strachu, v tom případě je třeba poskytnout příspěvek.

2. Cum in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coegissent praetereaque multi vectores servi liberique in ea navigarent, tempestate gravi orta necessario iactura facta erat: quaesita deinde sunt haec: an omnes iacturam praestare oporteat et si qui tales merces imposuissent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas margaritas? Et quae portio praestanda est? Et an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? Et qua actione ea res expediri possit? Placuit omnes, quorum interfuisset iacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum observatae res deberent: itaque dominum etiam navis pro portione obligatum esse. Iacturae summam pro rerum pretio distribui oportet. Corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse. Ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro acturos. Itidem agitur, an etiam vestimentorum cuiusque et anulorum aestimationem fieri oporteat: et omnium visum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent, quo in numero essent cibaria: eo magis quod, si quando ea defecerint in navigationem, quod quisque haberet in commune conferret.

Když do těžké lodi četní kupci navezli různé druhy zboží a kromě toho se vezlo mnoho cestujících, svobodných i otroků, za prudké bouře bylo nutno shodit (část) zboží přes palubu: poté vznikly tyto otázky: zda škodu mají nést všichni, i ti, kdo vnesli takové zboží, jež loď nezatížilo jako drahokamy a perly? A na jaký podíl se má (náhrada) poskytnout? a

zda také svobodní mají něco dát? a kterou žalobou se má tato věc vyřídit? Právníci se shodli v názoru, že všichni, kdo měli zájem na svržení zboží, mají přispět, protože jsou k tomuto příspěvku zavázáni pro ochranu svých věcí: také vlastník lodi je k tomu zavázán svým podílem. Výši ztráty je třeba rozdělit podle hodnoty věcí. Těla svobodných se nemohou nijak oceňovat. Vlastníci ztracených věcí budou mít žalobu z pronájmu proti vlastníkovi lodi, tj. proti kapitánovi. Projednávalo se též, zda by se neměla započítat i hodnota oděvů a prstenů jednoho každého: a bylo shledáno, že ze všech věcí kromě toho, co bylo vneseno ke spotřebě, kam patří potraviny, to tím spíše, že kdyby se jich při plavbě nedostávalo, každý by přispěl ke společné potřebě vším, co měl³⁵³.¹

3. Si navis a piratis redempta sit, servius ofilius labeo omnes conferre debere aiunt: quod vero praedones abstulerint, eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.

Jestliže byla loď vykoupena od pirátů, Servius, Ofilius a Labeo říkají, že všichni mají povinnost přispět. Neboť tomu, komu se stala škoda, ať nepřispívají ti, kteří své zboží vykoupili.

4. Portio autem pro aestimatione rerum quae salvae sunt et earum quae amissae sunt praestari solet, nec ad rem pertinet, si hae quae amissae sunt pluris veniri poterunt, quoniam detrimenti, non lucri fit praestatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, aestimatio debet haberi non quanti emptae sint, sed quanti venire possunt.

Avšak hodnota se určuje jako podíl skutečné hodnoty zachráněných věcí a věcí ztracených a nezáleží na tom, že ztracené věci mohly být prodány za vyšší cenu, protože příspěvek se vztahuje ke ztrátě a nikoliv k zisku. Avšak ohledně těch věcí, jejichž jménem se přispívá, je třeba provést ocenění nikoliv za tolik, za kolik byly koupeny, ale za kolik by mohly být prodány.

5. Servorum quoque qui in mare perierunt non magis aestimatio facienda est, quam si qui aegri in nave decesserint aut aliqui sese praecipitaverint.

Co se týká otroků, kteří zemřou v moři, ty není třeba ocenit na víc, než jako kdyby bývali zahynuli v lodi na nemoc anebo se sami vrhli přes palubu.

6. Si quis ex vectoribus solvendo non sit, hoc detrimentum magistri navis non erit: nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet.

Jestliže pak nezaplátí někdo z kupců, tuto škodu nebude muset za něj hradit vlastník lodi: neboť vlastník lodi nemá povinnost dobývat majetek každého z (cestujících)

³⁵³ Použit překlad M. Bartoška, *Škola právníckého myšlení*, Praha 1993, str. 262 – 263.

7. Si res quae iactae sunt apparuerint, exoneratur collatio: quod si iam contributio facta sit, tunc hi qui solverint agent ex locato cum magistro, ut is ex conducto experiatur et quod exegerit reddat.

Jestliže se věci, které byly odhozeny do moře, znovu objeví, zaniká povinnost přispívat. A jestliže již byl příspěvek učiněn, tehdy ti cestující, kteří splnili, budou žalovat *ex locato* kapitána lodi, aby žaloval (cestující, jejichž věci byly vyhozeny) *ex conducto* a aby to, co z nich vymůže, vrátil zpět.

8. Res autem iacta domini manet nec fit adprehendentis, quia pro derelicto non habetur.

Vyhozená ale věc zůstává ve vlastnictví svého pána a ani se nestane majetkem toho, kdo ji uchopí, neboť se nemá za věc derelinkvovanou (opuštěnou pozn. P. D.).

14.2.3

Papinianus libro 19 responsorum

Cum arbor aut aliud navis instrumentum removendi communis periculi causa deiectum est, contributio debetur.

Jestliže byl stěžeň nebo něco jiného ze zařízení lodi odstraněno a svrženo do moře kvůli ohrožení všech, vzniká cestujícím povinnost uhradit kapitánovi lodi příspěvek.

14.2.4

Callistratus libro secundo quaestionum

pr. Navis onustae levandae causa, quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his qui in scapha perdiderunt, proinde tamquam si iactura facta esset: idque Sabinus quoque libro secundo responsorum probat. Contra si scapha cum parte mercium salva est, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in nave perdiderunt, quia iactus in tributum nave salva venit.

Kvůli odlehčení zatížené lodi, která nemůže vplout do ústí řeky nebo do přístavu kvůli svému nákladu, jestliže bylo některé zboží přeloženo do člunu, aby loď nepodstoupila nebezpečí ať již v samotné řece nebo v přístavu, a tento člun se potopí, bude třeba, aby se vyrovnali ti, kterým zůstalo jejich zboží v lodi, s těmi, kteří ztratili své zboží ve člunu, právě tak jako by bylo došlo k vyhození jejich zboží. Což také potvrzuje Sabinus ve své

druhé knize *Odpovědí*. Jinak tomu bude v případě, že člun s částí nákladu bude zachráněn a loď zahyne, pak nebudou mít povinnost k příspěvku ti, jejichž zboží bylo ve člunu, těm, jimž se zboží potopilo, neboť vyhození zboží má být příspěvkem k záchraně lodi.

1. Sed si navis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris levata est, in alio loco summersa est et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in navigatione levandae navis causa iactae sunt, ab his, qui postea sua per urinatores servaverunt, Sabinus aequè respondit. Eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione iactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt videri servandae navis causa iactae esse, quae perit.

Ale jestliže loď, které bylo odlehčeno v bouři vyhozením zboží jednoho obchodníka, se na jiném místě potopila a zboží jiných obchodníků bylo vyzdviženo z moře potápěči, budou mít povinnost dát příspěvek tomu, jehož zboží bylo za účelem odlehčení zboží vyhozeno z lodi ti, kteří později zachránili své zboží pomocí potápěčů, jak Sabinus spravedlivě odpověděl. Ale těm, kteří své zboží takto zachránili, nebude mít povinnost přispět ten, který vyhodil své zboží během plavby, a to těm, jestliže bylo něco z jejich zboží zachráněno potápěči. Neboť jejich zboží nemůže být posouzeno jako vyhozené za účelem záchrany lodi, která se potopila.

2. Cum autem iactus de nave factus est et alicuius res, quae in navi remanserunt, deteriores factae sunt, videndum, an conferre cogendus sit, quia non debet duplici damno onerari et collationis et quod res deteriores factae sunt. Sed defendendum est hunc conferre debere pretio praesente rerum: itaque verbi gratia si vicenum merces duorum fuerunt et alterius asparagine decem esse coeperunt, ille cuius res integrae sunt pro viginti conferat, hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt, id est utrum propter iacta nudatis rebus damnum secutum est an vero alia ex causa, veluti quod alicubi iacebant merces in angulo aliquo et unda penetravit. Tunc enim conferre debet: an ex priore causa collationis onus pati non debet, quia iactus etiam hunc laesit? Adhuc numquid et si asparagine propter iactum res deteriores factae sunt? Sed distinctio suptilior adhibenda est, quid plus sit, in damno an in collatione: si verbi gratia hae res viginti fuerunt et collatio quidem facit decem, damnum autem duo, deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. Quid ergo, si plus in damno erit quam in collatione? Ut puta decem aureis res deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt. Indubitate utrumque onus pati non debet: sed hic videamus, num et ipsi conferre oporteat. Quid enim interest iactatas res meas amiserim an nudatas deteriores habere coeperim: nam sicut ei qui perdidit subvenitur, ita et ei subveniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere coeperit. Haec ita Papirius fronto respondit.

Když ovšem došlo k vyhození věcí z lodi, a byly poškozeny i věci, patřící jinému, které zůstaly na palubě je třeba zvážit, zda nutit k příspěvku toho, neboť nemá být zatěžován dvojí ztrátou – způsobenou škodou na věcech i povinností k příspěvku. Ale je třeba bránit myšlenku, že tento příspěvek má být odvozen ze současné ceny věci: A tak díky slovu (například), jestliže zboží dvou obchodníků bylo postříkáno mořskou vodou, a tím se jeho cena snížila na deset, onen, jehož zboží zůstalo nepoškozeno bude muset svůj příspěvek vypočítat z dvaceti, ten (jehož zboží bylo poškozeno) z deseti. Přece (však) je možno říci, že je třeba rozlišovat, za jakého důvodu se stalo, tedy zda oba kvůli svržení věcí z paluby utrpěli škodu nebo zda z nějaké jiné příčiny, jako že někam do kouta bylo zboží položeno a pronikla do něj mořská voda. Neboť tehdy bude mít jeho vlastník povinnost přispět v plné výši. Ale nebude v tom prvním případě povinen nést břemeno příspěvku, když bylo také poškozeno vyhozením zboží (myslí se zboží jiného obchodníka)? A ještě co jestli došlo k postříkání mořskou vodou a poškození věcí kvůli vyhození (jiných věcí) do moře? Ale je třeba přihlídnout k velmi jemnému rozlišování, co je více, zda škoda nebo povinnost k příspěvku. Jako v případě je činí hodnota věci dvacet a příspěvek je deset, škoda samotná ale činí pouze dva, pak je třeba odečíst výši škody od příspěvku a zbytek příspěvku pak zaplatit? Ale co tedy, jestliže bude škoda větší než povinnost k příspěvku? Jako například byla na věci učiněna škoda ve výši deseti aureů a dva aurey činí povinnost k příspěvku. Beze vší pochybnosti nemá povinnost nésti obě tato břemena: ale odtud vzniká otázka, zda i sám nemá právo od ostatních požadovat příspěvek. Neboť co záleží na tom, zda mi škoda vznikne tak, že ztratím věci hozením přes palubu nebo tím, že se věci zhorší vystavením mořské vodě. Neboť právě tak je podporován ten, jehož věci byly zničeny, má být podporován i ten, jemuž byly věci zničeny v souvislosti s vyhazováním přes palubu. Papirius Fronto odpověděl na tuto otázku stejně.

14.2.5

Hermogenianus libro secundo iuris epitomarum

pr. Amissae navis damnum collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberaverunt: nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salva navi consultum est.

Po ztroskotání lodi nebude společenství příspěvku hrazeno těmi, kteří své zboží zachránili z potopené lodi. Neboť se má za to, že *aequitas* tohoto (rozumí se příspěvku pozn. aut.) tehdy je připuštěna, když byl *iactus* učiněn po zralé úvaze (včetně konzultace s ostatními) za účelem záchrany lodi při obecném nebezpečí.

1. Arbore caesa, ut navis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

V případě odřezání stěžně, aby mohla být zachráněna loď společně se zbožím, budou mít na základě ekvity cestující povinnost k příspěvku na náhradu škody.

14.2.6

Iulianus libro 86 digestorum

Navis adversa tempestate depressa ictu fulminis deustis armamentis et arbore et antenna hipponem delata est ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis ostiam navigavit et onus integrum pertulit: quaesitum est, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant. Respondit non debere: hic enim sumptus instruendae magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

Lod' byla odvrácena ze svého směru těžkou bouří, úderem blesku došlo na ní k požáru, při kterém bylo zničeno lodní vybavení, stožár a ráhno - se zpožděním doplula do Hipponu a tam byla ve spěchu nouzově vybavena (ve srovnání s dřívějším stavem), poté doplula do Ostie, kde vyložila náklad neporušený. Je otázkou, zda ti, kterým patřilo toto zboží, mají povinnost lodníkovi přispět k náhradě škody. Odpověděl jsem, že nemají. Neboť náklady na vystrojení lodi byly vynaloženy spíše kvůli ní samotné, než kvůli záchraně zboží.

14.2.7

Paulus libro tertio epitomarum Alfeni digestorum

Cum depressa navis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare respondit, tamquam ex incendio.

V případě potopení lodi nebo po najetí lodi na mělčinu jsem odpověděl, že to, co každý ze svých věcí zachránil, zachránil pro sebe, tak jako v případě požáru.

14.2.8

Iulianus libro secundo ex Minicio

Qui levandae navis gratia res aliquas proiciunt, non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant, quippe si invenerint eas, ablaturos et, si suspicati fuerint, in quem locum eiectae sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit mox cum aliis reversurus, ut eandem auferret.

Ti, kteří za účelem odlehčení lodi hodí věci, které patří někomu jinému do moře, nejednají s úmyslem, aby se tyto věci staly předmětem bez vlastníka, vždyť kdyby tyto věci našli, vyzvedli by je z mořského dna, a kdyby byli na pochybách, na kterém místě moře se tyto věci nacházejí, hledali by je. A stejně je tomu v případě, že jestliže bude někdo tísněn svým břemenem a toto břemeno odhodí na cestu a brzy se s jinými vrátí, aby toto břemeno odnesl.

14.2.9

Maecianus ex lege Rhodia

Acíwsis Eudaimonos Nikomydews pros Antwninon basilea. Kurie basileu Antwnine, naufragion poiysantes en ty Italia diyrapagymen hupo twn dymosiwn twn tas Kukladas nysous oikountwn. Antwninos eipen Eudaimoni. Egw men tou kosmou kurios, ho de nomos tys valassys. Tw nomw twn Hrodiwn krinesvw tw nautikw, en ohis mytis twn hymeterwn autw nomos enantioutai. Touto de auto kai ho veiotatos Augoustos ekrinen.
[Id est: Petitio Eudaemonis Nicomedensis ad imperatorem Antoninum. Domine imperator Antonine, cum naufragium fecissemus in Italia [*immo* in Icaria], direpti sumus a publicis [*immo* a publicanis], qui in Cycladibus insulis habitant. Antoninus dicit Eudaemoni. Ego orbis terrarum dominus sum, lex autem maris, lege Rhodia de re nautica res iudicetur, quatenus nulla lex ex nostris ei contraria est. Idem etiam divus Augustus iudicavit.]

Stížnost Eudaimona z Nikomedie císaři Antoniovi: Vládce a císaři Antonie, když jsem ztroskotal v Ikárii, byli jsme oloupeni nájemci z Kykladských ostrovů. Antoninus odpověděl: Jsem, skutečně vládcem nad vší zemí, ale na moři vládne Rhodský zákon: a tak musí být tato záležitost být řešena podle Rhodského zákona, který se týká námořních otázek, a se kterým není žádné z našich práv v rozporu. A tak také rozhodl zbožštěný Augustus.

14. 2. 10

Labeo libro primo pithanon a Paulo epitomarum

pr. Si vehenda mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in nave mortuum est, vectura tibi non debetur. Paulus: immo quaeritur, quid actum est, utrum ut pro his qui impositi an pro his qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non poterit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium.

Jestliže sis sjednal přepravu otroků, pak za toho otroka, který zemře v lodi, nebudeš muset platit dopravné. Paulus: Ba je je otázka, co bylo smluveno, zda bude dopravné placeno za ty, kteří na loď vstoupí, nebo na ty, kteří byli dopraveni na určené místo. A jestliže nebude možné učinit zjevný, že byla taková úmluva učiněna, bude dostačovat pro lodníka, jestliže prokáže, že otrok do lodi vstoupil.

1. Si ea condicione navem conduxisti, ut ea merces tuae portarentur easque merces nulla nauta necessitate coactus in navem deteriorem, cum id sciret te fieri nolle, transtulit et merces tuae cum ea nave perierunt, in qua novissime vectae sunt, habes ex conducto locato cum priore nauta actionem. Paulus: immo contra, si modo ea navigatione utraque navis periit, cum id sine dolo et culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit, si prior nauta publice retentus navigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. Idem iuris erit, cum ea condicione a te conduxisset, ut certam poenam tibi praestaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem devehendas eas merces locasset, nec per eum staret, quo minus remissa sibi ea poena spectaret. Idem iuris in eodem genere cogitationis observabimus, si probatum fuerit

nautam morbo impeditum navigare non potuisse. Idem dicemus, si navis eius vitium fecerit sine dolo malo et culpa eius.

Jestliže si najmeš loď pod tou podmínkou, aby touto lodí bylo také tvé zboží dopraveno touto lodí a lodník, nemaje žádnou loď hnán nutností naložil tvé zboží do lodi, o které věděl, že kdybys to věděl, tak že bys takovou loď neschválil a tvá zboží bylo zničeno spolu s tou lodí, do které bylo naposled přeloženo, (v takovém případě) ti bude příslušet žaloba z *locatio conductio* proti dřívějšímu lodníku Paulus: ba dokonce naopak, jestliže během téže plavby byly obě lodě zničeny, a jestliže se to stalo bez zlého úmyslu lodníků nebo z jejich nedbalosti. Stejně pravidlo bude užito, jestliže byl dřívější lodník veřejně zadržen a bylo mu zakázáno plout s tvým zbožím. Stejně pravidlo bude také užito, jestliže jsi najal lodníka po podmínku, že pokud nedopraví tvé zboží včas, zaplatí ti stanovenou pokutu.

2. Si conduxisti navem amphorarum duo milium et ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarum pretium debes. Paulus: immo si aversione navis conducta est, pro duobus milibus debetur merces: si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

Jestliže sis najal loď, která je schopna unést 2.000 amfor, a tolik amfor jsi na ni naložil, jsi odpovědný za náklad 2.000 amfor. Paulus říká: právě tak jestliže je pronajata celá kapacita lodi, bude dluženo 2.000 amfor: opačně tomu bude v případě, jestliže je odměna sjednána podle množství amfor: neboť pak musíš zaplatit za tolik amfor, kolik se jich nachází na palubě.

Klíčová slova

Lex Rhodia de iactu, řecká filosofie, římská právní věda, Zákon XII desek.

Keywords

Rhodian Sea-Law, philosophy of ancient Greece, Roman legal science, Law of the Twelve Tables.